

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут права та безпеки

Кафедри психології та педагогіки

**ПСИХОЛОГІЧНІ ПРАКТИКИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ
ПІДЛІТКОВИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ: ПСИХОЛОГІЧНО-
ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти 2 курсу
заочної форми навчання
спеціальність 053 Психологія
Дробишевської Вікторії
Володимирівни

Науковий керівник
кандидат юридичних наук, доцент
Матієнко Тетяна Василівна

Рецензент

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«__» _____ 2026 р., протокол № ____
завідувач кафедри психології та педагогіки
кандидат психологічних наук, доцент
Бабчук Олена Григоріївна

Одеса – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА МОЛОДІ ТА ЇЇ ПРОЯВИ У КРИМІНОГЕННОМУ КОНТЕКСТІ ПІСЛЯ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ В УКРАЇНІ	
1.1. Поняття та сутність девіантної поведінки молоді.....	9
1.2. Підліткова злочинність через призму років.....	19
1.3. Прогнозування криміногенної обстановки в Україні у післявоєнний час.....	29
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДЛІТКОВОЇ ДЕВІАНТНОСТІ	
2.1. Теоретико-методологічні засади проведення емпіричного дослідження.....	38
2. 2. Психодіагностика схильності підлітків до девіантної поведінки: результати та аналіз дослідження.....	46
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
3.1. Психолог ювенальної превенції сутність та завдання професії.....	62
3.2. Нормативно-правове забезпечення професійної діяльності психолога ювенальної превенції	69
3.3. Тренінгова програма з корекції девіантної поведінки: розробка, впровадження, ефективність.....	78
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	99
ДОДАТКИ.....	113

ВСТУП

Проблема протиправної поведінки молоді є однією з найгостріших у сучасному суспільстві, оскільки вона суттєво впливає на соціальну стабільність, дотримання правопорядку та формування майбутнього покоління. Саме в процесі соціалізації особистості відбувається становлення моральних орієнтирів, розвиток соціальних навичок і правової свідомості. У цей період на поведінку індивіда значно впливають фактори сімейного виховання, соціального середовища, освітнього впливу та індивідуально-психологічні особливості, що може зумовлювати прояви девіантності та порушення правових норм.

Робота психолога ювенальної превенції спрямована не лише на реагування на вже виниклі проблеми, але й передбачення, попередження та сприяння позитивному розвитку підлітків. Особливо важливим аспектом є вивчення факторів ризику та механізмів захисту, що дозволяє розробляти ефективні стратегії психологічної допомоги та супроводу. Важливу роль у цьому відіграють сімейне середовище, вплив соціальних інститутів, а також культурні та правові норми, які формують поведінкові моделі підлітків.

Сучасні реалії висувають нові виклики перед системою ювенальної превенції, адже проблеми підліткового віку ускладнюються соціально-економічною нестабільністю, військовими конфліктами та зростанням рівня стресу серед населення. Нестабільність, яку спричинила війна в Україні, вплинула на психоемоційний стан як дорослих, так і дітей. Психологічні травми, спричинені війною, можуть мати довготривалі наслідки, що проявляються у вигляді підвищеного рівня тривожності, агресії, замкнутості, депресії та навіть девіантної поведінки.

Актуальність дослідження: Ювенальна превенція є важливим напрямом діяльності МВС України, спрямованим на попередження правопорушень серед дітей та підлітків. Вона передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку підлітків, формування позитивної життєвої позиції та запобігання ризику вчинення

ними правопорушень. Війна в Україні призвела до зростання соціальної нестабільності, що посилює необхідність у психологічному супроводі дітей та підлітків, які перебувають у складних життєвих обставинах. У таких умовах психологи відіграють ключову роль у підтримці емоційного стану молоді та у зниженні ризику девіантної поведінки.

Зростаючий рівень стресу серед військовослужбовців та членів їхніх родин, проблеми соціалізації дітей, які постраждали від воєнних дій, загострення психологічних проблем серед підлітків – усе це створює нові виклики для психологів, які працюють у сфері ювенальної превенції. Додатково варто зазначити, що війна сприяла підвищенню рівня криміногенної обстановки, що вимагає нових підходів до роботи з молоддю. Саме тому дослідження, спрямовані на виявлення чинників ризику, впливу соціального середовища та ефективності заходів ювенальної превенції, є особливо актуальними у сучасних умовах.

Метою роботи є теоретичне та емпіричне дослідження протиправної поведінки молоді та прогнозування її прояву в криміногенній обстановці у післявоєнний час; всебічне дослідження ролі психолога в системі ювенальної превенції в умовах воєнного стану та в період відновлення. Це включає визначення ключових функцій, особливостей діяльності та значення цієї професії у забезпеченні психологічного, соціального та правового захисту дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Відповідно до мети дослідження необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати психологічні аспекти поняття та сутності девіантної поведінки молоді;
- здійснити аналіз вчинення кримінальних правопорушень підлітків у часовому просторі;
- дослідити вплив воєнних і післявоєнних чинників на формування девіантної поведінки підлітків у майбутньому;
- організувати та провести емпіричне дослідження: обґрунтувати вибірку, підібрати комплекс діагностичних методик;

- дослідити схильність підлітків до девіантної поведінки;
- визначити сутність та завдання професійної діяльності психолога ювенальної превенції, окреслити основні права, обов'язки та обмеження під час здійснення діяльності.
- здійснити аналіз нормативно-правового забезпечення психолога ювенальної превенції;
- розробити тренінгову програму з корекції девіантної поведінки молоді: розробка, впровадження, ефективність

Об'єктом дослідження є система ювенальної превенції в Україні як психосоціальний механізм профілактики девіантної поведінки неповнолітніх.

Предметом дослідження є практики запобігання та протидії підлітковим правопорушенням: психологічно-правовий інструментарій.

Методологічною основою дослідження є сукупність методів і прийомів наукового пізнання, яка зумовлена системним підходом у їх застосуванні. Методи аналізу і синтезу використовувалися під час усієї роботи над проблемою, починаючи від відбору матеріалу для дослідження, вивчення праць науковців та аналізу емпіричної бази до обґрунтування висновків. За допомогою логіко-семантичного методу та методу сходження від абстрактного до конкретного визначено сутність протиправної поведінки молоді. Широко використовувався метод соціологічного опитування для з'ясування психологічних особливостей впливу на девіантну поведінку підлітків. Метод експериментального дослідження використовується з метою підтвердження теоретичних положень в практичній діяльності.

Апробація результатів дослідження знайшла відображення у тезах та наукових статтях, а саме:

Дробишевська В.В. Девіантна поведінка і соціальний контроль у сучасному суспільстві. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання):* матеріали Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти, (м. Львів, 18 листопада 2022

року), Львів: ЛьДУВС, 2022. С. 127-129.

Дробишевська В.В. Прогнозування криміногенної ситуації в Україні у післявоєнний час. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 24 листопада 2023 року). Одеса:ОДУВС, 2023. С. 36-39.

Дробишевська В.В. Технології профайлінгу у професійній діяльності органів національної поліції України конкурсна робота наукових робіт здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти закладів вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України у номінації «Психологічне забезпечення професійної діяльності в системі МВС» (19 травня 2023 рік).

Дробишевська В.В. Застарілі методики розслідування кримінальних проступків. Неврахування психологічних аспектів особистості правопорушника як типова помилка теорії та практики розслідування. *Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 21 лютого 2024 року). Одеса: ОДУВС, 2024. С. 42-45.

Дробишевська В.В. Нормативно-правове регулювання професійної діяльності психологів ювенальної превенції. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України* : матеріали VI міжвідомчого науково-практичного круглого столу (м. Київ, 18 квітня 2024 року). Київ. 2024. С. 179-182.

Дробишевська В.В. Нестерпне бажання вбивати – природа чи спалах у голові? У контексті бойового досвіду військовослужбовців. *Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності*: матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи» (м. Кропивницький 22 листопада 2024 року). Кропивницький. 2024. С. 66-69.

Дробішевська В.В. Родина як ресурс відновлення ветерана з інвалідністю. *Людина у війні: психологічна стійкість, травма, відновлення* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти, присвяченої світлій пам'яті офіцера, психолога Сергія Чумака (м. Хмельницький 23 грудня 2025) С. 440-444.

Матієнко Т.В., Дробішевська В.В. Нейролінгвістичне програмування під час пробації: сучасні виклики та перспективи використання. *Північноукраїнська платформа Науковий журнал «Дидактика» Випуск 1 (10).* м. Чернігів 2025. С. 53-58.

Матієнко Т.В., Дробішевська В.В. Підліткова девіантність: психологічний аналіз, профілактика та правові орієнтири. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія. № 11 (52).* 2025. С. 956-967.

Організація і база дослідження - емпіричне дослідження було проведено базі Олександрівського ліцею Чорноморської міської ради Одеського району Одеської області. Вибіркова сукупність була сформована відповідно до тематики роботи і була представлена 40 респондентами з них 10 учнів (12-13 років), 10 учнів (14-15 років), 10 учнів (16-17 років) та 10 учнів (18) років.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел. Зміст роботи викладено на 133 сторінках. Робота містить 2 таблиці, 8 малюнків, 2 схеми і 5 діаграм, список використаних джерел включає 80 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ПРИТИПРАВНА ПОВЕДІНКА МОЛОДІ ТА ЇЇ ПРОЯВ У КРИМИНОГЕННОМУ КОНТЕКСТІ ПІСЛЯ ВОЄНОГО ПЕРІОДУ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та сутність девіантної поведінки молоді

Проблема протиправної поведінки підлітків є однією з найбільш актуальних у сучасному суспільстві, оскільки вона впливає на соціальну стабільність, правопорядок і майбутній розвиток молодого покоління. Підлітковий вік – це період активного формування особистості, коли відбувається становлення моральних орієнтирів, соціальних навичок та правової свідомості. У цей час під впливом сімейного виховання, соціального оточення, освітнього середовища та особистісних чинників може проявлятися девіантна та протиправна поведінка.

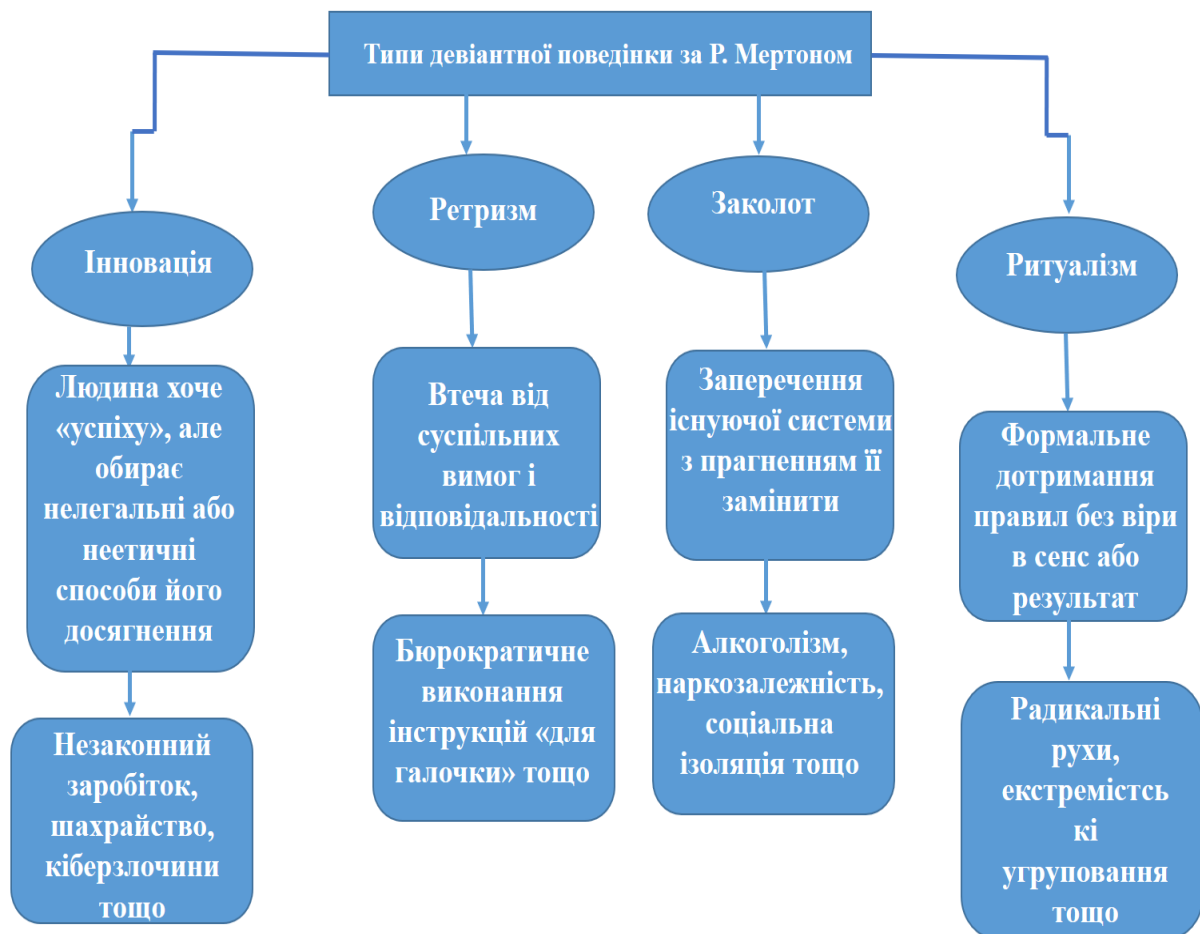
Протиправна поведінка підлітків охоплює широкий спектр порушень, починаючи від дрібних правопорушень і закінчуючи серйозними злочинами. Вона формується під впливом багатьох факторів, серед яких соціальні, психологічні, економічні та правові аспекти. Для розуміння сутності цього явища необхідно аналізувати його причини, форми прояву та наслідки як для самого підлітка, так і для суспільства загалом.

Дослідження протиправної поведінки неповнолітніх є важливим завданням кримінології, соціології, психології та педагогіки, адже ефективне попередження та корекція таких проявів сприяє гармонійному розвитку особистості та забезпеченню правопорядку. У зв'язку з цим актуальним є вивчення понять, причин та особливостей протиправної поведінки підлітків, що дозволить розробити ефективні заходи її запобігання та корекції.

Термін «девіантність» почав формуватися наприкінці XIX століття і продовжував розвиватися до середини XX століття. Французький соціолог Еміль Дюркгейм у своїх працях «Про розподіл суспільної праці» (1893) та «Самогубство» (1897) розглядав поняття «аномії» як стан ціннісного

безладу, що виникає в перехідних і кризових суспільствах. Він підкреслював, що аномія веде до спотворення моральних орієнтацій і може спричинити девіантну поведінку, включаючи злочинність і самогубства. Хоча Дюркгейм не вживав термін «девіантність», він підкреслював важливість розрізнення між поведінкою, що може бути визнана нормальною або патологічною залежно від соціального контексту [7, с. 214].

Одним із перших, хто ввів терміни «девіація» та «девіантна поведінка», був американський соціолог Роберт Кінг Мертон. Він розвинув концепцію аномії, визначивши девіантну поведінку як вчинки особи, яка намагається досягти соціальних цілей, але використовує недозволені методи. Мертон Р. К. виділяв кілька типів девіантної поведінки: «інновація», «ритуалізм», «ретритизм» і «заколот» (Мал 1.1.). Він вважав, що тільки конформна поведінка відповідає соціальним нормам, в той час як девіантна поведінка може бути морально осудженою або неправомірною [69].

Мал.1.1.

У кінці XIX століття було висунуто біологічне пояснення відхилень у поведінці. Італійський лікар Ч. Ломброзо стверджував, що тип людини, схильної до злочинів, – це результат деградації людини до більш ранніх стадій людської еволюції (що проявляється, наприклад, у нижній щелепі, що виступає, та інших фізичних ознаках). Надалі вчені звернули увагу на те, що деякі біологічні особливості людини можуть впливати на її психіку: фізичний недолік стає предметом насмішок навколишніх і викликає відповідну реакцію у формі відхиленої поведінки. Розглядаючи відхилену поведінку, не можна обійти питання про соціальну спадковість. Вона не має нічого спільного з біологічним поясненням Ч. Ломброзо. На його думку, є зв'язок між кримінальною поведінкою і певними фізичними рисами людини [21, с. 15].

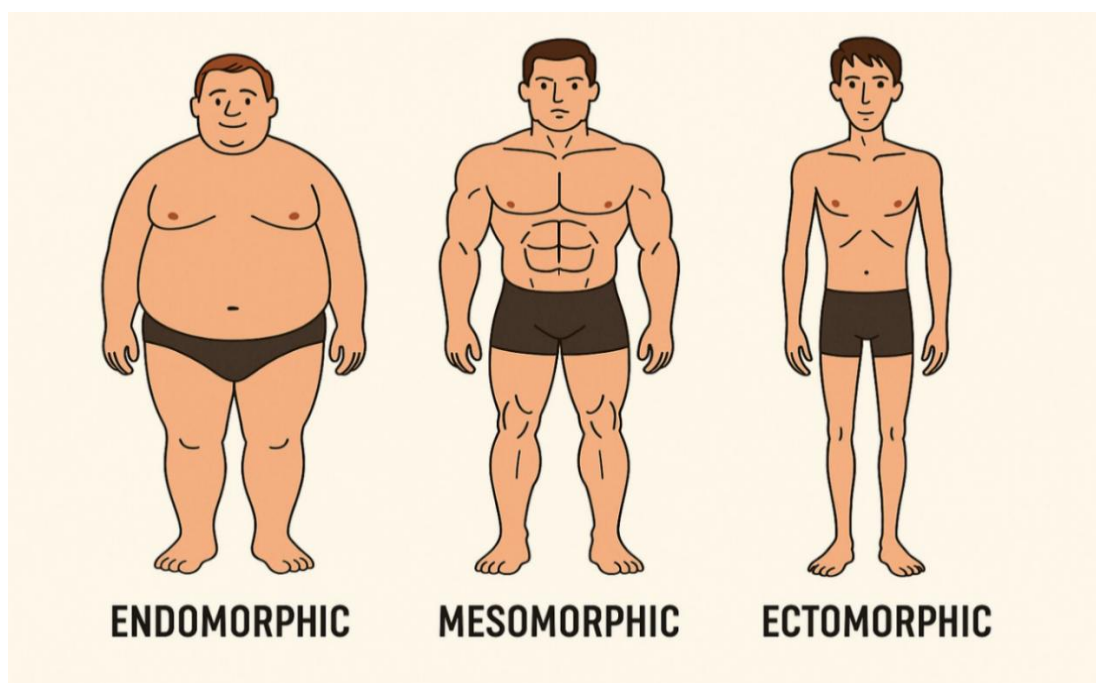
Американський лікар, психолог Уільям Шелдон (William H. Sheldon) (1899- 1977) стверджував, що існує тісний зв'язок між типом будови тіла людини та її темпераментом. Свою теорію вчений перевіряв на звичайних учнях коледжу, неповнолітніх правопорушниках і дійшов висновку про наявність зв'язку між мезоморфним типом будови тіла і злочинністю. Конституційна типологія У. Шелдона виглядає таким чином:

1. Ендоморфний тип – (з великим животом, великою кількістю жирових відкладень на плечах і стегнах, слабкими кінцівками) проявляє схильність до вісцеротонії (від лат. viscera – нутрощі). Він товариський і поступливий, привітний, любить комфорт. Йому легко виражати свої почуття. У важкі хвилини він прагне людей. Не любить напруги, а в стані сп'яніння стає чутливим і м'яким.

2. Мезоморфний тип – (відзначається могутньою статуєю, груди колесом, має квадратну голову, широкі долоні і ступні) схильний до соматотонії (від лат. soma – тіло). Це людина неспокійна і нерідко агресивна, любить пригоди. Вона досить скритна у почуттях і думках. У поставі й діях вона виражає упевненість, складні життєві ситуації прагне вирішувати поведінково, через зміну світу навколо себе. В стані сп'яніння настирна до

нав'язливості й агресивна.

3. Ектоморфний тип – (худорлявий і високий, наділений слабким розвитком внутрішніх органів, худим обличчям, вузькою грудною кліткою, тонкими довгими кінцівками) звичайно відрізняється церебротонією (від лат. *cerebrum* – мозок). Це людина загальмована й інтровертна, нетовариська, скритна. В її поставі відчувається скутість. У важких ситуаціях вона схильна до самоти. Найпродуктивнішим і щасливим для неї звичайно виявляється пізній період життя. Під дією алкоголю вона практично не змінює своєї звичайної поведінки і стану (Мал 1.2.) [59, с. 216-217].

Мал.1.2.

Типологію У. Шелдона вважають найбільш обґрунтованою і статистично підтвердженою серед конституційних типологій, а проведені ним дослідження стало вагомим внеском у спробі передбачити особистість злочинця та протиправну поведінку.

З часом біологічні концепції втратили свою провідну роль, поступившись місцем психологічним теоріям. Одним із найвпливовіших представників психологічного підходу став австрійський психіатр Зигмунд Фрейд, який заснував психоаналітичну теорію. Він прагнув встановити

зв'язок між девіантною поведінкою та внутрішніми психологічними проблемами, зокрема, конфліктами, що виникають у свідомості людини, а також травматичними переживаннями дитинства.

Зигмунд Фрейд, видатний психолог, пов'язував девіантну поведінку з психічними особливостями особистості, такими як розумові дефекти, психопатія та емоційна нестабільність. Вивчаючи механізми неврозів, він дійшов висновку, що їх основою є несвідомі, травматичні переживання. Фрейд вважав, що девіантна поведінка виникає через конфлікт між свідомістю та несвідомими потягами. Ця ідея залишається актуальною й нині, особливо при аналізі причин девіантної поведінки підлітків, оскільки несвідомі психічні процеси, які не піддаються рефлексії, відіграють значну роль у їхньому виборі моделей поведінки. Вивченню природи агресії особливу увагу приділяв Е. Фромм. Учений поділив агресію на два типи: доброякісну і злоякісну. Перша – це біологічно адаптована реакція на загрозу вітальним інтересам; друга, яка не закладена у філогенезі, не завдає біологічну шкоду і соціальне руйнування. До останньої, за Е. Фроммом, належить, наприклад, агресивність із помсти – відповідна реакція на несправедливість, яка принесла страждання підліткові [58, с. 49].

Представники глибинної психології, такі як Е. Еріксон і А. Адлер, надають ключове значення соціальному аспекту в процесі розвитку особистості. Вони підкреслюють, що сім'я та сімейні відносини мають значний вплив на формування девіантної поведінки у дітей і підлітків. Згідно з теорією Еріксона, якщо дитина в ранньому віці не отримує достатньої материнської турботи, її прагнення до самостійності та ініціативності може бути пригнічене, а відсутність підтримки з боку батьків може спричинити поведінкові порушення. Адлер, у свою чергу, вважав, що на самооцінку дитини та розвиток її соціального інтересу впливає не лише органічна неповноцінність і комплекс неповноцінності, а й ставлення батьків – надмірна опіка або відторгнення можуть призвести до зниження впевненості в собі та проблем у соціальній адаптації [46, с. 62].

Згідно з поглядами Дж. Уотсона, Б. Скіннера, поведінка виникає у відповідь на зовнішні стимули та впливи середовища. У біхевіоризмі процес формування поведінки шляхом пред'явлення стимулів називається наuczінням. Девіантна поведінка розвивається під впливом неналежного або негативного наuczіння з боку оточення. Основними механізмами підтримки поведінки є підкріплення, яке може бути у формі заохочення або покарання. Якщо поведінка отримує позитивне підкріплення, вона закріплюється та розвивається, тоді як негативне підкріплення сприяє її поступовому згасанню[10, с. 81-82].

В екзистенційній та гуманістичній психології девіантна поведінка розглядається як наслідок духовної порожнечі та відсутності життєвого сенсу, що може спричиняти емоційні та поведінкові розлади. Віктор Франкл, зокрема, наголошував на важливості пошуку сенсу як ключового мотиваційного чинника особистості. Якщо людина не знаходить сенсу у своєму житті та діяльності, вона стикається з екзистенційним вакуумом - станом внутрішньої порожнечі, безнадії та відчуття безглуздості. Це, у свою чергу, може призвести до агресії, депресії та навіть суїцидальної поведінки. Ці ідеї детально розкриті у його праці «Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі», де Франкл на основі власного досвіду та психологічних досліджень розглядає значення сенсу для подолання життєвих труднощів через призму життя полонених концтабору [75].

У межах гуманістичного підходу за Абрахамом Маслоу девіантна поведінка може бути наслідком блокування процесу самореалізації і фрустрації базових потреб, коли самоактуалізація через духовність та творчість трансформується у самоствердження через девіантну поведінку. За К. Роджерсом, ця тенденція посилюється через відсутність «позитивної безумовної уваги», безумовного прийняття особистості дитини дорослими такою, яка вона є [79, с. 116].

К. Хохні, Д. Боулбі та Г. Саліван вважають причинами відхилень дефіцит теплого спілкування матері з дитиною в перші роки життя є [71, с. 35].

Відповідно до теорії диференційованих асоціацій, девіантна поведінка розглядається як складна форма поведінки, що формується в процесі взаємодії між соціальними суб'єктами. Деякі дослідники, зокрема Дж. Мід та М. Дойч, пов'язують прояви девіації з поняттями «соціальна роль» або «соціальна функція особистості», підкреслюючи, що індивід може свідомо приймати на себе різні ролі, включно з девіантною.

На думку вчених Г. Сайкса та Д. Матзи, одним із факторів, що зумовлюють відхилення у поведінці, є ставлення індивіда або соціальної групи до загальноприйнятих норм. З метою зменшення тиску моральних вимог і раціоналізації своїх дій, особистість може вдаватися до психологічних механізмів захисту - своєрідної «нейтралізації» дії норм. Це може проявлятися у виправданні девіантного вчинку, наприклад, посиленням на високе почуття дружби, запереченням наявності жертви, звинуваченням жертви у провокації, виправданням поведінки її власною девіантністю, а також у відмові визнавати особисту відповідальність або завдану шкоду [77, с. 634].

Е. Беккер, Є. Леммерт і Ф. Танненбаум вважали, що девіантна поведінка виникає внаслідок соціального оцінювання. Згідно з теорією стигматизації Г. Беккера, певні соціальні чи національні групи або окремі особи можуть бути позначені суспільством як «девіанти» - наприклад, через надання їм ярликів на зразок «злочинець» або «алкоголік». У результаті такого маркування людина може почати поводитися відповідно до нав'язаного образу. При цьому виокремлюють «первинну» девіацію, яка є підставою для появи ярлика, та «вторинну» - як форму поведінки у відповідь на вже отримане соціальне клеймо [78, с. 200]. Відхилення також пояснюються з погляду культурологічних підходів, які акцентують увагу на аналізі культурних цінностей, що сприяють формуванню девіацій (А. Коен, М. Міллер, Е. Сатерленд, М. Селлін). Натомість конфліктологічна парадигма відкидає усі наявні теорії девіантної поведінки, вважаючи основною причиною девіації саму природу сучасного суспільства (Схема 1.3.) [5, с. 92].

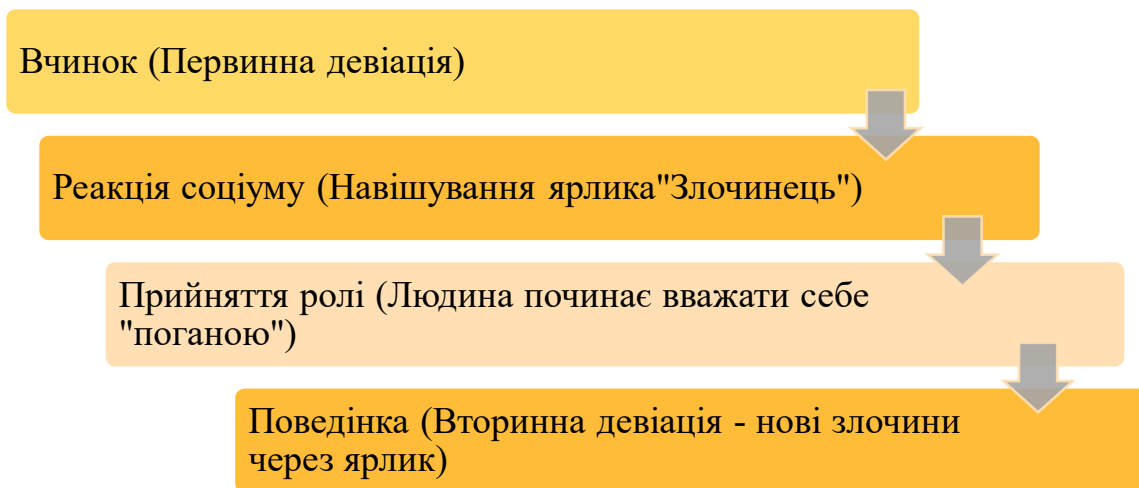

Схема 1.3.

І. Ковальова та Я. Посохова розглядають девіантну поведінку як сукупність дій особи, що виходять за межі загальноприйнятих норм у певній сфері суспільного життя та мають руйнівний характер. На їхню думку, така поведінка виникає внаслідок змін у структурі мотивації індивіда, коли один із мотивів поступово починає переважати, стаючи визначальним для прийняття рішень і вчинків [35, с. 152].

Девіантна поведінка, за С. Г. Немченко, притаманна особистості, яка не засвоїла загальноприйнятих моральних норм і сформувала свою ідентичність на стику кількох субкультур. Такий стан особистості є результатом впливу різноманітних соціальних чинників і супроводжується появою нових поведінкових рис. Автор акцентує, що подібна поведінка часто виявляється в інфантильності, труднощах у встановленні міжособистісних контактів, а також у недостатній здатності до самоконтролю та адекватного реагування на ситуації [54].

Л. Вейланде, розглядаючи чинники, що формують девіантну поведінку неповнолітніх, підкреслює значущість вивчення явища «соціального сирітства». Воно нерідко призводить до бродяжництва та безпритульності серед підлітків, а ці стани суттєво підсилюють ризики виникнення девіантних і делінквентних проявів [58].

Також, девіантну поведінку на сьогодні розглядають як явище, що супроводжується впливом попередніх обставин, які спровокували її, а

наслідки для особистості негативні у плані впливу на психологічне здоров'я та розвиток людини. Саме такої думки у своїх роботах притримується Т.З. Герасимів [45, с.3].

М. Вострокнутов вводить поняття «делінквентна поведінка» та визначає її як асоціальні за змістом і регулярні за частотою проступки неповнолітніх, що порушують правові норми, проте не тягнуть за собою кримінальної відповідальності через незначну суспільну небезпеку або внаслідок вікових обмежень відповідальності. Делінквентна поведінка, згідно з цим підходом, має подвійне коріння: з одного боку, вона базується на формуванні асоціальних установок і криміногенних звичок, а з іншого - є результатом внутрішніх та зовнішніх конфліктів у середовищі неповнолітнього.

О. Петринін та А. Печенюк пропонують уточнене поняття - «девіантно-кримінальна поведінка», яке відображає сучасні тривожні тенденції суспільного розвитку, серед яких: примітивізація свідомості, зростання рівня цинізму, агресивності, жорстокості серед молоді. На думку авторів, поведінка підлітків дедалі більше наближається до кримінальної за своїм змістом і проявами, тому термін «делінквентна» не завжди адекватно охоплює всю глибину проблеми. Девіантно-кримінальна поведінка, у цьому контексті, - це така, що одночасно суперечить соціальним нормам і набуває ознак кримінального діяння, особливо в підлітковому середовищі [32, с. 36-37].

Л. Шнайдер радить розподіляти девіантну поведінку на дві великі категорії: поведінку, що відхиляється від норм психічного здоров'я, яка зумовлена відкритою чи прихованою психопатологією. Другу категорію відхилень складає поведінка, яка порушує соціальні, культурні та правові норми, що виражаються у формі проступків або злочинів [63, с. 23].

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність значної варіативності у визначенні поняття «девіантна поведінка», що зумовлено міждисциплінарним характером цього феномену та різними теоретико-

методологічними підходами. У соціологічному контексті девіантна поведінка розглядається як відхилення від соціальних норм, очікувань і цінностей, які домінують у конкретному суспільстві. З психологічної точки зору, вона може трактуватися як порушення норм емоційного або поведінкового регулювання, що перешкоджає соціальній адаптації особистості. Біологічні підходи акцентують увагу на вроджених чи фізіологічних передумовах девіацій, тоді як педагогічна наука зосереджується на порушеннях у процесі соціалізації та виховання.

Крім того, окремі автори акцентують на розмежуванні понять «девіантна» і «делінквентна» поведінка, де перша охоплює всі види соціально неприйнятної поведінки, а друга - лише правопорушення. Існують також спроби класифікувати девіантну поведінку за формами (агресивна, залежна, аутоагресивна тощо), джерелами (соціальними чи індивідуальними), ступенем суспільної небезпеки та стабільністю проявів.

Таб.1.4.

Отже, девіантна поведінка є складним і багатовимірним явищем, яке потребує комплексного осмислення. Розмаїття її визначень у науковій

літературі відображає не лише багатогранність самого феномену, а й необхідність міждисциплінарного підходу до його вивчення, особливо в контексті сучасних соціальних викликів та безпекових загроз у післявоєнний період.

1.2. Підліткова злочинність через призму років

Протягом 2018–2024 років в Україні спостерігалася складна і змінна динаміка кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми або за їх участі. Цей процес мав багатофакторний характер і значною мірою залежав від різноманітних соціально-економічних, політичних, культурних та інших обставин, що впливали на молодь у різні періоди часу. Аналізуючи дані за цей період, можна простежити чіткі тенденції зростання і зниження рівня злочинності серед неповнолітніх, а також визначити основні причини таких коливань, що мають важливе значення для розробки ефективних заходів профілактики та реабілітації. З психологічної перспективи, така динаміка може бути осмислена через призму теорії соціального навчання Альберта Бандури. Досвід отриманий з навколишнього середовища також може мати вплив на соціальне научіння. Бандура стверджував, що люди які живуть у районах з високим рівнем злочинності частіше поведуть себе жорстоко ніж люди які живуть у районах з низьким рівнем злочинності. «Люди, як вироби так і виробники свого середовища» [41, с. 338]. У контексті підліткової злочинності це означає, що неповнолітні, опинившись у середовищі з високим рівнем кримінальної активності, схильні засвоювати антисоціальні норми через механізми підкріплення, такі як схвалення однолітків чи уникнення покарання, що посилює циклічність девіантної поведінки та робить профілактику орієнтованою на позитивні моделі.

Так у 2018 році в Україні було зафіксовано 5814 кримінальних правопорушень, пов'язаних з неповнолітніми. Це стало найвищим показником за весь вказаний період і свідчить про наявність серйозних

проблем у сфері кримінальної безпеки молоді. Основною причиною високої злочинності серед неповнолітніх у цей час можна вважати складну соціально-економічну ситуацію, що характеризувалася високим рівнем безробіття серед молоді, значною бідністю, обмеженим доступом до якісної освіти, культурних та соціальних ресурсів. Крім того, багато молодих людей жили в родинях з низьким рівнем доходів і часто стикалися з соціальною нерівністю, що формувало несприятливий психологічний клімат і підвищувало ризик девіантної поведінки. Також у цей період існували суттєві недоліки у системі профілактики злочинності серед молоді, зокрема недостатня координація та взаємодія між правоохоронними органами, соціальними службами та освітніми закладами. Відсутність ефективних програм підтримки неповнолітніх, які опинилися у групі ризику, призводила до того, що багато молодих людей не отримували необхідної допомоги і продовжували потрапляти у кримінальне середовище. Водночас теорія соціальної напруги Роберта Мертона підкреслює, як розрив між культурними цілями (наприклад, успіх і стабільність) та обмеженими легальними засобами їх досягнення провокує делінквентність. Девіантна поведінка – це побічний продукт економічної нерівності. Таким чином, для Р. Мертона аномію створює саме обмеженість наявних засобів досягнення поставленої мети [19, с. 285]. У 2018 році в Україні саме така динаміка була помітною: соціальна нерівність посилювала психологічну вразливість, призводячи до ескалації поведінки, де підлітки, відчуючи безсилля, вдавалися до агресивних стратегій копінгу, що вимагало комплексного втручання для відновлення зв'язків і навичок саморегуляції, з акцентом на терапевтичні програми для зміцнення емоційних прив'язаностей.

У 2019 році спостерігалось помітне зниження кількості кримінальних правопорушень серед неповнолітніх - їхня кількість зменшилася до 4987 випадків. Це свідчить про певне покращення ситуації в суспільстві і, зокрема, серед молоді. Таке зниження можна пояснити позитивними змінами у соціально-економічному становищі України, зокрема помірним

економічним зростанням, що створювало додаткові можливості для працевлаштування молоді та забезпечувало стабільніший рівень життя. Значним фактором стало також посилення ефективності профілактичних заходів, що включали різноманітні освітні програми, спрямовані на підвищення правової свідомості молоді, а також активні кампанії з попередження злочинності. Посилення співпраці між правоохоронними органами, школами, громадськими організаціями і соціальними службами створювало більш системний підхід до вирішення проблеми, що сприяло кращому виявленню і підтримці неповнолітніх, які перебували в зоні ризику. Психологічно це зниження узгоджується з теорією соціального контролю Тревіса Хірші. Його теорія соціальних зв'язків наголошує, що індивіди, які мають сильні соціальні зв'язки, залучені в освіту, роботу та сімейні відносини, менш схильні до девіантної поведінки. [8, с. 14]. У 2019 році розширення освітніх і соціальних програм в Україні саме зміцнювало такі зв'язки, зменшуючи мотивацію до злочинів через посилення почуття приналежності та відповідальності, що в свою чергу сприяло розвитку внутрішньої мотивації до етичної поведінки та зниженню імпульсивних ризиків.

2020 рік став переламним через глобальну пандемію COVID-19, що суттєво вплинула на криміногенну ситуацію серед молоді. Кількість правопорушень знизилася до 4505 випадків. Запроваджені локдауни, карантинні обмеження, закриття навчальних закладів і обмеження на пересування практично обмежили можливості неповнолітніх для скоєння злочинів. Більшість молоді перебувала вдома, що суттєво зменшувало їх присутність у вуличному просторі, громадських місцях та потенційно небезпечних зонах. Також пандемія змінила моделі поведінки підлітків, які активно перейшли на онлайн-комунікацію та дистанційне навчання, що знизило фізичну активність і контактність, пов'язану із злочинною діяльністю. Проте, варто відзначити, що пандемія принесла нові виклики - збільшилася соціальна ізоляція, стресові стани, депресивні розлади, що

впливало на психічне здоров'я молоді і потенційно створювало умови для виникнення інших, прихованих форм девіантної поведінки, які потребують особливої уваги фахівців у сфері психології та соціальної роботи. З психологічної точки зору, цей період ілюструє ефект ізоляції в теорії стресу та копіngu Річарда Лазаруса та Сьюзан Фолкман. Існує чотири групи копіng-стратегій: орієнтовані на проблему(конфронтація, планування вирішення проблеми, прийняття відповідальності), орієнтовані на емоції (пошук соціальної підтримки), уникаючий (втеча-уникнення, дистанціювання) та орієнтований на переосмислення(позитивна переоцінка, самоконтроль) [13, с.366]. В умовах пандемії, хронічний стрес активує дисфункціональні стратегії, такі як уникнення чи агресія, але зовнішні обмеження тимчасово блокують їх прояв, вимагаючи профілактичних програм для розвитку адаптивних копіng-стратегій). Однак приховані ризики, як депресія, можуть еволюціонувати в посттравматичні розлади, підкреслюючи важливість втручань для побудови резилієнтності.

У 2021 році тенденція зниження кримінальних правопорушень серед неповнолітніх зберігалася було зафіксовано 4079 випадків. Це свідчило про поступове пристосування суспільства до нових умов після завершення основних карантинних заходів. Життя почало повертатися до нормального ритму, але рівень злочинності серед молоді залишався відносно низьким завдяки подальшій активізації роботи правоохоронних органів та удосконаленню системи профілактики. Особливо ефективними стали заходи, спрямовані на роботу з підлітками з проблемних сімей, а також із уразливими соціальними категоріями. Розширення соціальних та освітніх програм підтримки молоді, зокрема психологічного супроводу та мотиваційних ініціатив, сприяло зниженню рівня девіантної поведінки. Посилення взаємодії між школами, громадськими організаціями та службами у справах дітей стало одним із ключових факторів у забезпеченні безпеки та соціального захисту неповнолітніх. Тут доречно згадати концепцію резилієнтності Майкла Раттера [4], яка акцентує на захисних

факторах, включаючи соціальну підтримку та сильні сторони особистості, що пом'якшують вплив стресу та сприяють переходу від реактивної профілактики до проактивної, зменшуючи рецидивність через розвиток адаптивних навичок, таких як стійкість і соціальна компетентність.

2022 рік став надзвичайним через повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну. Війна кардинально змінила соціальне та політичне життя країни, вплинула і на криміногенну ситуацію серед молоді. Кількість кримінальних правопорушень серед неповнолітніх різко знизилася - до 2367 випадків, що у два рази менше за попередні роки. Запровадження комендантської години, обмежень на пересування, закриття багатьох громадських закладів та інституцій суттєво зменшили можливості для скоєння злочинів. Молодь в більшості випадків перебувала вдома або у безпечних укриттях, що обмежувало їх фізичну активність на вулицях та в громадських місцях. Водночас війна стала джерелом глибоких психологічних і соціальних травм, спричинила численні стресові ситуації, втрати близьких, розлуки з родинами, що може мати довгострокові негативні наслідки для психічного здоров'я молодого покоління. Відкладені ефекти війни потенційно можуть призвести до зростання ризику кримінальної поведінки у майбутньому, якщо не буде надано належної психологічної підтримки і соціальної реабілітації. Концепція посттравматичного зростання Крістал Л. Парк багато людей повідомляють про позитивні зміни, такі як покращення стосунків, зміцнення особистих ресурсів та навичок подолання стресу, а також більшу цінність життя, як наслідок надзвичайно стресових переживань [3, с.261]. Ця концепція підкреслює роль когнітивної переробки стресових подій для досягнення зростання, особливо в контексті реабілітації після травм.

У 2023 році, коли країна почала адаптуватися до нових умов війни і стабілізуватися після найбільш інтенсивних бойових дій, кількість кримінальних правопорушень серед неповнолітніх залишалася на порівняно низькому рівні - 2926 випадків. Це стало можливим завдяки продовженню

активного контролю з боку правоохоронних органів, а також зусиллям, спрямованим на відновлення та розвиток соціальних і освітніх програм для підтримки молоді. В країні функціонували численні громадські та державні ініціативи, які надавали допомогу неповнолітнім, особливо тим, хто постраждав від війни, забезпечували психологічну реабілітацію, соціальну підтримку та сприяли інтеграції у суспільство. Водночас помітною була роль цифрових технологій, які відкривали нові можливості для освіти, розвитку і профілактики девіантної поведінки серед молоді.

У 2024 році зафіксовано подальше зниження рівня кримінальних правопорушень серед неповнолітніх - 2689 випадків. Це свідчить про стабілізацію криміногенної ситуації і покращення загальних соціально-економічних умов. У цей період активно відновлювалися інститути, що здійснюють профілактику злочинності та реабілітацію неповнолітніх правопорушників, а також розвивалася система психологічної підтримки молоді, яка пережила значні травми, пов'язані з війною. Важливу роль відігравали цифрові платформи і онлайн-сервіси, що сприяли доступу до освіти, консультацій і програм розвитку, допомагаючи молоді знайти нові шляхи самореалізації без залучення до кримінальних дій. Все це свідчить про поступове формування більш стійкої і безпечної соціальної системи, орієнтованої на захист і розвиток молодого покоління, де профілактика базується на інтеграції популярних психологічних концепцій для довгострокової стійкості.

Щодо територіального розподілу злочинності серед неповнолітніх, найбільш криміногенною ситуацією відзначалися Одеська, Вінницька, Харківська, Донецька та Дніпропетровська області. Одеська область, а особливо місто Одеса, є великим економічним, культурним і транспортним центром, що створює сприятливі умови для розвитку злочинних угруповань і злочинності серед молоді. Високий рівень міграції, соціальна нерівність, бідність, а також наявність розвиненої інфраструктури й активних транспортних коридорів роблять цю область особливо вразливою до

кримінальних проявів. Велика кількість молоді, яка приїжджає з різних регіонів країни у пошуках роботи чи освіти, створює додаткові соціальні виклики і ризики, які не завжди вдається локалізувати. Ця динаміка відповідає теорії соціальної дезорганізації Кліффорда Шоу та Генрі Маккея. Вони довели, що райони з високим рівнем соціальної дезорганізації характеризуються підвищеною злочинністю через відсутність сталих суспільних зв'язків, слабку систему неформального соціального контролю та високий рівень економічних труднощів. Відповідно, у таких районах молодь частіше схильна до девіантної поведінки, оскільки не має позитивних соціальних моделей для наслідування [21, с.45]. У психології це пояснюється через концепцію особистісної та соціальної ідентичності Еріка Еріксона. Міграція може спровокувати кризу особистісної ідентичності - сукупності цілей, цінностей і переконань, які людина демонструє світові - роблячи підлітків вразливими до групової девіантності як способу належності. Водночас соціальна ідентичність - відчуття внутрішньої солідарності з ідеалами групи та інтеграція елементів у почуття приналежності до спільноти - підкреслює необхідність локальних програм для підтримки культурної адаптації [30, с.47].

Харківська область, як великий промисловий і науковий центр, теж має значний рівень кримінальної активності серед неповнолітніх. Високий рівень безробіття серед молоді, соціальна дезорганізація, урбанізація та концентрація населення в містах створюють умови для формування злочинних груп і мереж, які часто залучають до своїх рядів неповнолітніх. Проблеми соціальної інтеграції, недостатній рівень соціальних програм і підтримки уразливих категорій молоді також сприяють зростанню злочинності. Тут актуальна теорія диференціальної асоціації Едвіна Сазерленда. Він пояснює нечесну (злочинну) поведінку людини не її схильністю до такої поведінки, а дією психологічних механізмів навчання і наслідування прикладів, запозичення з дитинства негативних моделей поведінки у мікросоціумі (сім'я, школа, неформальне спілкування в інших

соціальних групах). І чим раніше людина потрапить під вплив девіанта, тим вірогіднішою буде схильність до девіантної поведінки [55, с. 181], пояснюючи залучення молоді в промислових зонах через соціальні мережі. Донецька та Дніпропетровська області, які зазнали значних економічних, соціальних і демографічних потрясінь через військові дії на сході України, характеризуються одним із найвищих рівнів кримінальної активності серед молоді. Військові конфлікти, економічний занепад, велика кількість внутрішньо переміщених осіб, посилення соціальних проблем і втрати робочих місць створюють сприятливе середовище для розвитку злочинної діяльності, часто з залученням неповнолітніх. Соціальна нестабільність і невизначеність майбутнього призводять до формування груп ризику і підвищують ймовірність девіантної поведінки. Психологічно це ілюструє концепцію стресу в воєнних контекстах, подібну до теорії Лазаруса, де соматизована травма призводить до дисрегуляції емоцій і пошуку контролю через антисоціальні акти, підкреслюючи потребу в травмофокусованій терапії.

Натомість Чернігівська, Чернівецька, Черкаська, Тернопільська та Івано-Франківська області демонструють більш стабільну криміногенну ситуацію. Ці регіони характеризуються відносно низьким рівнем безробіття, високим рівнем соціальної підтримки, меншою концентрацією населення та відсутністю великих промислових центрів, що зазвичай супроводжуються підвищеною злочинністю. У цих областях ефективно працюють соціальні програми, орієнтовані на профілактику правопорушень, активно розвиваються ініціативи з підтримки молоді, а також встановлена тісна взаємодія між правоохоронними органами та місцевими громадами. Все це створює умови для зниження рівня злочинності серед неповнолітніх і підкреслює важливість соціальної стабільності та ефективної профілактики як ключових факторів у протидії кримінальній активності молоді. З теоретичної перспективи, це підтверджує теорію соціального контролю Хірші, де сильні спільноти стримують делінквентність через взаємну довіру

та нагляд, а в психології - концепцію Дж. Боулбі, де мережі підтримки формують буфер проти девіантності. Таким чином, регіональні відмінності підкреслюють необхідність локалізованих інтервенцій, інтегрованих з популярними психологічними концепціями для сталого зменшення підліткової злочинності.

Примітка. Дані, використані для аналізу статистики підліткової злочинності в даному підрозділі, отримані за допомогою звернення на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора України та офіційної відповіді представників Офісу Генерального прокурора України [12].

Додаток А, Б.

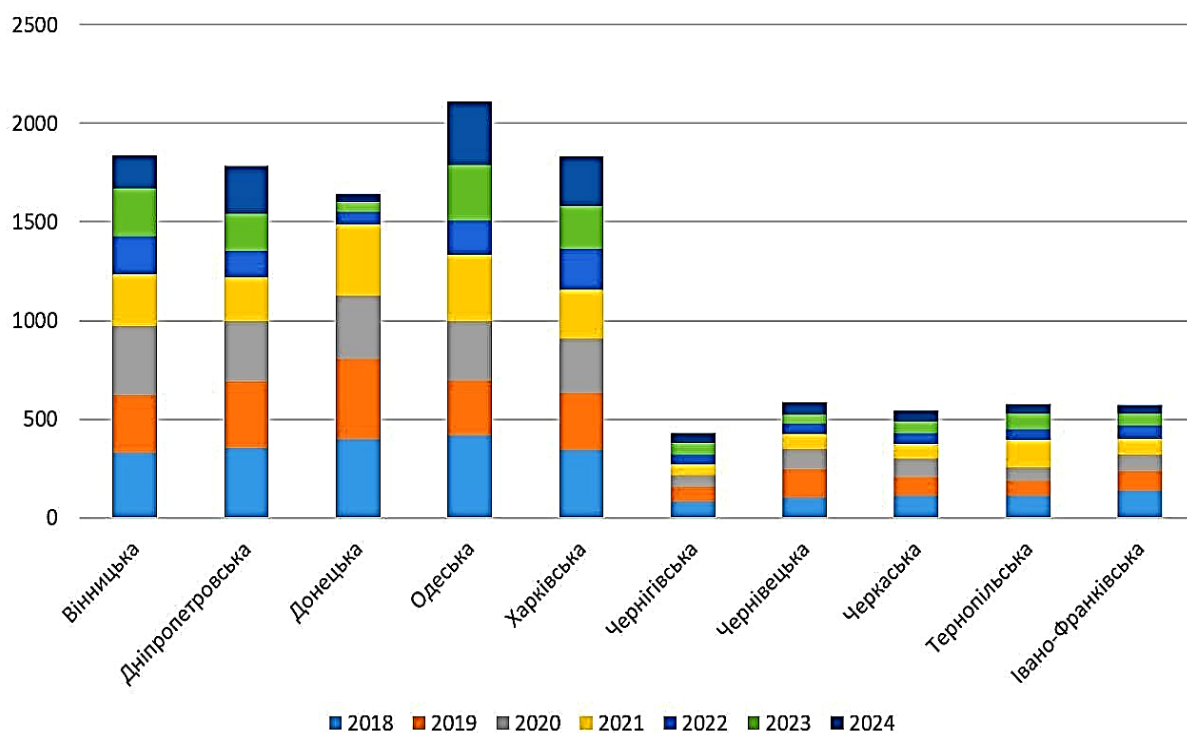
Мал.1.5.

Кіл-ть злочинів за увесь час

Мал.1.6.

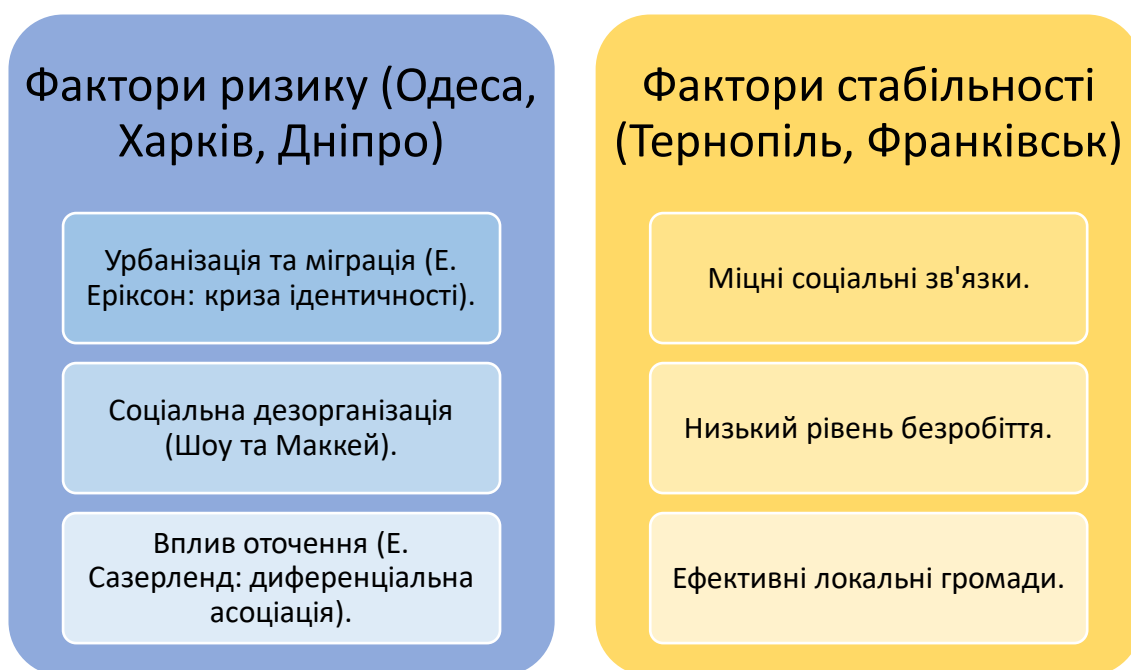
Порівняння областей з найбільшою кількістю вчинених кримінальних правопорушень з найменшою кількістю

Мал.1.7.

Загалом, аналіз динаміки та територіального розподілу кримінальних правопорушень серед неповнолітніх в Україні за період 2018–2024 років

свідчить про значний вплив соціальних, економічних, політичних та інших факторів на рівень злочинності. Найбільша концентрація злочинної активності спостерігається у регіонах із високим рівнем урбанізації, соціальною напругою та наслідками військових дій. Водночас області з більш стабільною соціально-економічною ситуацією та розвинутими системами профілактики демонструють значно нижчі показники. Це підтверджує важливість комплексного підходу до профілактики злочинності серед молоді, що включає соціальну підтримку, освітні та культурні програми, психологічну допомогу, а також ефективну взаємодію між державними органами, громадськими структурами та місцевими громадами. Подальше вдосконалення таких заходів є ключовим для забезпечення безпеки, соціальної стабільності і гармонійного розвитку молодого покоління України.

Таб.1.8.

1.3. Прогнозування криміногенної обстановки в Україні у післявоєнний час

Україна на даний момент переживає скрутні часи, що пов'язанні з веденням воєнного стану. Воєнний стан відповідно до Закону України «Про

правовий режим воєнного стану» визначається, як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [28].

Криміногенна ситуація є важливою складовою суспільного життя, яка значною мірою визначає рівень безпеки та добробуту нації. У післявоєнний період, зокрема після завершення широкомасштабної збройної агресії з боку РФ та скасування воєнного стану, Україна може зіткнутися з особливо гострими викликами. Зростання злочинності, збільшення випадків насильства та порушення громадського порядку становитимуть серйозну загрозу як для державних інституцій, так і для суспільства загалом. Це вимагає ретельного аналізу впливу воєнних дій на криміногенну ситуацію в окремих регіонах та в державі в цілому.

Кримінологічне дослідження та прогнозування рівня злочинності є складним процесом, що включає аналіз злочинної активності й чинників, які її зумовлюють. Це дає змогу передбачати динаміку криміногенної ситуації як на місцевому, так і на національному рівні. Воєнні конфлікти та запровадження воєнного стану здатні серйозно трансформувати характер і масштаби злочинності в країні. До основних чинників, що можуть сприяти підвищенню динаміки вчинення кримінальних правопорушень можна, віднести:

- 1) У післявоєнний період у суспільстві може зберігатися високий

рівень дезорганізації, особливо в найбільш постраждалих регіонах. Це часто супроводжується зростанням рівня злочинності, включно з пограбуваннями, вуличними сутичками та іншими проявами насильства.

2) Як військові, так і мирні громадяни можуть переживати наслідки посттравматичного стресового розладу, що нерідко супроводжується психологічними розладами та схильністю до агресивної поведінки, яка може спричиняти зростання кримінальної активності.

3) Умови збройного конфлікту можуть сприяти формуванню й зміцненню озброєних угруповань та кримінальних структур, які можуть продовжити свою діяльність і після завершення бойових дій. Їхня активність може охоплювати торгівлю наркотиками, рекет, викрадення людей, торгівлю людьми та інші тяжкі злочини.

4) Неналежне забезпечення військовослужбовців та цивільних службовців, а також слабкий контроль за розподілом ресурсів можуть створити сприятливі умови для поширення корупційних схем і зловживань.

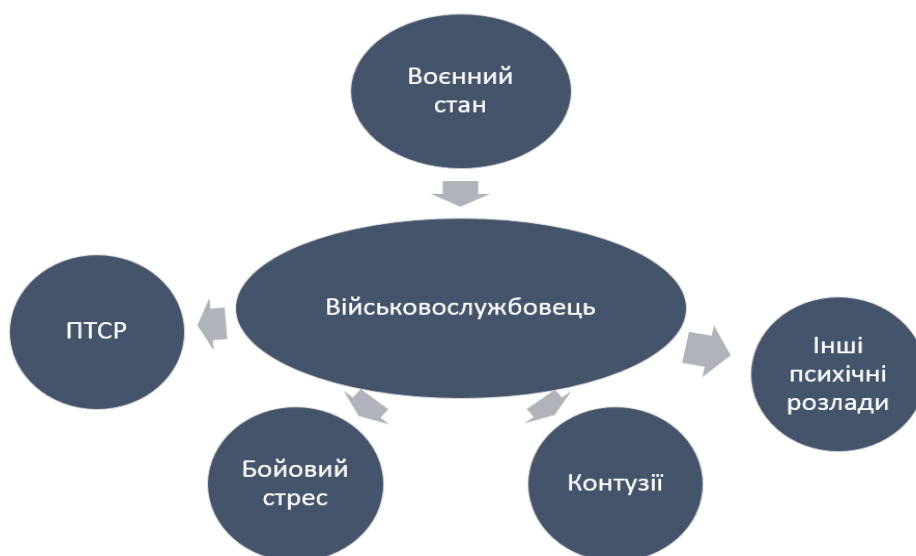
5) Економічна нестабільність і високий рівень безробіття у післявоєнний час можуть стати додатковими чинниками зростання злочинності, зокрема крадіжок, грабежів, розбоїв, шахрайства та інших кримінальних діянь.

6) Політична нестабільність і конфлікти у державному управлінні можуть провокувати дестабілізацію суспільного порядку, спричиняти масові заворушення, протести та навіть загострення внутрішньополітичних протистоянь [15, с. 36-39].

Мал.1.9

У свою чергу травматичний стрес являє собою специфічну форму загальної стресової реакції, що виникає тоді, коли психічні, фізіологічні та адаптаційні ресурси людини виявляються надмірно перевантаженими. У таких випадках стрес набуває травматичного характеру і може призвести до виникнення психологічної травми. Сукупність характерних симптомів, що проявляються у людей, які зазнали впливу такого стресу, відома як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР, англ. Posttraumatic Stress Disorder) [9,с.224].

Мал.1.10.

Існує думка, що термін «посттравматичний стресовий синдром», яким позначають характерний комплекс психічних порушень, викликаних інтенсивним стресом, був уперше введений у 1980 році М. Хоровіцем (М. Horowitz) та його співробітниками [1, с. 259–265].

Відповідно до моделі, запропонованої М. Хоровіцем у 1985 році, процес переживання травматичного досвіду відбувається поетапно, проходячи через низку послідовних стадій.

Мал.1.11

Згідно з Міжнародною класифікацією хвороб 10-го перегляду, ПТСР визначено як тяжкий психічний стан, який виникає в результаті одиначної або повторюваної психотравмуючої події (воєнних дій, природних або техногенних катастроф, серйозних нещасних випадків, спостережень за насильницькою смертю, перебування в ролі жертви знущань, тероризму, сексуального насилля або іншого злочину) [16, с. 22].

Основні симптоми ПТСР включають:

- людина знову і знову переживає неприємні спогади про травматичні події, які можуть проявлятися як явні спогади або навіть візуальні образи та нічні жахи;
- відчуття поганого настрою, втрату інтересу до раніше приємних речей, негативні думки про себе чи світ, відчуття провини, нездатність пам'ятати події чи концентруватися;
- людина намагається уникати всього, що нагадує про травму, відстороняючись від певних місць, людей або ситуацій, що може

призводити до емоційної відстороненості;

- підвищений рівень збудження, що проявляється у постійній настороженості, дратівливості, труднощах зі сном, концентрацією та розслабленням, як правило, надто сильна реакція на навколишні подразники та швидкий емоційний спалах;

- виникнення невмотивованої агресії, спрямованої на випадкових людей, а часто на рідних і близьких; незрозуміле почуття провини (не виконав місію, не врятував, мав би зараз бути там), почуття недовіри та зради, а також «несправедливості долі», відчуття відсутності майбутнього тощо;

Іноді людина не помічає своїх змін, проте це помічають інші, оточуючі можуть сприймати людину з ПТСР як таку, яку «підмінили» [47, с. 69].

Крім того, особливої уваги потребує проблема психологічної травматизації дітей у контексті домашнього насильства (відповідно до Закону України про запобігання та протидію домашньому насильству, термін домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь) [27], що може виникати в сім'ях військовослужбовців. Родина - це перше середовище, куди повертається військовий після служби, і саме тут найчастіше проявляються накопичені психоемоційні проблеми, пов'язані з бойовим досвідом.

Одним із найнебезпечніших чинників є наявність зброї та досвіду її використання, що значно підвищує ризик фізичної агресії у сім'ї. Психологічна нестабільність військових, що повернулися з фронту, може

виливатися в конфлікти, які, у свою чергу, негативно впливають на дітей, які перебувають у постійному стані емоційної напруги та страху.

Тривала розлука з родиною, спричинена військовою службою, часто порушує емоційний зв'язок між членами сім'ї, що може призвести до напруженості та розриву комунікації. Діти у таких умовах можуть відчувати себе покинутими або емоційно ізольованими, що підвищує ризик розвитку психологічних проблем.

Крім того, культура насильства, що формується під час воєнного конфлікту, може переноситися в родинне середовище, де силу починають сприймати як нормальний спосіб розв'язання конфліктів. Це глибоко травмує психіку дітей, які, ставши свідками насильства між батьками, можуть сприймати таку модель поведінки як прийнятну та відтворювати її у власному житті.

На прикладі взаємин між членами сім'ї дитина вчиться взаємодіяти з іншими людьми, навчається поведінці та формам відносин, які зберігаються у неї на все життя. Зокрема дослідник Heide виявив, що підлітки, які чинили вбивство, керувались розповідями значно старших за віком людей. А дослідник Shoemaker довів, що підлітки наслідують насильство як приклад знайомих дорослих [25, с.11].

Як зазначає О. Бабчук погляди батьків на неправильну поведінку дитини, характер відносин між батьками та дітьми, рівень сімейної гармонії чи дисгармонії, характер відносин з рідними братами чи сестрами – ось ті основні фактори, які можуть визначати агресивну поведінку дитини в сім'ї та поза нею, а також впливати на відносини з оточуючими людьми [6, с.74].

Якщо дитина бачить, що акти домашнього насильства залишаються безкарними, у неї формується переконання в безсиллі правосуддя. Це може призводити до спроб самостійного вирішення проблем через агресію або навіть злочинну поведінку.

Як результат після завершення воєнного стану кількість кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми або за їх участю, може знову

збільшитися. Такий прогноз ґрунтується на наступних ключових факторах, які можуть вплинути на ситуацію після закінчення війни.

Перш за все, варто зазначити, що воєнний стан, комендантська година та обмеження на пересування значно зменшили можливості для скоєння злочинів, зокрема на вулицях і в громадських місцях. Коли ці обмеження будуть зняті, неповнолітні знову отримають більше свободи пересування і взаємодії, що може призвести до збільшення злочинної активності, особливо серед тих, хто перебував під тиском економічної скрути, стресу та інших негативних факторів війни.

Одним із факторів, які можуть вплинути на збільшення злочинності серед молоді після завершення війни, є соціально-економічні наслідки конфлікту. Війна призвела до значних економічних втрат, зниження рівня життя, руйнування інфраструктури та зростання безробіття. Молодь, особливо з малозабезпечених родин, може опинитися в складних соціальних умовах, що підвищує ризик залучення до кримінальної діяльності. Зокрема, невисока якість освіти та відсутність достатніх можливостей для трудової зайнятості можуть сприяти зростанню правопорушень серед неповнолітніх.

Важливим аспектом є також психологічний вплив війни. Підлітки, які пережили травми, втрату близьких, руйнування своїх домівок, можуть мати складнощі у процесі реабілітації. Психологічні проблеми, такі як депресія, тривожні розлади та посттравматичний стресовий розлад, можуть призвести до того, що частина молоді буде шукати вихід у негативних формах поведінки, включаючи правопорушення. Додатково, без належної підтримки з боку держави та громадських організацій ці підлітки можуть потрапити під вплив злочинних угруповань або зануритися в деструктивні субкультури.

Ще одним важливим фактором є відновлення кримінальних структур, які могли тимчасово послабити свою активність через бойові дії та посилений контроль правоохоронних органів. Після завершення війни ці групи можуть відновити свою діяльність і залучати неповнолітніх до участі

в кримінальних актах, зокрема через використання молоді для скоєння злочинів, таких як нарко-торгівля, крадіжки, грабежі тощо.

Таким чином, хоча відновлення мирного життя після війни стане важливим кроком до стабілізації ситуації в країні, існує серйозна ймовірність того, що після завершення воєнного стану кількість кримінальних правопорушень серед неповнолітніх може зрости. Це буде зумовлено соціально-економічними труднощами, психологічними травмами молоді та можливим відновленням діяльності кримінальних груп, які будуть намагатися використати уразливість підлітків для власних цілей. Тому важливою складовою майбутнього відновлення має стати комплексна програма з реабілітації молоді та посилення профілактичної роботи на всіх рівнях суспільства.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДЛІТКОВОЇ ДЕВІАНТНОСТІ

2.1. Теоретико-методологічні засади проведення емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження девіантної поведінки серед підлітків є надзвичайно важливим для розуміння основних чинників, що формують схильність молоді до відхилень від соціальних норм. Таке дослідження дозволяє не лише оцінити рівень проявів девіантної поведінки, а й детально виявити як внутрішні (індивідуально-психологічні), так і зовнішні (соціальні, сімейні, освітні) чинники, що сприяють або стримують розвиток таких проявів.

Емпіричне дослідження було проведено базі Олександрівського ліцею Чорноморської міської ради Одеського району Одеської області. Вибіркова сукупність була сформована відповідно до тематики роботи і була представлена 40 респондентами з них 10 учнів (12-13 років), 10 учнів (14-15 років), 10 учнів (16-17 років) та 10 учнів (18) років.

У межах дослідження застосовувався метод опитування-анкетування, що дав змогу зібрати значну кількість емпіричних даних безпосередньо від підлітків різного віку. Крім того, дослідження здійснювалося у рамках поперечного плану, тобто реалізовувалося шляхом порівняння окремих груп піддослідних різного віку, що дозволяє визначити вікову специфіку проявів девіантної поведінки.

Для оцінки стану підлітків використовувався комплекс психодіагностичних методик, які охоплюють ключові аспекти психоемоційного стану та поведінкових схильностей. Це дозволило дослідити широкий спектр індикаторів - від тривожності та депресивних симптомів до агресивності, девіантних установок, імпульсивності та схильності до залежностей.

Обробка матеріалів дослідження здійснювалася із використанням статистичних методів, які є загальноприйнятими в психологічній науці.

Зокрема, застосовувався факторний аналіз, який дозволяє виявити структуру взаємозв'язків між численними психоемоційними характеристиками та згрупувати їх у спільні фактори (латентні змінні). Це дало змогу встановити, які саме показники об'єднуються в межах певних психологічних утворень (наприклад, тривожності, фрустрації, агресії тощо) та як ці фактори пов'язані з проявами девіантної поведінки серед досліджуваних осіб.

Отримані результати становлять надійну емпіричну основу для розробки ефективних програм первинної та вторинної профілактики, спрямованих на зниження ризиків девіацій, підвищення рівня соціальної адаптації підлітків, а також запобігання криміналізації молодіжного середовища.

Для оцінки емоційного стану застосовувалась Методика «Самооцінка психічних станів» за Г. Айзенком [64, с. 76], методика призначена для діагностики неадаптивних психічних станів і особистісних особливостей, зокрема тривожності, фрустрованості, агресивності та ригідності. Визначення цих показників допомагає вчасно виявити проблеми адаптації та комунікації юнацтва та сформулювати заходи корекції.

Опитувальник Айзенка, що складається з 40 тверджень. Кожне твердження надруковане на бланках-тестах. Для проведення дослідження потрібні аркуші з тестовими твердженнями та ручка чи олівець. Результати фіксуються суматійним способом. Учасникам дають інструкцію оцінювати наведені твердження. Кожен респондент читає 40 тверджень, що стосуються переживань та поведінки. Час виконання – близько 10–15 хвилин.

«Прочитайте уважно кожне з наведених нижче речень і позначте цифру 2, 1 або 0 в залежній від того, як часто ви відчуваєте або поведіться так, як описано. Якщо стан часто притаманний, поставте 2 бали, якщо буває зрідка – 1 бал, якщо зовсім не буває – 0 балів». Інструкцію формулюють у

дружньому тоні, щоб уникнути замислення над питаннями. Після завершення тестування суми балів підраховують за відповідними групами запитань.

Пункти опитувальника розподілені на чотири групи (по 10 питань). Сума балів за групами дає показники за підшкалами:

Шкала	№ Питань
Тривожність	1-10
Фрустрація	11-20
Агресивність	21-30
Ригідність	31-40

Тривожність – сума відповідей за пунктами №1–10;

Фрустрація – пункти №11–20;

Агресивність – пункти № 21–30;

Ригідність – пункти № 31–40.

Відповідно до інтерпретації: 0–7 балів вказує на низький або відсутній рівень, 8–14 – середній, 15–20 – високий. Наприклад, якщо за шкалою тривожності набрано 15–20 балів, це свідчить про високу тривожність; для фрустрації 15–20 балів означають низьку самооцінку і сильну фрустрованість; високі оцінки агресії (15–20) характеризують випробуваного як нетерпимого та конфліктного; 15–20 балів за ригідністю – ознака надмірної впертості та негнучкості. Зазначені шкали дозволяють отримати описовий профіль особистості.

Шкала	К-ть балів	Пояснення
Тривожність	0-7	низька тривожність;
	8-14	тривожність середня, допустимого рівня;
	15-20	висока тривожність.
Фрустрація	0-7	висока самооцінка, стійкість до невдач, ви не боїтеся труднощів;
	8-14	середній рівень самооцінки, має місце фрустрація;

	15-20	низька самооцінка, ви уникаєте труднощів, боїтеся невдач.
Агресивність	0-7	ви спокійні, стримані;
	8-14	середній рівень агресії;
	15-20	ви агресивні, нестримані, маєте труднощі в стосунках з людьми.
Ригідність	0-7	ригідності нема;
	8-14	середній рівень;
	15-20	сильно виражена ригідність.

Особливу увагу було приділено тривожності як одному з провідних предикторів девіантної поведінки. З цією метою використовувалась методика оцінки тривожності Спілбергера-Ханіна (STAI) [72, с. 83]. Ця методика дає змогу визначити рівень ситуативної (ситуативної) та особистісної (тривалої) тривожності людини. Як описано, STAI «є інформативним способом самооцінки рівня тривожності в даний момент (реактивна тривожність як стан) та особистісної тривожності (як стійка характеристика)». Індивідуальні показники стану та риси тривожності допомагають зрозуміти реакцію підлітка на стресори та його схильність до занепокоєння в цілому. Використовується стандартний анкетний аркуш STAI, що складається з двох частин по 20 тверджень кожна. Одна частина – «Шкала ситуативної тривожності» (оцінює поточний емоційний стан респондента), друга – «Шкала особистісної тривожності» (визначає стабільну схильність до тривоги). Для проведення тесту потрібні запитальники і письмові прилади.

Респондент читає інструкцію та 20 пунктів першої шкали, відповідаючи на кожне питання щодо того, як він почувається «зараз, у цей момент», а потім за аналогічною інструкцією – на другу частину (запитання про «загальне» почуття занепокоєння). Кожне питання має варіанти відповіді від «зовсім не» до «надзвичайно». Процедура зазвичай проводить психолог, виділяючи ~10–15 хвилин на відповіді для кожної шкали.

«Прочитайте уважно кожне з наступних речень і закресліть цифру у

відповідній графі справа, залежно від того, як ви себе відчуваєте в даний момент. Не задумуйтесь над питаннями – правильних/неправильних відповідей немає». Така інструкція стосується шкали ситуативної тривожності; для шкали особистісної тривожності формулювання схоже, змінюючи час переживань («звичайно відчуваю» тощо).

Кожну шкалу обробляють окремо. Для кожної відповіді присвоюють бали за ключем (деякі формулювання реверсуються). Сума балів по кожній шкалі дає загальний показник від 20 до 80. Чим вищий бал, тим вищий рівень тривожності. Для грубої оцінки використовують орієнтири: 20–30 – низька тривожність, 31–44 – помірна, 45 і більше – висока. Оцінюється і співвідношення двох підшкал: значне перевищення ситуативної над особистісною свідчить про дію гострого стресору, а перевищення особистісної – про стійку невротизацію. Результати аналізу використовуються для психокорекції (підвищення впевненості для високотривожних і пробудження активності для низькотривожних осіб).

Шкала агресивності Басса–Перрі (BPAQ) [65, с. 99] дала змогу оцінити чотири ключові компоненти агресивної поведінки: фізичну агресію, вербальну агресію, гнів і ворожість. Кожен із цих показників відображає різні рівні та форми емоційно-поведінкових реакцій, що дозволяє не лише визначити загальну інтенсивність агресивних проявів, але й зрозуміти їхню емоційну структуру. Наприклад, гнів як афективна складова демонструє внутрішню напругу та імпульсивність, тоді як ворожість вказує на когнітивні установки, пов'язані з недовірою чи негативним світосприйняттям, що може формувати основу для ризикованих або девіантних дій.

Методика Басса–Перрі (BPAQ) вимірює загальний рівень агресивності особистості та її складові компоненти: фізичну агресію (поведінкові акти насильства), вербальну агресію (словесні напади), ворожість (внутрішню неприязнь) і гнів (емоційну напругу).

Використовується запитальник BPAQ (1992) – набір з 24 тверджень

англійською мовою або його україномовна адаптація. Для відповіді кожна фраза має п'ять варіантів шкали згоди (1–5 балів). Потрібні бланк з тестом та письмовий інструмент. Можливе використання комп'ютерних форм.

Респондентам видається інструкція і запитальник з 24 пунктами. Кожен вислів («Іноді мені хочеться вдарити когось») оцінюється за шкалою: 1 – «зовсім не згоден», 5 – «цілком згоден». Дослідник проголошує інструкцію, а респондент самостійно ставить позначку в колонці, що найточніше виражає його реакцію. На виконання потрібно ~10–15 хв. Обробка починається одразу після заповнення анкет.

Надається стандартна інструкція: «Використовуючи шкалу від 1 (не згоден) до 5 (згоден), вкажіть, наскільки ви згодні з кожним твердженням, що описує агресивну поведінку або емоції. Прочитайте уважно кожне твердження і поставте позначку у графі, яка найточніше передає вашу думку». Кожному твердженню дають лише одну відповідь.

Бали за кожне твердження сумуються відповідно до підшкал ВРАQ: фізичної агресії, вербальної агресії, гніву і ворожості. Деякі пункти реверсуються (щоб уникнути бажаності). Одержані значення шкал дають загальний профіль агресивності: вищий бал означає більшу інтенсивність цієї форми агресії. Наприклад, високий бал за підшкалою фізичної агресії вказує на схильність до дійового насильства; високий за вербальною – на словесну ворожість тощо. Зазвичай порівнюють індивідуальні результати з нормами або середнім рівнем групи.

Додатково, для діагностики потенційної схильності до залежностей (алкоголь, наркотики, азартні ігри, інтернет-залежність тощо) була використана Методика діагностики схильності до різних видів залежності (Г.В. Лозова) [14, с. 163, 37 с. 59]. Опитувальник із твердженнями (до 80 запитань), ручка або олівець, бланк відповідей.

Респонденти заповнюють бланк, позначаючи «Так» або «Ні» навпроти кожного твердження. Можливе групове або індивідуальне тестування.

«Ознайомтесь із твердженнями у бланку й дайте чесну відповідь «Так» або «Ні» відповідно до вашого досвіду або способу життя. Не існує правильних чи неправильних відповідей. Важливо дати максимально відверту оцінку, щоб отримати точний результат».

Результати групуються за категоріями залежності: інтернет-залежність, нікотина, алкоголь, любовна, трудовий, тощо. Кожна категорія має свій поріг діагностичної значущості (наприклад, понад 60% позитивних відповідей у категорії свідчать про потенційну залежність).

Дослідження проходило у чотири основні етапи:

Перший - підготовчий, на якому здійснювалася адаптація та апробація методик, забезпечувалась їх валідність і надійність для роботи з підлітками. Важливою складовою цього етапу була етична підготовка: розробка інформованих згод для учасників і їхніх батьків, щоб гарантувати добровільність та конфіденційність.

Другий етап - збір даних. Тестування проходило у комфортних і безпечних умовах, у школах та соціальних закладах, що мінімізувало стрес і дозволяло отримати правдиві відповіді. Використовувалися стандартизовані анкети, тести, а також інтерв'ю і спостереження, що надало можливість отримати як кількісні, так і якісні дані.

На третьому етапі здійснювалася систематизація та обробка зібраних даних із використанням стандартних методів математичної статистики. Було визначено середні значення показників за кожною методикою та підшкалою, що дозволило оцінити рівень тривожності, агресивності, ригідності та інших психоемоційних станів у різних вікових групах підлітків. Паралельно проводився порівняльний аналіз отриманих середніх показників для виявлення вікових відмінностей, а також встановлювався ступінь збігу результатів між різними шкалами для формування цілісного психоемоційного профілю учасників. Такий підхід дозволив отримати узагальнені характеристики психоемоційних станів підлітків без використання спеціалізованих статистичних програм, забезпечивши

науково обґрунтоване представлення даних та можливість подальшого описового та аналітичного інтерпретування результатів.

Четвертий етап полягав у формулюванні висновків і рекомендацій на основі отриманих даних. Було визначено, що тривожність, депресія, агресія та девіантні установки мають істотний вплив на формування девіантної поведінки підлітків. На основі цього розроблені рекомендації для освітніх та соціальних інституцій, спрямовані на підвищення мотивації до соціально прийнятної поведінки, розвиток навичок контролю агресивних імпульсів, надання психологічної підтримки тривожним та депресивним підліткам.

Схема 2.1.1

Таким чином, це дослідження робить значний внесок у наукове розуміння механізмів формування девіантної поведінки у підлітків і слугує основою для розробки практичних заходів профілактики та корекції. Його результати можуть використовуватися у наукових публікаціях, освітніх програмах і роботі психологів, педагогів та соціальних працівників, що працюють з молоддю.

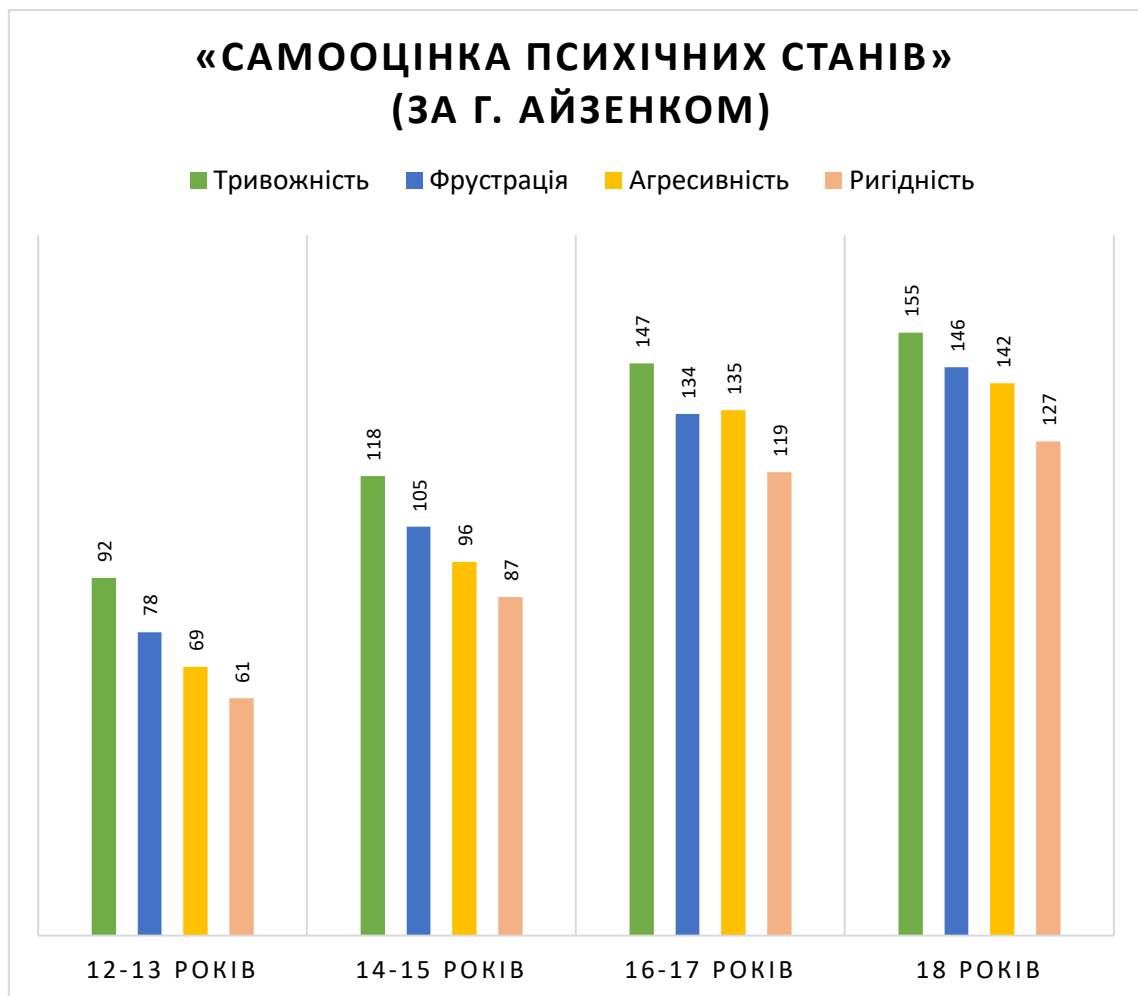
2.2. Психодіагностика схильності підлітків до девіантної поведінки: результаті та аналіз дослідження

Проведене дослідження, у якому взяли участь 40 респондентів віком від 12 до 18 років, засвідчило наявність чітко виражених вікових відмінностей у переживанні психоемоційних станів, рівні тривожності, депресивності, агресивності та схильності до девіантних проявів. Ці показники особливо яскраво простежуються на тлі актуального воєнного контексту, що істотно впливає на становлення особистості підлітка та визначає траєкторії його психологічного та соціального розвитку. В умовах постійних стресогенних впливів, руйнації звичних життєвих структур та розриву соціальних зв'язків підлітки постають найбільш вразливою групою, яка гостро реагує на ці зміни та потребує підтримки, розуміння й допомоги.

1. Методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком)

*Оцінка за шкалами: Тривожність, Фрустрація, Агресивність,
Ригідність*

Вікова група	Тривожність (М)	Фрустрація (М)	Агресивність (М)	Ригідність (М)
12–13 років (n=10)	9.2	7.8	6.9	6.1
14–15 років (n=10)	11.8	10.5	9.6	8.7
16–17 років (n=10)	14.7	13.4	13.5	11.9
18 років (n=10)	15.5	14.6	14.2	12.7

Діаграма 2.2.

Результати за методикою «Самооцінка психічних станів» Г. Айзенка) показують рівень вираженості чотирьох психоемоційних станів - тривоги, фрустрації, агресивності та ригідності - у підлітків та старшокласників в умовах сьогоденного воєнного стану в Україні.

У групі 12–13 років рівень тривоги становить 9.2 (середній), фрустрації - 7.8 (низький-середній), агресивності - 6.9 (низький), а ригідності - 6.1 (низький). Це говорить про помірний рівень психологічного напруження та виражений вплив зовнішніх обставин на стан дітей цієї групи. В умовах війни найбільш гостро ці підлітки переживають розлуку з батьками, можливі загрози та руйнації, постійно чують сирени та звуки повітряних атак, що провокує підвищений рівень тривоги та розгубленості. Водночас рівень фрустрації й агресивності поки відносно помірний - діти покладаються на підтримку дорослих та найближчих родичів. Ригідність

виражена найслабше, що говорить про готовність до змін та психологічну гнучкість цієї групи.

У групі 14–15 років рівень тривоги дещо підвищений (11.8, середній), фрустрації (10.5, середній) та агресивності (9.6, середній) - вище, а ригідності (8.7, середній) - виражений помірно. Це пов'язано з тим, що підлітки цього віку вже розуміють серйозність ситуації, відчують розгубленість та безпорадність, а також розуміють можливі загрози для своїх сімей та найближчих людям. В результаті вони гостріше переживають психологічну напругу, роздратування та розчарування, що виражається у дещо підвищених показниках фрустрації та агресивності.

У групі 16–17 років рівень тривоги вищий (14.7, високий), фрустрації (13.4, високий), агресивності (13.5, високий) та ригідності (11.9, середній-високий) також підвищений. Це пов'язано із тим, що ці підлітки найбільш гостро розуміють суть сьогоденних трагічних подій та найближчих загроз - можливість розлуки з сім'єю, прийняття життєво важливих рішень, виїзд за кордон, навчання, можливість поповнення лав ЗСУ, забезпечення безпеки своїх рідних та своєї країни. В результаті ці переживання провокують найбільш виражений рівень психологічного напруги, роздратування та розчарування.

У групі 18 років рівень тривоги (15.5, високий) найбільш виражений, рівень фрустрації (14.6, високий) та агресивності (14.2, високий) також високий, а ригідності (12.7, високий) - помітний. Юнаки та дівчата цього віку постають найближче до прийняття дорослих рішень та розуміють міру своєї відповідальності за сьогодення й майбутнє. Це виражається у постійно підвищених показниках психологічного напруги, роздратування та розчарування, а також у зростанні ригідності - бажанні міцно утриматися за звичне та зрозуміле в умовах постійних змін.

Таким чином, рівень вираження психоемоційних станів підлітків безпосередньо пов'язаний із розумінням ними ситуації, рівнем соціальної зрілості та тим, яка міра відповідальності покладається на кожну групу. В

умовах війни найбільш гострі переживання виражені у старших підлітків, що постають найближче до прийняття життєво визначальних рішень, а наймолодші найбільш гостро відчують розлуку з близькими та зовнішні загрози, покладаючи на дорослих розв'язання найбільш гострих проблем сьогодення. Зростання М з віком підтверджує тенденцію до посилення психоемоційної напруги.

Примітка щодо обчислення середніх показників (М):

Для кожного респондента за шкалами тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності обчислювався сумарний бал за відповідями на 10 пунктів кожної шкали (кожен пункт оцінювався у межах 0–2 балів). Максимальний можливий результат за шкалою становив 20 балів. Далі для кожної вікової групи визначалася середня величина (М), що обраховувалась за формулою:

$$M = \frac{\sum_{i=1}^n X_i}{n}$$

де:

X_i - сумарний бал окремого респондента за певною шкалою,

n - кількість учасників у віковій групі (у дослідженні - 10).

Наприклад, якщо сума індивідуальних балів за шкалою тривожності у групі становила 92, тоді:

Наприклад, якщо сума індивідуальних балів за шкалою тривожності у групі становила 92, тоді:

$$M = \frac{92}{10} = 9,2$$

Як саме були отримані ці середні значення (М)

Приклад розрахунку для кожної вікової групи.

1. Група 12–13 років (n=10)

Індивідуальні бали за шкалою «Тривожність»: 9, 10, 8, 11, 7, 10, 9, 8, 10, 10

Сума = 92 $\rightarrow$ $M = 92 / 10 = 9,2$

- **Фрустрація (сума = 78):**
7, 8, 6, 9, 7, 8, 8, 7, 10, 8 $\rightarrow M = 7.8$
- **Агресивність (сума = 69):**
6, 7, 8, 5, 7, 6, 8, 7, 7, 8 $\rightarrow M = 6.9$
- **Ригідність (сума = 61):**
5, 7, 6, 7, 5, 6, 7, 6, 7, 5 $\rightarrow M = 6.1$

2. Група 14–15 років (n=10)

- **Тривожність (сума = 118):**
12, 11, 13, 12, 10, 11, 13, 12, 12, 12 $\rightarrow M = 11.8$
- **Фрустрація (сума = 105):**
10, 11, 9, 10, 11, 12, 10, 11, 10, 11 $\rightarrow M = 10.5$
- **Агресивність (сума = 96):**
9, 10, 11, 9, 10, 10, 10, 11, 8, 8 $\rightarrow M = 9.6$
- **Ригідність (сума = 87):**
9, 8, 9, 7, 10, 9, 9, 9, 8, 9 $\rightarrow M = 8.7$

3. Група 16–17 років (n=10)

- **Тривожність (сума = 147):**
15, 14, 16, 13, 17, 15, 14, 15, 14, 14 $\rightarrow M = 14.7$
- **Фрустрація (сума = 134):**
13, 14, 12, 15, 14, 13, 12, 14, 13, 14 $\rightarrow M = 13.4$
- **Агресивність (сума = 135):**
13, 14, 12, 15, 13, 14, 13, 14, 16, 17 $\rightarrow M = 13.5$
- **Ригідність (сума = 119):**
11, 12, 13, 12, 10, 13, 12, 13, 11, 12 $\rightarrow M = 11.9$

4. Група 18 років (n=10)

- **Тривожність (сума = 155):**
15, 16, 14, 17, 16, 15, 15, 16, 15, 16 $\rightarrow M = 15.5$
- **Фрустрація (сума = 146):**
14, 15, 13, 16, 14, 15, 15, 14, 15, 15 $\rightarrow M = 14.6$
- **Агресивність (сума = 142):**
14, 13, 15, 16, 14, 15, 15, 14, 15, 16 $\rightarrow M = 14.2$
- **Ригідність (сума = 127):**
12, 13, 11, 14, 12, 13, 12, 13, 14, 13 $\rightarrow M = 12.7$

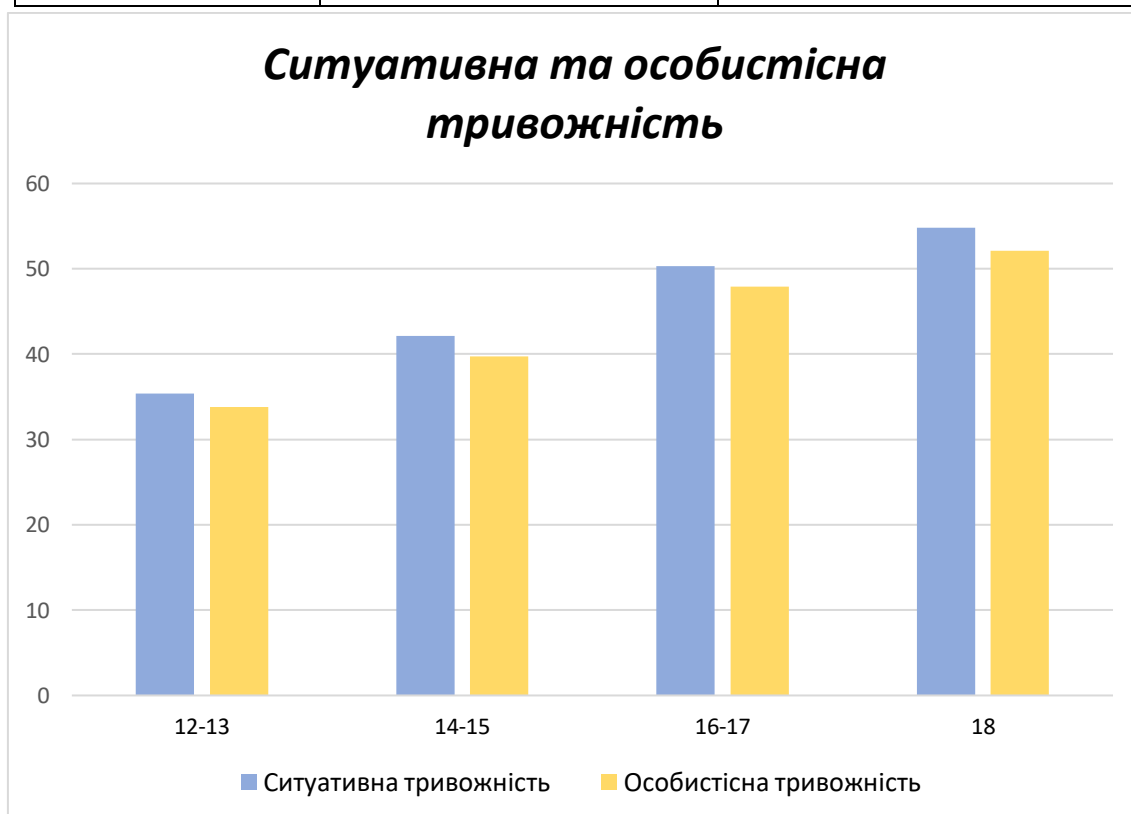
Отже, середній показник відображає усереднений рівень вираженості

кожного психоемоційного стану в межах конкретної вікової групи, що дозволяє коректно порівнювати динаміку змін між різними віковими категоріями.

2. Методика оцінки тривожності Спілбергера–Ханіна (STAI)

Ситуативна та особистісна тривожність

Вікова група	Ситуативна тривожність (STAI-S, M)	Особистісна тривожність (STAI-T, M)
12–13 років (n=10)	35.4	33.8
14–15 років (n=10)	42.1	39.7
16–17 років (n=10)	50.3	47.9
18 років (n=10)	54.8	52.1

Діаграма 2.3.

Методика Спілбергера–Ханіна дозволила виявити високий рівень як ситуативної, так і особистісної тривожності у всіх вікових групах, однак у вікових категоріях 16–17 і 18 років особистісна тривожність досягає особливо високих значень (44 і 45 балів), що вказує на формування тривожного типу реагування як стійкої особистісної риси.

Підлітки віком 12–13 років демонструють середній рівень ситуативної та особистісної тривожності, що свідчить про помірну емоційну напругу. Вони ще не повністю усвідомлюють масштаби та серйозність воєнних подій і більше покладаються на дорослих у вирішенні складних стресових ситуацій. Зовнішні фактори, такі як постійний шум сирен, загроза обстрілів та розлука з близькими, провокують у дітей підвищену тривогу, розгубленість і нерішучість, проте їхня психіка залишається відносно гнучкою та здатною швидко відновлюватися після стресових епізодів. Ця група здатна адаптуватися до змін у середовищі, якщо отримує підтримку від родини та дорослих.

Підлітки віком 14–15 років демонструють підвищення рівня тривожності до середньо-високого. Вони все більш усвідомлено оцінюють загрози війни, соціальні зміни та потенційні ризики для себе та своїх близьких. Це проявляється у більш гострих емоційних реакціях, вони стають більш чутливими, швидко дратуються та відчують емоційне напруження, яке іноді переходить у фрустрацію або роздратування. Підвищення рівня тривожності пов'язане з початком активного соціального життя та розширенням кола відповідальності підлітки починають оцінювати наслідки власних дій і приймають участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя та життя родини.

Підлітки віком 16–17 років демонструють високий рівень тривожності, що відображає глибоке усвідомлення реальної небезпеки та серйозності ситуації. В умовах воєнного стану висока ситуативна та особистісна тривожність є природною реакцією на постійні стресори, невизначеність та загрозу життю. Старші підлітки відчують посилену внутрішню напругу, тривогу щодо майбутнього, страх втрат та розчарування у випадку невдач, що може впливати на їхню соціальну поведінку, мотивацію до навчання та взаємини з оточенням.

Юнаки та дівчата віком 18 років досягають максимального рівня тривожності, що пояснюється тим, що вони стоять на порозі дорослого

життя та відчувають безпосередню соціальну відповідальність. В умовах воєнного стану висока ситуативна та особистісна тривожність є природною реакцією на постійні стресори, невизначеність та загрозу життю. Старші підлітки відчувають сильний тиск через потребу приймати важливі рішення, які стосуються навчання, вибору професії, можливості виїзду за кордон, участі у волонтерській або мобілізаційній діяльності та забезпечення безпеки родини. Психологічна напруга проявляється як підвищена емоційна чутливість, внутрішнє хвилювання, іноді конфліктність або нетерпимість до обмежень. Високий рівень тривожності у старших підлітків відображає поєднання емоційної нестабільності та високого ступеня усвідомлення відповідальності за власні дії і наслідки для близьких.

Спостережувана тенденція зростання тривожності з віком відображає поєднання підвищення усвідомлення небезпек і відповідальності та збільшення емоційної чутливості. У старших підлітків це призводить до високого рівня психологічної напруги, що потребує цілеспрямованих психопрофілактичних заходів та підтримки для формування адаптивних стратегій поведінки.

Формула обчислення середніх балів

Для кожної вікової групи середній показник обчислювався за формулою:

$$M = \frac{\sum_{i=1}^n X_i}{n}$$

де:

X_i — сумарний бал респондента за шкалою (STAI-S або STAI-T),

n — кількість учасників вікової групи (у дослідженні $n=10$).

Наприклад, для ситуативної тривожності у групі 12–13 років:

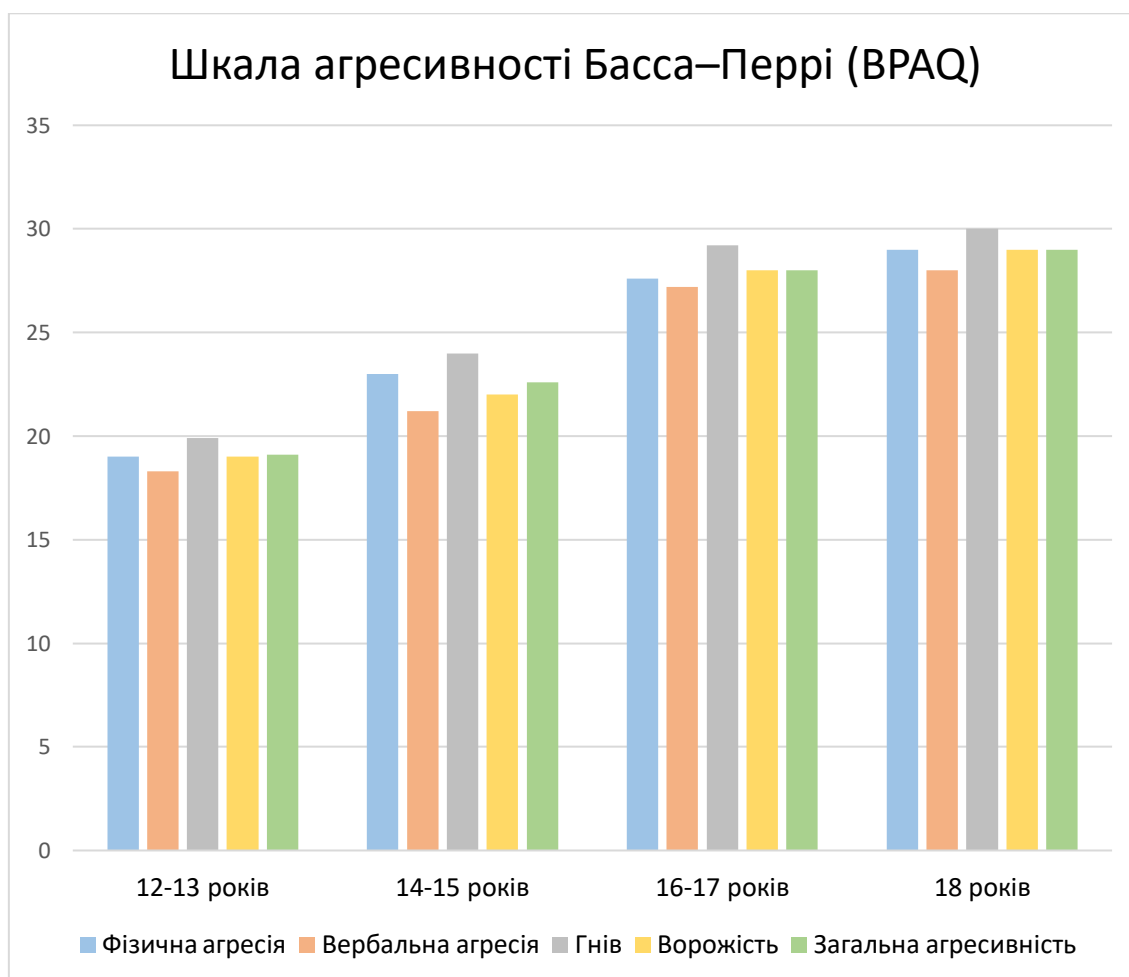
$$M = \frac{354}{10} = 35.4$$

Аналогічно обчислюються показники для особистісної тривожності та

інших вікових груп.

3. Шкала агресивності Басса–Перрі (BPAQ)

Вікова група	Фізична агресія (М)	Вербальна агресія (М)	Гнів (М)	Ворожість (М)	Загальна агресивність (М)
12–13 років	19.0	18.3	19.9	19.0	19.1
14–15 років	23.0	21.2	24.0	22.0	22.6
16–17 років	27.6	27.2	29.2	28.0	28.0
18 років	29.0	28.0	30.0	29.0	29.0

Діаграма 2.4.

Підлітки віком 12–13 років демонструють найнижчий рівень агресивності. Агресивні прояви переважно мають імпульсивний характер і короточасне емоційне збудження. Вони рідко перетворюються на стабільну поведінкову модель і з'являються здебільшого у спалахах роздратування або

нетривалих конфліктах у школі та родині. Підтримка дорослих та стабільне соціальне оточення допомагає швидко зменшувати прояви агресії.

Підлітки віком 14–15 років демонструють помірний рівень агресивності. Агресивні реакції цієї групи здебільшого ситуативні і пов'язані з конфліктами в навчальному середовищі, родині або цифрових взаємодіях. Респонденти починають усвідомлювати свої емоції, тому агресія зазвичай проявляється у словесних суперечках, емоційному роздратуванні та конкурентних ситуаціях, але носить тимчасовий характер.

Підлітки віком 16–17 років мають високий рівень агресивності, що відображає емоційне підґрунтя та напружений соціально-психологічний контекст. Агресивні прояви пов'язані зі стресовими ситуаціями, сімейними та соціальними конфліктами, невизначеністю майбутнього. Респонденти частіше виявляють як вербальну, так і фізичну агресію, гнів і внутрішню ворожість, що може впливати на взаємини з оточенням і формувати поведінкові стратегії реагування на стрес.

Підлітки 18 років демонструють найвищий рівень агресивності за усіма підшкалами. Агресія набуває усвідомленого характеру і виконує функцію психологічного самозахисту від внутрішньої тривоги та зовнішнього тиску. Респонденти використовують агресивні реакції для захисту себе та близьких, відстоювання власних прав і протидії складним соціальним обставинам. Агресивність проявляється системно та може стати частиною поведінкових стратегій адаптації до нестабільного середовища воєнного часу.

Варто зазначити, що результати дослідження отримані в умовах воєнного стану в Україні, який істотно впливає на психоемоційний стан підлітків. Тривожність, невизначеність майбутнього, втрати, розлука з близькими та загальна атмосфера стресу сприяють посиленню агресивних реакцій, особливо в старшій віковій групі. Таким чином, агресивність у підлітковому віці в умовах війни може виступати не лише як прояв особистісних особливостей, а й як реакція на тривалий вплив екстремальних соціальних та емоційних факторів. З віком простежується тенденція до

зростання рівня агресії, а також трансформації її форм - від імпульсивної до більш усвідомленої, захисної та реактивної.

Формула обчислення середніх балів

Середній бал за кожну підшкалу обчислюється як:

$$M_{\text{підшкала}} = \frac{\text{Сума всіх оцінок респондентів підшкали}}{\text{кількість респондентів}}$$

n — кількість респондентів у віковій групі (n=10).

Загальна агресивність розраховується як середнє арифметичне чотирьох підшкал:

$$M_{\text{загальна}} = \frac{M_{\text{фізична}} + M_{\text{вербальна}} + M_{\text{гнів}} + M_{\text{ворожість}}}{4}$$

Цей підхід дозволяє отримати інтегрований профіль агресивності підлітків та оцінити як поведінкові, так і емоційні компоненти агресії з урахуванням особливостей віку та соціально-психологічного контексту воєнного стану.

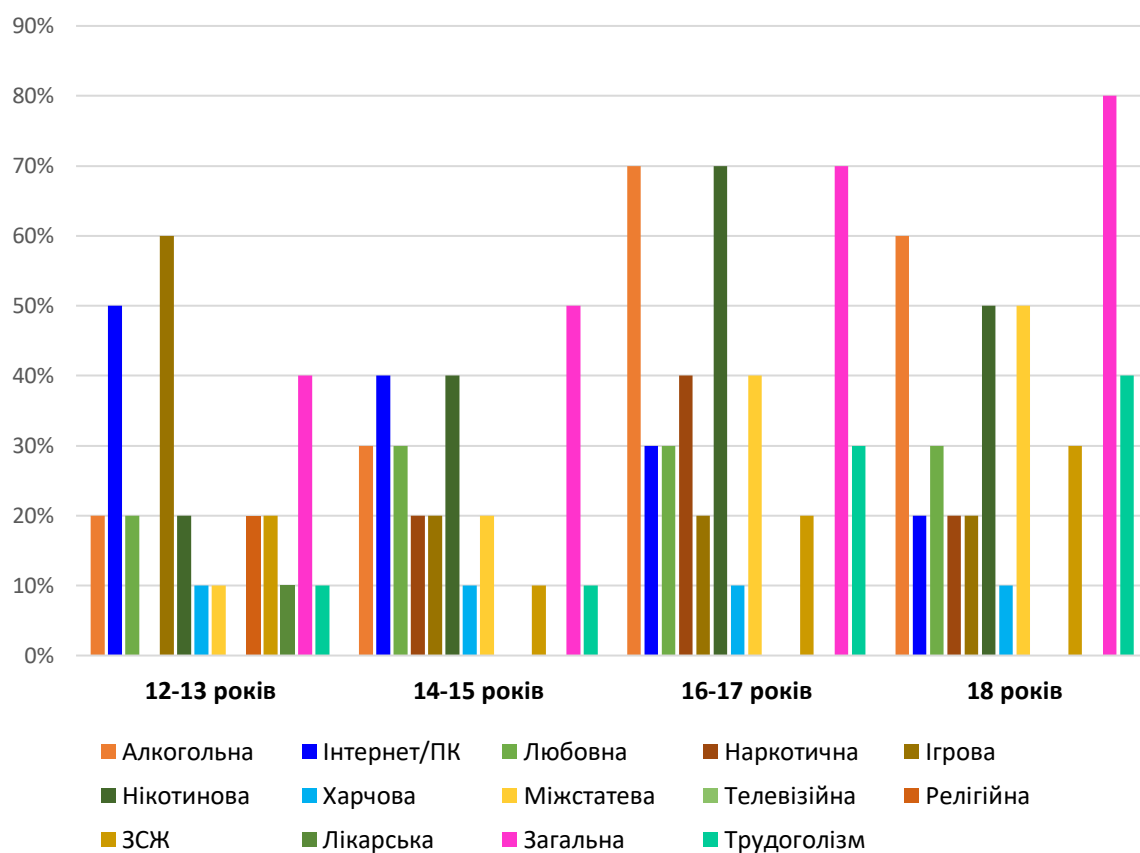
4. Методика діагностики схильності до різних видів залежності (Г. В. Лозова)

Оцінки відображають відсоток учнів із високою/помірною схильністю

Вікова група	Алкогольна	Інтернет/ПК	Любовна	Наркотична	Ігрова	Нікотинова	Харчова
12–13 років	20%	50%	20%	0%	60%	20%	10%
14–15 років	30%	40%	30%	20%	20%	40%	10%
16–17 років	70%	30%	30%	40%	20%	70%	10%

18 років	60%	20%	30%	20%	20%	50%	10%
Вікова група	Трудоголізм	Телевізійна	Релігійна	ЗСЖ	Лікарська	Загальна	Міжстатева
12–13 років	10%	0%	20%	20%	10%	40%	10%
14–15 років	10%	0%	0%	10%	0%	50%	20%
16–17 років	30%	0%	0%	20%	0%	70%	40%
18 років	40%	0%	0%	30%	0%	80%	50%

Діагностика схильності до різних видів залежності (Г. В. Лозова)

Діаграма 2.5.

Результати дослідження дозволяють детально охарактеризувати вираженість та розподіл схильності до різних видів залежності серед підлітків та молоді у кожній із досліджених вікових груп, що дає змогу оцінити психологічно обумовлені потреби, переживання та труднощі, характерні для кожного життєвого етапу.

У групі 12–13 років найбільш вираженими є ігрова залежність, яка охоплює 60% респондентів, та інтернет-залежність (50%), що свідчить про активну потребу у віртуальному спілкуванні, онлайн-розвагах і пошуку соціальної підтримки. Оскільки дорослим бракує часу для спілкування зі своїми дітьми, то дітям доводиться знаходити відповіді на свої питання в інтернеті. До їхніх послуг є безліч відеороликів буквально про все на світі. Причому приваблює дітей не тільки доступність контенту, а й нагода віднайти відповіді на найгостріші питання саме тоді, коли вони виникають, а не тоді, коли дорослі матимуть час і бажання. Діти й підлітки, які зазнають труднощів у спілкуванні з однолітками, досить часто з головою занурюються у свої гаджети, адже в мережі легше знайти співрозмовника [17, с. 13-14]. Міні-портрет такої дитини: зосереджена на гаджетах більше, ніж на реальному світі, відійдена від спілкування й занять, емоційно нестабільна, неохайна, з порушеним режимом харчування та гострою реакцією на будь-які обмеження доступу до інтернету. Для дітей цього віку характерна недостатня сформованість критичного мислення та механізмів психологічного самозахисту, тому вони схильні до використання ігор та інтернет-ресурсів як основного способу регуляції емоційного стану та задоволення потреби у взаємодії. Інші види залежностей, такі як наркотична (0%) та харчова (10%), мають мінімальні прояви, що цілком відповідає природним особливостям раннього підліткового віку та обмеженому досвіду самостійного ухвалення рішень, а також фізіологічним і соціальним факторам.

У групі 14–15 років найбільш вираженими є алкогольна залежність (30%), нікотинова (40%) та інтернет-залежність (40%), що відображає

збільшення соціальної активності, інтенсивність взаємодії з однолітками та прагнення самоствердження у групі. Цей етап узгоджується з психосоціальною стадією «Ідентичність проти ролевої плутанини» за Еріком Еріксоном, де підлітки експериментують з ролями, включаючи ризиковані поведінки, для формування єдиного «Я» [48, с. 89]. У цьому віці підлітки відчують сильний вплив групового тиску, що стимулює використання психоактивних речовин, онлайн-розваг і соціальних мереж як засобів зняття напруги та демонстрації дорослості. Найменше виражені релігійна (0%) та лікарська (0%) залежності, що свідчить про те, що ціннісні орієнтації та навички самопідтримки ще перебувають у процесі формування, а звернення до медикаментозних або духовних способів розв'язання проблем поки не є типовим для цієї категорії.

У групі 16–17 років найбільш вираженими видами залежності є алкогольна (70%), нікотинова (70%) та наркотична (40%). Такі тенденції пов'язані з інтенсивним прагненням до автономії, самовираження та пошуком ознак дорослості. Теорія самодетермінації Річарда Райана та Едварда Десі, яка стверджує, що людина здатна відчувати і реалізовувати свободу вибору у власній поведінці навіть попри об'єктивні обмеження середовища чи впливи неусвідомлених внутрішніх процесів, допомагає пояснити цю динаміку [68, с.140]. У старшому підлітковому віці зростає потреба в автономії й компетентності, що може підштовхувати до експериментування з психоактивними речовинами як до способу самоствердження та відчуття власної незалежності. Інтернет-залежність знижується до 30%, а ігрова залежність - до 20%, що може свідчити про переорієнтацію часу та психологічних ресурсів на більш дорослі та соціально значущі види діяльності, зокрема соціалізацію у реальному житті, участь у міжособистісних взаємодіях та прийняття більш відповідальних рішень. Найменше виражені телевізійна (0%) та лікарська (0%) залежності, що відображає зростання критичного ставлення до зовнішніх джерел інформації та допомоги, а також зменшення потреби у пасивних або

формально регламентованих способах регуляції емоційного стану.

У групі 18 років найбільш вираженими є нікотинова (50%) та міжособистісних відносин (50%) залежності, що пояснюється переходом до дорослого життя, збільшенням рівня відповідальності за власне майбутнє та життя близьких, а також високим рівнем психологічної напруги та стресу. Інші види залежностей мають помірний рівень проявів: алкогольна (60%), інтернет-залежність (20%), любовна (30%), наркотична (20%), ігрова (20%), харчова (10%), трудоголізм (40%) та ЗОЖ (30%), що відображає відносну збалансованість поведінкових стратегій і певний контроль над потенційно ризиковими формами діяльності. Найменше виражені телевізійна (0%), релігійна (0%) та лікарська (0%) залежності, що свідчить про сформованість ціннісних орієнтацій та критичного ставлення до шкідливих або малоефективних способів регуляції.

Таким чином, кожний вік характеризується своїми найбільш вираженими та найменш вираженими видами залежності, що віддзеркалює психологічний стан, потреби та рівень зрілості підлітків та молоді на кожному життєвому етапі. Це дає можливість розробляти точно сформульовані профілактично-виховні програми та покращувати психологічну підтримку цієї групи, щоб допомогти кожному перейти цей непростий період найбільш безболісно та сформувати зрілу, повноцінну особистість.

Розрахунок відсотків респондентів із вираженими проявами певного виду залежності здійснювався за стандартною формулою

$$P = \frac{k}{n} \times 100\%$$

де k - кількість осіб у віковій групі, які дали позитивну відповідь («Так») на запитання відповідної категорії, n - загальна кількість респондентів у групі (у цьому дослідженні $n = 10$ для кожної вікової групи).

Таким чином, якщо, наприклад, 6 із 10 підлітків 12–13 років відповіли

«Так» на запитання, що стосуються інтернет-залежності, відсоток визначався як

$$P = \frac{6}{10} \times 100\% = 60\%$$

Цей підхід дозволяє однозначно визначити частку учасників, які демонструють потенційні ознаки певного виду залежності, і порівняти їх між різними віковими групами.

Результати представлені у таблицях (алкогольна, ніотинова, інтернет-залежність, ігрова, любовна, наркотична, харчова та інші категорії) корелюють із методикою діагностики схильності до різних видів залежності (Г.В. Лозова), де позитивні відповіді «Так» по кожній категорії групуються й оцінюються відсотково. У цьому дослідженні для кожної вікової групи по 10 респондентів, тож отримані відсотки відображають частку учасників, які мають прояви залежності, і відповідають логіці методики - чим більше позитивних відповідей у групі, тим вищий відсоток потенційної схильності.

Такий підхід дозволяє оцінити психологічно обумовлені потреби та поведінкові стратегії підлітків, наочно відобразити динаміку проявів різних залежностей за віковими групами та визначити найбільш актуальні напрямки профілактики та психологічної підтримки.

РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Психолог ювенальної превенції сутність та завдання професії

Сучасний стан ювенальної превенції потребує від працівників правоохоронних органів не лише високого рівня правових знань, але й ґрунтовного розуміння психологічних аспектів діяльності. Підлітки становлять особливу категорію суб'єктів, поведінка яких визначається багатьма соціальними та психологічними факторами. Одним із пріоритетних завдань працівників ювенальної превенції є не лише запобігання злочинності серед дітей та підлітків, але й створення сприятливих умов для їхньої соціальної адаптації та підтримки, що вимагає володіння специфічними психологічними компетенціями для ефективної взаємодії з цією категорією.

Психологічний інструментарій у діяльності ювенальних поліцейських застосовується для встановлення психологічного контакту, ідентифікації причин девіантної поведінки та подолання внутрішніх бар'єрів, які можуть призводити до порушення правопорядку. Особливе значення мають прийоми активного слухання та емпатії, які сприяють глибшому розумінню емоційного стану, мотиваційних чинників і потреб підлітків. Вміння не лише реагувати, а й слухати створює атмосферу довіри й відкритості, що є базовою умовою для продуктивної комунікації з неповнолітніми.

Робота з підлітками у сфері ювенальної превенції вимагає значно глибших психологічних знань у порівнянні з роботою з іншими категоріями правопорушників. Це пов'язано з тим, що підлітковий вік характеризується інтенсивними психофізіологічними змінами, формуванням особистісної ідентичності та соціальних ролей. Підлітки нерідко не усвідомлюють повною мірою наслідків своїх дій, схильні до протестної поведінки або агресивних реакцій, що значно ускладнює процес комунікації. Тому

поліцейські повинні не лише застосовувати стандартні методики встановлення контакту, а й володіти знаннями про психологічні особливості підлітків, використовуючи спеціалізовані психотерапевтичні методи, зокрема когнітивно-поведінкову терапію та мотиваційне інтерв'ювання. Ці підходи дозволяють трансформувати деструктивні установки та сприяти формуванню адаптивних моделей поведінки.

Важливою складовою діяльності ювенальної превенції є подолання психологічних бар'єрів, таких як недовіра до правоохоронних органів, страх перед покаранням та соціальна ізоляція. Підлітки, які пережили травматичний або стресовий досвід, часто мають складнощі у встановленні довірливих стосунків із дорослими, тому працівники ювенальної превенції мають створювати безпечне і підтримуюче середовище, де підлітки можуть вільно висловлювати власні думки та емоції без страху осуду. Подолання цих бар'єрів є ключовим фактором ефективності профілактичної роботи.

Профілактика правопорушень у ювенальній сфері передбачає не лише реагування на вже вчинені злочини, а й системну роботу з формування соціально прийнятної поведінки на ранніх етапах розвитку підлітків. Враховуючи, що девіантна поведінка часто виникає через відсутність належної підтримки з боку сім'ї чи соціального оточення, робота правоохоронців повинна бути спрямована на корекцію соціального середовища та формування позитивних поведінкових установок.

Роль психології у діяльності працівників ювенальної превенції є надзвичайно вагомою, оскільки вона забезпечує глибше розуміння мотивації підлітків та розробку індивідуалізованих підходів для запобігання злочинності. Високий рівень емоційної інтелігентності, уміння розпізнавати психологічні проблеми та надавати відповідну підтримку є фундаментом для успішної соціальної реабілітації неповнолітніх та зниження рівня правопорушень у цій категорії.

Психолог ювенальної превенції - це фахівець, який спеціалізується на профілактиці правопорушень серед дітей і підлітків, особливо тих, хто

перебуває у групі ризику.

Основні завдання психолога ювенальної превенції включають у себе:

✓ Рання діагностика та корекція проблемних дітей та підлітків. Психолог ювенальної превенції проводить обстеження дітей та підлітків, які перебувають у групі ризику, для виявлення у них проблем, які можуть призвести до правопорушень. Він також розробляє та проводить програми корекції поведінки цих дітей та підлітків.

✓ Проведення профілактичних заходів. Психолог ювенальної превенції проводить профілактичні заходи, спрямовані на попередження правопорушень та злочинності серед дітей та підлітків. До таких заходів відносяться лекції, тренінги, семінари, а також робота з сім'ями та школами.

✓ Підтримка дітей та підлітків, які вчинили правопорушення. Психолог ювенальної превенції працює з дітьми та підлітками, які вчинили правопорушення, для їхньої ресоціалізації. Він допомагає їм подолати наслідки правопорушення та повернутися до нормального життя.

Професія психолога ювенальної превенції є складною та відповідальною. Психолог ювенальної превенції повинен мати такі якості, як:

- ✓ Вища освіта за спеціальністю "Психологія".
- ✓ Глибокі знання в галузі психології, зокрема в галузі дитячої та підліткової психології.
- ✓ Вміння працювати з дітьми та підлітками, які мають проблеми з поведінкою.
- ✓ Толерантність, співпереживання, вміння слухати та розуміти інших людей.

Професія психолога ювенальної превенції є актуальною та затребуваною в сучасному суспільстві. Попит на таких фахівців зростає, оскільки проблема правопорушень та злочинності серед дітей та підлітків є серйозною проблемою для суспільства.

У свою чергу, права, обов'язки та обмеження психолога ювенальної превенції є визначальними для забезпечення ефективної та етичної роботи з неповнолітніми, зокрема з тими, хто перебуває в ситуації правопорушення або знаходиться під ризиком девіантної поведінки. Вони визначають межі професійної практики психолога, його взаємодію з дітьми, підлітками, їхніми родинами, іншими фахівцями та правоохоронними органами, забезпечуючи етичний і правовий контекст роботи психолога в ювенальній превенції.

Психолог ювенальної превенції наділений низкою професійних гарантій, що забезпечують ефективність та безпеку його діяльності у сфері роботи з неповнолітніми. Однією з основоположних гарантій є право на конфіденційність інформації, отриманої в ході професійної практики. Психолог зобов'язаний зберігати таємницю про клієнта і не розголошувати цю інформацію без його усвідомленої згоди, окрім випадків, передбачених чинним законодавством, або коли існує безпосередня загроза безпеці клієнта чи третіх осіб. Забезпечення конфіденційності сприяє формуванню довіри клієнта та створенню безпечного середовища для психологічної допомоги.

Психолог повинен забезпечувати гарантію поваги та гідного ставлення до особистості підлітка. Він зобов'язаний діяти з урахуванням прав і гідності клієнта, утримуватися від будь-яких проявів дискримінації, приниження або маніпуляції. Важливою є професійна незалежність психолога у формуванні власних висновків і оцінок, що дозволяє зберігати об'єктивність та уникати зовнішнього тиску, який може викривити професійне судження.

Важливою гарантією є право психолога на безперервний професійний розвиток. Це передбачає доступ до навчальних програм, підвищення кваліфікації, актуальних наукових і практичних знань у сфері ювенальної превенції. Адже сучасні методи роботи та ресурси мають вирішальне значення для якісного виконання професійних обов'язків. Крім того,

психолог має право здійснювати свою діяльність відповідно до етичних стандартів, дотримуючись норм професійної поведінки та маючи можливість захистити себе у випадках незаконного втручання чи непрофесійних дій щодо нього.

Психолог ювенальної превенції має право на справедливу винагороду за свою працю, що відповідає його кваліфікації, досвіду та обсягу виконуваної роботи. Адекватна оплата є суттєвою умовою створення гідних умов праці та стимулом до подальшого професійного зростання. Також психолог має право на самореалізацію в межах сфери, що відповідає його професійним цінностям і інтересам.

Додатково до зазначених гарантій, психолог ювенальної превенції володіє такими професійними правами:

- ✓ Право на безпечні умови праці, що забезпечують фізичний та психологічний захист як для психолога, так і для клієнтів.

- ✓ Право на інформаційну підтримку, тобто доступ до сучасних нормативно-правових актів, методичних рекомендацій і наукової літератури.

- ✓ Право на міждисциплінарну співпрацю з фахівцями суміжних професійних сфер (соціальними працівниками, педагогами, медиками, правоохоронцями) для комплексного вирішення проблем неповнолітніх.

- ✓ Право на професійну психологічну підтримку та профілактику вигорання, що забезпечує збереження психічного здоров'я фахівця в умовах інтенсивної емоційної праці (забезпечення супервізії, самовдосконалення та готовність до корекції професійних підходів).

- ✓ Право на інформовану згоду клієнта, включно з повним роз'ясненням мети, методів та можливих наслідків психологічного втручання.

- ✓ Право на участь у формуванні державних і локальних політик у сфері ювенальної превенції, що дозволяє впливати на нормативно-правову базу та розробку профілактичних програм.

Водночас психолог ювенальної превенції має комплекс обов'язків, спрямованих на забезпечення ефективної, етичної та безпечної професійної діяльності:

- ❖ Проведення оцінки потреб і ризиків неповнолітніх, визначення факторів, що сприяють девіантній поведінці, та розробка програм психологічної підтримки, спрямованих на підвищення психосоціального благополуччя молоді.

- ❖ Забезпечення індивідуального та групового консультування, організація тренінгів з управління емоціями, розвитку соціальних навичок і профілактики конфліктів.

- ❖ Виявлення та реагування на випадки насильства чи зловживання щодо неповнолітніх, надання їм необхідної психологічної допомоги та співпраця з відповідними органами для захисту прав дітей.

- ❖ Активна співпраця з батьками, освітніми установами та іншими соціальними інститутами задля комплексного підходу до реабілітації і соціальної адаптації молоді.

- ❖ Постійне оновлення професійних знань, знайомство з новими науковими дослідженнями і методиками роботи в галузі ювенальної превенції.

- ❖ Дотримання етичних норм професійної діяльності, що включає повагу до прав клієнтів, забезпечення конфіденційності та безпеки надання психологічної допомоги.

- ❖ Забезпечення інформування неповнолітніх та їх законних представників про їхні права, можливості та доступні ресурси.

- ❖ Ведення документації, що фіксує надання психологічних послуг, з дотриманням вимог конфіденційності та відповідно до чинного законодавства.

- ❖ Проведення психоедукаційної роботи серед молоді, батьків та педагогів для підвищення рівня психологічної грамотності і профілактики девіантної поведінки.

❖ Участь у науково-дослідній діяльності, моніторинг ефективності профілактичних програм та впровадження інноваційних практик.

❖ Сприяння соціальній інтеграції неповнолітніх, які перебувають у групі ризику, шляхом розробки адаптивних програм реабілітації.

❖ Дотримання принципів рівності та недискримінації, забезпечення доступності психологічної допомоги незалежно від соціального чи іншого статусу клієнтів.

Професійна діяльність психолога ювенальної превенції має певні обмеження, які слугують гарантією етичності та законності роботи:

- Психолог має право відмовити у наданні послуг, якщо він оцінює, що не володіє необхідною компетенцією або ресурсами для ефективної допомоги.

- Встановлення вікових рамок клієнтів відповідно до спеціалізації психолога, що виключає роботу з особами, які не входять до визначеної групи.

- Заборона на використання сексуальної, емоційної або іншої експлуатації, а також зловживання службовим становищем для власної вигоди.

- Утримання від застосування примусових методів, фізичного чи психологічного тиску, маніпуляцій у процесі роботи з клієнтами.

- Повага до особистих меж клієнта та забезпечення добровільності участі у психологічних заходах.

Таким чином, професійні гарантії, обов'язки та обмеження психолога ювенальної превенції створюють цілісну систему норм і правил, яка забезпечує високий рівень психологічної допомоги, превенції правопорушень серед неповнолітніх і відповідність діяльності етичним і правовим стандартам.

Примітка. Під час розкриття сутності завдань, прав, обов'язків та обмежень психолога ювенальної превенції було використано низку

нормативно-правових актів, що регламентують діяльність фахівців у сфері психологічної допомоги, освіти та соціального захисту. Зокрема, взято до уваги положення Наказу МВС України №509 від 22.05.2018 року «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» [51], Наказу МВС України №2118 від 13.12.2023 року «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню» [52], Державного стандарту соціальної послуги медіації [20], Закону України «Про медіацію» [29], а також Наказу Міністерства соціальної політики України №414 від 12.06.2020 року «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо супервізії працівників, які надають соціальні послуги» [53]. Вказані документи стали підґрунтям для формулювання актуальних професійних функцій психолога в системі ювенальної превенції, зокрема в контексті міжвідомчої взаємодії, захисту прав неповнолітніх, дотримання етичних норм, організації супервізійної підтримки, дотримання принципів конфіденційності, а також визначення професійних обмежень.

3.2. Нормативно-правове забезпечення професійної діяльності психолога ювенальної превенції

Психологічна підтримка та профілактика девіантної поведінки серед молоді є надзвичайно важливими завданнями сучасного суспільства. Забезпечення психічного та духовного здоров'я молодого покоління визначає майбутнє нації і гармонійний розвиток суспільства в цілому. У цьому контексті, психологи ювенальної превенції відіграють ключову роль, працюючи з дітьми та підлітками, сприяючи їх фізичному, психічному та соціальному розвитку, а також запобігаючи ризикам девіантної поведінки.

Однак, нормативно-правове регулювання професійної діяльності психологів ювенальної превенції, залишається недостатньо розробленим. Ця ситуація створює перешкоди для ефективної роботи психологів та надання якісної психологічної допомоги дітям та підліткам. В даному

розділі надані рекомендації для поліпшення нормативно-правового забезпечення професійної діяльності психолога ювенальної превенції. Рекомендації базуються на чинному законодавстві та нормативно-правових актах України та спрямовані на вдосконалення професійної діяльності психолога ювенальної превенції.

Першим кроком для розробки рекомендації щодо нормативно-правового регулювання професійної діяльності психологів ювенальної превенції є аналіз поточного стану законодавства. Серед основних проблем можна виділити наступні:

- відсутність чіткого визначення обов’язків та компетенцій психолога ювенальної превенції;
- незадовільне визнання та легалізація цієї професії в законодавстві;
- недостатнє регулювання питань конфіденційності та етичних принципів у роботі психолога з молоддю;
- наявність бюрократичних бар’єрів для отримання ліцензій та акредитацій.

У свою чергу, нормативно-правове забезпечення професійної діяльності психолога ювенальної превенції в Україні включає в себе ряд законів та нормативно-правових актів, які визначають права і обов’язки цих спеціалістів. Нижче наведені рекомендації щодо цього забезпечення з посиланнями на конкретні нормативні акти:

Створити нормативно-правовий акт «Про затвердження з організації роботи спеціальних підрозділів (психологів ювенальної превенції)».

Та окреслити там:

- інформацію про створення та функціонування спеціальних підрозділів (психологів ювенальної превенції) як структурних одиниць Національної поліції;
- визначити завдання та напрями діяльності спеціальних підрозділів (психологів ювенальної превенції);
- включити розділ з конкретними кваліфікаційними вимогами до

психологів, що працюють у ювенальній превенції (профільна освіта, стаж роботи, спеціалізовані тренінги

– визначити регламентування їхніх прав, обов’язків та обмежень у професійній діяльності;

– встановити порядок взаємодії психологів з іншими співробітниками поліції та органами соціального захисту.

В Закон України «Про охорону дитинства», що визначає права дітей в Україні[26]. Ми пропонуємо внести наступне доповнення

– окреслити право дитини на консультації та психологічну підтримку під час взаємодії з правоохоронними органами.

В Наказ МВС №1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України», що розкриває основні положення діяльності підрозділів ювенальної превенції [50]. Ми пропонуємо внести наступне доповнення.

Приклад формулювання розділу:

VII. Психологічний супровід дітей та підлітків під час взаємодії з поліцією

1. Під час здійснення заходів ювенальної превенції та будь-якої форми спілкування з дітьми і підлітками, працівники підрозділів ювенальної превенції зобов’язані забезпечувати надання їм психологічної підтримки.

2. Психологічна підтримка здійснюється з урахуванням віку, психоемоційного стану та потреб дитини та спрямовується на захист її прав і законних інтересів.

3. Для організації психологічної підтримки можуть залучатися штатні або запрошені психологи, які відповідають критеріям підготовки та атестації, встановленим МВС України.

4. Порядок надання психологічної підтримки, а також алгоритм дій працівників поліції у таких випадках визначається окремим нормативно-правовим актом МВС.

Кримінально процесуальний кодекс України доповнити статтею, що передбачатиме обов'язкове призначення психолога-куратора кожній дитині до 14 років [44].

Приклад формулювання статті КПК:
§ 5. Інші учасники кримінального провадження

«Стаття 72 (2). Судовий психолог-куратор. У разі притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка не досягла 14 років, суд зобов'язаний призначити судового психолога-куратора, який супроводжує дитину на всіх етапах процесу та ресоціалізації. Порядок призначення та вимоги до кваліфікації психолога-куратора визначаються законом».

Оскільки поведінка дитини часто визначається дисфункцією родини, пропонується надати суду право зобов'язувати батьків проходити курс психотерапії разом із дитиною у разі вчинення правопорушення. Це нововведення спрямоване на усунення кореневих причин девіантної поведінки та зміцнення сімейних взаємин. Реалізація потребує внесення змін до Кримінального кодексу України [43].

Приклад формулювання статті ККУ:

**Розділ XV ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ
 ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ**

Приклад формулювання статті КК:
«Стаття 105¹. Примусові програми сімейної психотерапії. У разі вчинення дитиною правопорушення суд має право зобов'язати батьків або осіб, що їх замінюють, пройти обов'язковий курс психотерапії разом із дитиною з метою корекції сімейних взаємин».

В Кодекс адміністративного судочинства України, що визначає процедурні норми щодо розгляду справ у судах[36]. Ми пропонуємо наступні доповнення:

Приклад формулювання статті КАСУ:

Розділ II. Учасники провадження

§ 3. Інші учасники судового процесу

Статтю 61 Особи, які є іншими учасниками судового процесу викласти у наступній редакції.

Учасниками судового процесу, крім учасників справи та їх представників, є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст, *а також психолог-експерт.*

Додати статтю 71¹. Участь психолога-експерта в адміністративних справах, що стосуються неповнолітніх

У випадках, коли адміністративні справи стосуються неповнолітніх та можуть порушувати їхні права або законні інтереси, суд має право залучати психолога як експерта для надання професійного висновку.

Психолог може залучатися з метою:

забезпечення належного психологічного стану неповнолітнього;

запобігання негативному впливу стресових факторів, пов'язаних із судовим процесом;

своєчасного виявлення та мінімізації емоційних або поведінкових ризиків для дитини.

Висновки психолога, надані суду, враховуються при прийнятті рішень, що стосуються прав, обов'язків та інтересів неповнолітніх, з метою забезпечення їхньої психологічної безпеки та гармонійного розвитку.

Залучення психолога-експерта здійснюється за ініціативою суду, одного з учасників провадження або законного представника неповнолітнього відповідно до вимог Кодексу, попереднього повідомлення сторін.

Психолог-експерт зобов'язаний мати відповідну освіту, пройти атестацію та мати підтверджений досвід роботи з неповнолітніми. За надання неправдивого висновку, неналежне виконання професійних

обов'язків або порушення вимог законодавства та нормативних актів психолог-експерт несе дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову чи кримінальну відповідальність у порядку, встановленому законом.

Повноваження, порядок залучення, строки оформлення висновку психолога-експерта, а також форма та зміст висновку визначаються спеціальними положеннями Адміністративного регламенту або окремим нормативним актом.

Створити нормативно-правовий документ, що врегулював би питання ведення документації психолога ювенальної превенції. Завдяки чому будуть сформовані основні вимоги щодо документації, а саме:

- види документів, що мають бути застосовані у діяльності психологів;
- необхідні критерії ведення документації такі, як:
 - вимоги та необхідні реквізити для оформлення;
 - строки ведення картки-клієнта; • забезпечення захисту документації;
 - терміни зберігання документації;
 - процедуру знищення документації після закінчення строку зберігання, з урахуванням вимог щодо конфіденційності та захисту даних.

В Постанову Кабінету Міністрів України 2018 року «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [61]. Ми пропонуємо наступні доповнення:

57. У разі виявлення фактів домашнього насильства або насильства за ознакою статі, що стосуються неповнолітніх осіб або потребують роботи з кривдниками, уповноважені суб'єкти взаємодії протягом доби залучають психологів ювенальної превенції для надання професійної психологічної допомоги.

57.1. Психологи ювенальної превенції здійснюють:

оцінку психологічного стану неповнолітніх, які стали свідками або постраждали від насильства;

надання психологічної підтримки та психокорекційної роботи кривдникам для запобігання повторним насильницьким діям;

розробку та реалізацію індивідуальних планів психологічної підтримки, реабілітації та психокорекції;

заходи щодо запобігання негативним психологічним наслідкам, стресу, тривожності та інших емоційних станів у постраждалих і кривдників;

забезпечення психологічної безпеки неповнолітніх у процесі взаємодії з кривдниками та іншими суб'єктами соціальної роботи.

57.2. У разі виявлення фактів насильства або отримання заяв/повідомлень уповноважена посадова особа протягом доби:

інформує уповноважений підрозділ органу Національної поліції;

у разі коли постраждалою особою є дитина, інформує службу у справах дітей;

фіксує факт виявлення у журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі;

організовує надання медичної, психологічної та іншої допомоги постраждалим, а також забезпечує психокорекційну роботу з кривдниками відповідно до індивідуального плану психолога.

57.3. Для ефективної організації роботи психологів встановлюються такі механізми взаємодії:

обмін інформацією щодо психологічного стану постраждалих та кривдників через уповноважені реєстри та бази даних;

участь психологів у міжвідомчих нарадах, координаційних заходах і тренінгах для узгодження дій та спільної роботи;

розробка та впровадження спільних методичних рекомендацій та стандартів надання психологічної допомоги та психокорекції.

57.4. Спільна діяльність суб'єктів передбачає:

забезпечення комплексної психологічної підтримки та реабілітації

постраждалих неповнолітніх;

надання психологічної корекційної підтримки кривдникам;

координацію дій щодо своєчасного виявлення та мінімізації негативних психологічних наслідків;

дотримання конфіденційності та захист персональних даних під час надання психологічної допомоги та психокорекції;

систематичний моніторинг ефективності заходів психологічної підтримки та психокорекції.

57.5. Уповноважені суб'єкти взаємодії щокварталу звітують Національній соціальній службі про результати здійснення заходів у сфері психологічної підтримки, реабілітації та психокорекції постраждалих і кривдників у порядку, визначеному Мінсоцполітики.

А також створити положення щодо дисциплінарної відповідальності психолога ювенальної превенції. Даний документ, має на меті окреслити:

- основні дисциплінарні заходи, що можуть бути застосовані до психолога ювенальної превенції;
- етапи процедури розгляду дисциплінарних справ психолога ювенальної превенції;
- права психолога у разі дисциплінарного розслідування його діяльності.

Психологи ювенальної превенції мають відігравати ключову роль у створенні безпечного та сприятливого середовища для дітей та підлітків в Україні. Регулюючи професійну діяльність законодавчо, ми забезпечуємо ефективну підтримку та захист прав дітей.

З метою вдосконалення професійної діяльності психолога ювенальної превенції доцільно сформувані низку комплексних рекомендацій, реалізація яких сприятиме як зміцненню інституційного потенціалу цієї професійної групи, так і підвищенню ефективності їхньої практичної діяльності. Зокрема, одним із напрямів розвитку є створення професійних об'єднань психологів ювенальної превенції, які могли б слугувати

платформою для обміну досвідом, формування та підтримки етичних стандартів, а також представлення інтересів фахівців у взаємодії з органами державної влади. Такі об'єднання сприятимуть зміцненню професійної спільноти, посиленню її авторитету та консолідації зусиль щодо захисту прав і свобод дітей та підлітків. Необхідною умовою для забезпечення якісного виконання функціональних обов'язків психологів є належне фінансування їхньої діяльності. Це передбачає виділення державних бюджетних коштів на цілі професійного навчання, підвищення кваліфікації, участь у спеціалізованих тренінгах та семінарах. Водночас важливим є механізм залучення зовнішніх ресурсів – грантів та інвестицій – для реалізації програм і проєктів, спрямованих на психологічну підтримку неповнолітніх у складних життєвих обставинах. У цьому контексті доцільною є активізація розроблення та запровадження спеціалізованих навчальних програм, орієнтованих на підготовку та перепідготовку психологів ювенальної превенції. До таких програм мають бути включені курси з дитячої та підліткової психології, кризової інтервенції, прав людини, основ етичної практики, а також компонент міждисциплінарної взаємодії. Поряд із освітнім аспектом важливим чинником є наукове забезпечення діяльності психологів: необхідно створити умови для стимулювання дослідницької активності в сфері дитячої психології, зокрема щодо вивчення ефективних моделей превенції девіантної поведінки, соціалізації та психоемоційного супроводу неповнолітніх. Результати таких досліджень повинні впроваджуватися в практику та слугувати підґрунтям для оновлення методичних та нормативно-правових засад діяльності психолога в системі ювенальної превенції. Окрему увагу слід приділити розвитку міжгалузевої співпраці: скоординовані дії психологів із педагогами, соціальними працівниками, медичними фахівцями дозволять забезпечити комплексний підхід до підтримки дітей і підлітків, які перебувають у зоні ризику. Враховуючи важливість законодавчого регулювання окреслених аспектів, означені рекомендації можуть стати основою для подальшого

вдосконалення національного законодавства у цій сфері. Вони мають бути реалізовані за активної участі відповідних органів державної влади, центральних і місцевих органів виконавчої влади, профільних міністерств, наукових установ та громадських організацій, які спеціалізуються на питаннях охорони дитинства. При цьому важливо спиратися на міжнародні правові акти, зокрема Конвенцію ООН про права дитини, та адаптувати їх положення до українського правового поля з метою підвищення стандартів захисту прав і свобод дитини в процесі превентивної діяльності правоохоронних органів [22 с. 179-182].

3.3. Тренінгова програма з корекції девіантної поведінки: розробка, впровадження, ефективність

Девіантна поведінка підлітків сьогодні становить гостру соціально-педагогічну та психологічну проблему, яка потребує комплексного підходу до профілактики та корекції. В умовах сучасних суспільних змін, воєнного стану та психологічного напруги рівень проявів асоціальних вчинків зростає, що негативно впливає на процес соціалізації підлітків, становлення їх особистості та життєвих цінностей. Це проявляється у порушенні норм моралі, правил співіснування, прав інших людей та законодавчих норм, що може перейти у правопорушення та сформувати негативну траєкторію життєвого шляху.

У цьому розділі представлено розроблену тренінгову програму з корекції девіантної поведінки підлітків, яка ґрунтується на результатах психологіко-педагогічного дослідження, аналізі причин та проявів асоціальних реакцій у підлітків та старшокласників, а також на сучасних психотерапевтичних та профілактично-виховних підходах.

Метою програми є забезпечення психологічної підтримки, навчання конструктивних моделей поведінки, розуміння соціальних норм та цінностей та покращення рівня соціалізації підлітків у сучасних умовах.

Основне завдання розробленого тренінгу полягає у профілактиці та корекції проявів асоціальної поведінки за допомогою використання найбільш результативних психологіко-педагогічних прийомів та технік, розв'язанні міжособистісних конфліктів, розумінні причин відхилень у поведінці та навчанні підлітків конструктивних стратегій розв'язування життєвих ситуацій. В результаті цієї діяльності покращується рівень соціалізації підлітків, розвивається емпатія, критичне мислення, сформовується розуміння прав людини та прийнятних норм співіснування в групі й суспільстві.

У розділі розписано цілі, завдання, зміст та структура розробленого тренінгу, розкриваються найбільш результативні методи та прийоми психологіко-педагогічного впливу, а також наведені показники ефективності цієї програми на підставі емпіричних даних та аналізу результатів психологічного супроводу. Реалізація розробленого тренінгу дасть можливість покращити психологічний стан підлітків, зміцнити міжособистісну взаємодію, розвинути життєві компетентності та сформувати готовність до соціально прийнятних моделей поведінки, що є найбільш ваговою умовою профілактики правопорушень та покращення соціально-морального клімату в підлітковому середовищі.

У «Сучасному тлумачному психологічному словнику» (2007) В. Б. Шапара «СПТ – це сфера практичної психології, орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку компетентності у спілкуванні. Базові методи соціальнопсихологічного тренінгу – це групова дискусія і рольова гра в різних модифікаціях і сполученнях. Чисельність групи – звичайно від 7 до 15 осіб; тривалість загального циклу занять – від декількох днів до місяців. Зустрічі учасників можуть бути щоденними або рідкішими (один-три рази на тиждень). Тривалість окремої зустрічі – від півтори до трьох і більше годин. Можливі так звані групи-марафони, що проводяться за два-три дні безперервної роботи.

Загальна мета соціально-психологічного тренінгу конкретизується в наступних завданнях: 1) оволодіння психологічними знаннями; 2) формування умінь і навичок у сфері спілкування; 3) корекція, формування і розвиток установок, необхідних для успішного спілкування; 4) розвиток здатності до адекватного і повного пізнання себе та інших людей; 5) корекція і розвиток системи відносин особистості. Розходження акцентів у конкретних завданнях, вихідних посилках і методичні модифікації приводять до різноманіття окремих форм тренінгу» [80, с. 548].

Тренінг як форма практичної психологічної роботи завжди відображає своїм змістом певну парадигму того напрямку, якого дотримується психолог, що проводить тренінгові заняття [74, с.19].

У процесі проведення тренінгу використовується ряд принципів, покликаних забезпечити безпечний простір, відвертість та результативність групової роботи. Учасники вільно висловлюють свої переживання та думки, утримуючись від критики особистості іншого, даючи конструктивний зворотний зв'язок та звертаючи увагу на сильні сторони кожного й можливості для покращення. Це допомагає розвивати емоційну гнучкість, розуміти інші погляди й зміцнює процес особистісного зростання. Робота концентрується на ситуаціях «тут-і-тепер» [31, с. 85], щоб розглядати найбільш практично цінний досвід та співвідносити його з цілями навчання, уникаючи віддалених філософських розмірковувань, що відволікають від головного. Водночас забезпечується повна конфіденційність та закритість групи: історії й переживання кожного залишаються в колі учасників, а прийом нових можливий лише за спільною згодою всієї групи. Зміст сесії бажано обговорювати тільки у визначений час та місце, щоб забезпечити психологічну безпеку кожного. Розмова завжди проводиться від першої особи — кожен говорить про себе («я відчуваю...», «я помітив...»), що дає можливість розвивати критичне мислення, емпатію та розуміння іншого. Водночас кожен учасник добровільно визначає міру своєї активності, розуміючи, що результат навчання найбільш повно розкривається за

активної участі всієї групи. Відповідальність за досягнений результат покладається на кожного, що дає можливість розвивати ініціативність, готовність до змін та розуміння своєї ролі у цьому процесі [34, с.25-26].

Теорія та практика є двома головними складовими тренінгу. Теорія має становити до 30% навчального процесу (а в ідеалі - близько 20%). Її необхідно подавати зрозуміло, структуровано та просто, використовуючи наочний матеріал (презентації, роздаткові картки тощо), щоб кожний міг засвоїти інформацію. В кінці цієї частини проводять сесію із питаннями та роз'ясненнями (міні-лекції, дискусії, групову роботу), щоб розвіяти всі сумніви й показати цілі навчання.

Основну ж частину (не менше 60%) становить практика. Вправи повинні бути зрозумілі, корисні та містити точно сформульовані завдання, щоб кожний міг розкрити свої можливості. Тренер має утриматися від допомоги, даючи людям можливість навчатися та розв'язувати завдання самим. Всі вправи забезпечуються покроковими інструкціями, а зворотний зв'язок дає розуміння досягнень та перспектив покращення [57, с. 60].

У заключній частині перевіряють досягнення цілей навчання, розв'язують питання, що залишились, та дають можливість кожному висловитися про результат навчання. Це допомагає сформувати задоволеність та розуміння цінності отриманого досвіду. Реалізація такого блоку містить розробку домовленостей та зобов'язань, роздавання сертифікатів, а також використання карт звернення-зворотного зв'язку для аналізу результатів [38, с. 23-24].

Діаграма 3.1.

На першому занятті учасники ознайомлювалися з базовими теоретичними засадами поняття девіантної поведінки. Під час інтерактивної лекції були розглянуті ключові концепції, запропоновані класиками соціології - Емілем Дюркгеймом [51, с. 47; 62, с. 129] і Робертом Мертоном [33, с. 109]. Зокрема, акцент зроблено на феномені аномії, механізмах втрати нормативної регуляції в суспільстві, а також на формах девіантної поведінки, таких як інновація, ритуалізм, ретритизм і заколот. Теоретичні положення ілюструвалися прикладами з сучасного українського соціального контексту.

Особливу увагу приділяли також психологічним механізмам виникнення девіації. На основі робіт Е. Аронсона [11, с. 15] та К. Маккласкі [67, с. 243] аналізувалися впливи відносної депривації, соціального розшарування, сімейної дисфункції та середовища як факторів ризику. Розглядалася і роль самооцінки в становленні деструктивної поведінки у підлітковому віці (А. В. Кіясь) [60, с. 101].

Окремим блоком стала концепція соціального навчання А. Бандури [23, с. 33-34], що пояснює, як через спостереження за моделями поведінки та

механізми підкріплення формується агресивна або інша девіантна поведінка. Обговорювалися експерименти Бандури та принципи вікарного навчання, що мають безпосереднє значення для розуміння поведінкових проявів у молодіжному середовищі.

Практична частина заняття включала дві інтерактивні вправи, що сприяли побудові групової довіри та усвідомленню власних ресурсів. У вправі «Безпечне коло» учасники представляли себе, озвучували свої очікування від навчального циклу, а також побоювання, що сприяло створенню атмосфери прийняття та психологічної безпеки. У рамках арттерапевтичної вправи «Долонь допомоги» учасники обводили свою руку на аркуші паперу, вказуючи в межах кожного пальця джерела підтримки у власному житті (люди, події, переконання, місця тощо). Ця вправа дозволила візуалізувати особистісні ресурси та актуалізувати відчуття підтримки.

Завершення заняття відбувалося у формі групової рефлексії. Учасники під час спільного обговорення озвучували, що нового дізналися, що викликало найбільший інтерес або запитання, а також формулювали спільні очікування від подальших зустрічей. Таким чином, перший день тренінгу не лише заклав теоретичний фундамент розуміння девіації, але й створив безпечне середовище для подальшої роботи над темою.

На другому занятті увага учасників була зосереджена на вивченні дисфункціональних когнітивних установок, які впливають на формування девіантної поведінки.

Теоретичний блок розпочався з ознайомлення з основами когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), розробленої Аароном Беком [24, с. 14]. Було розглянуто результати його класичного дослідження 1979 року, яке довело зв'язок між когнітивними викривленнями, депресивними станами та ефективністю психотерапевтичного втручання.

Особливу увагу приділяли базовому положенню КПТ: усвідомлення та корекція деструктивних думок веде до зміни емоційної реакції та поведінки.

Наголошувалося на тому, що негативні автоматичні думки часто залишаються поза увагою свідомості, але мають суттєвий вплив на сприйняття ситуацій, міжособистісні стосунки та поведінкові прояви. Було підкреслено, що мета КПТ полягає у формуванні об'єктивнішого мислення через виявлення і заміну ірраціональних переконань більш конструктивними. Обговорювалися приклади типових когнітивних спотворень, таких як катастрофізація, дихотомічне мислення, надмірна генералізація тощо.

Практична частина заняття включала вправи, спрямовані на виявлення та трансформацію власних дисфункціональних думок. Під час виконання вправи «Думка-дія-наслідок» учасники аналізували ситуації зі свого життя, в яких певна негативна думка вплинула на їхні дії та призвела до конкретного результату. Це дало змогу усвідомити роль когнітивних установок у формуванні поведінки та переживань.

У вправі «Стовпчик дисфункціональних думок» кожен учасник мав змогу виписати одну чи кілька руйнівних, автоматичних думок, характерних для себе, а потім - за допомогою групи або фасилітатора - трансформувати їх у більш адаптивні, конструктивні варіанти. Ця вправа мала також терапевтичний ефект, оскільки учасники починали усвідомлювати внутрішній діалог і можливості його зміни.

На завершення заняття відбулася групова рефлексія. Учасники ділилися усвідомленнями про власні ментальні пастки, новими способами їх переосмислення та труднощами, що виникали в процесі самоспостереження. Таким чином, другий день тренінгу став важливим етапом у формуванні навичок саморефлексії, розвитку критичного мислення та побудові нового, більш здорового способу реагування на життєві ситуації.

На третьому занятті тренінгу основна увага була зосереджена на формуванні соціальних навичок та опануванні ефективних стратегій розв'язування проблем. Робота відбувалася переважно у практичному

форматі, оскільки саме через дії, моделювання та рефлексію найкраще формуються навички міжособистісної взаємодії та конструктивної поведінки в складних ситуаціях.

У ході рольових ігор «Конфліктна ситуація» учасники тренінгу розігрували типові сценарії, у яких підліток взаємодіє з дорослими (батьками, педагогами, правоохоронцями) або однолітками. Завдання полягало в тому, щоб спершу проявити автоматичну реакцію на конфлікт, а потім - повторити ситуацію, застосовуючи запропоновані конструктивні моделі поведінки. Особливу увагу було приділено вмінню висловлювати свої емоції та потреби без агресії, використовувати техніки активного слухання, «Я-висловлювання», гнучкість мислення та пошук компромісів.

Під час обговорення кожного сценарію група разом з тренером аналізувала, які варіанти розв'язання проблем були найбільш ефективними. Оцінювалися емоційні реакції, поведінкові наслідки та здатність до співпраці. Учасники мали можливість ділитися власним досвідом і отримувати зворотний зв'язок.

У висновку заняття було проведено колективну ретроспективу: кожен з учасників поділився тим, який варіант поведінки виявився для нього найефективнішим, що він відкрив нового у власних реакціях та як зміниться його стратегія дій у майбутньому. Було підкреслено, що розвиток навичок конструктивного розв'язання конфліктів сприяє зниженню рівня напруження в стосунках та зменшує ймовірність виникнення девіантної поведінки серед підлітків.

Четвертий день тренінгу був присвячений розвитку емоційної чутливості, розумінню почуттів інших людей та формуванню навички емпатії як одного з ключових факторів профілактики девіантної поведінки. Заняття розпочалося з теоретичного блоку, який охопив дві важливі концепції.

Перша з них - модель емоційного інтелекту (EI) Деніела Гоулмана [56, с. 31], яка розглядає здатність людини усвідомлювати та регулювати власні

емоції, розуміти емоційний стан інших і ефективно діяти в міжособистісних взаємодіях. Учасники ознайомились із п'ятьма компонентами ЕІ - самоусвідомленням, саморегуляцією, внутрішньою мотивацією, емпатією та соціальними навичками. Було наголошено на важливості розвитку ЕІ у підлітковому віці, оскільки це підвищує рівень адаптації, знижує ризик імпульсивної або агресивної поведінки, сприяє формуванню стійких соціальних зв'язків.

Другий теоретичний блок був присвячений теорії диференціальних емоцій Керрола Ізарда [40, с. 14], що акцентує на ролі базових емоцій (таких як страх, гнів, радість, провина, зневага тощо) у поведінці людини. Учасники дізналися, як комбінації емоцій формують складні психічні стани, зокрема тривожність або ворожість, а також яким чином емоції впливають на мотивацію, пізнання та поведінкові реакції.

У практичній частині тренінгу виконувалася вправа «Ділення історіями», під час якої кожен учасник ділився особистим досвідом проживання психологічно складної ситуації. Це дозволило створити безпечну атмосферу відкритості й довіри, активізувати здатність до самоусвідомлення.

Далі проводилась вправа «Діалог емпатії» - у парах учасники мали вислухати історію партнера, продемонструвати розуміння, повторити ключові емоції та висловити підтримку. Ця вправа сприяла формуванню навичок активного слухання, розвитку здатності до співпереживання та зниженню рівня емоційної ізоляції, що часто спостерігається у підлітків із ризиком девіантної поведінки.

На завершення заняття було проведено ретроспективу, у ході якої учасники обговорили, як емпатія допомагає у розв'язанні конфліктів, зменшенні агресії та встановленні позитивних стосунків. Зроблено акцент на тому, що розвиток емпатії є одним із ключових захисних факторів у запобіганні правопорушенням та формуванні здорової особистості.

П'ятий день тренінгу був присвячений релаксації, профілактиці стресу

та усвідомленню взаємозв'язку між психічним і тілесним станом. Заняття розпочалося з теоретичного блоку, у якому розглянули вплив релаксації на організм і психіку з позиції класичної теорії стресу Ганса Сельє [42, с. 126-128; 70, с. 111-112; 73, с. 66].

Було детально пояснено, як тілесно-м'язове розслаблення знижує напругу, активує парасимпатичну нервову систему та сприяє відновленню внутрішньої рівноваги, що в свою чергу позитивно впливає на емоційний стан, концентрацію і загальне самопочуття.

Практична частина тренінгу включала дві основні вправи:

«Сканування тіла» - учасники по черзі концентрували увагу на різних ділянках свого тіла, усвідомлювали наявну напругу та свідомо розслабляли м'язи. Ця техніка допомогла краще відчувати зв'язок між тілом і емоціями, а також навчитися усувати фізичний дискомфорт, пов'язаний зі стресом.

«Дихання в моменті» (майндфулнес) [76, с. 154-159; 49 с.32]. - вправу спрямовано на розвиток здатності зосереджуватися на власному диханні та відчуттях тут і зараз, що сприяє зниженню тривожності і стабілізації психоемоційного стану.

Наприкінці заняття відбулася ретроспектива, під час якої учасники обговорили, як техніки релаксації допомагають зменшити психічне і фізичне навантаження. Висловлено усвідомлення важливості регулярного застосування цих методик для підтримки здоров'я та ефективного протистояння стресам у повсякденному житті.

Таким чином, був підкреслений цілісний зв'язок між розумом і тілом як ключовий ресурс у профілактиці девіантної поведінки та підтриманні психологічної рівноваги.

Шостий день тренінгу був присвячений формуванню особистого контракту змін - розробці персоналізованого алгоритму покращення та зміцнення мотивації до змін. Заняття розпочалося з теоретичного блоку, який охопив три ключові концепції.

Перша - це концепція мотивації до змін за Девідом МакКлелландом, що

виділяє три основні потреби, які формують поведінку людини [18, с. 162; 2]. Потреба в досягненнях проявляється у прагненні ставити амбітні, але реальні цілі та постійно самовдосконалюватися. Потреба у приналежності стосується бажання бути частиною соціальної групи, підтримки та гармонійних стосунків. Потреба у владі виражається у прагненні впливати на події та інших людей, брати відповідальність за рішення. МакКлелланд підкреслював, що у кожної людини ці потреби проявляються в різному ступені залежно від особистого досвіду та соціального оточення.

Друга концепція - теорія цілепокладання Едвіна Локка [56, с. 5]. Локк акцентував увагу на важливості свідомої постановки конкретних, складних та значущих цілей як потужного стимулу мотивації. Він пояснював, що мотивація виникає через напругу, що з'являється між поточним станом і бажаним результатом, і що саме чітко окреслені цілі спрямовують поведінку та підвищують продуктивність.

Третя теоретична частина стосувалася поняття локусу контролю Джуліана Роттера [66, с. 410]. Локус контролю відображає спосіб, у який людина пояснює причини подій у своєму житті: внутрішній локус означає визнання особистої відповідальності за результати, зовнішній - приписування їх зовнішнім обставинам. Роттер підкреслював, що локус контролю є стійкою рисою, яка впливає на мотивацію та поведінку людини.

Практична частина тренінгу включала вправу «Особистий контракт змін», де кожен учасник формулював власні цілі та описував конкретні кроки для їх досягнення, враховуючи особистий локус контролю та мотиваційні потреби. Учасники працювали в парах, обговорювали свої цілі, обмінювалися ідеями щодо подолання можливих перешкод і підтримки один одного.

Після цього проводилась вправа «Рефлексія мотивації», яка допомогла учасникам усвідомити свої внутрішні мотиватори, рівень віри у власні сили та готовність відповідати за процес змін.

Завершальним етапом була групова дискусія, під час якої

обговорювали, як усвідомлене формування цілей і внутрішній локус контролю сприяють стійкості мотивації, а також важливість підтримки соціального оточення в процесі змін.

Сьомий день тренінгу був присвячений заключній сесії, підведенню підсумків навчального процесу та відзначенню досягнень учасників. Заняття розпочалося з практичної частини, яка тривала 1 годину 20 хвилин і включала дві ключові вправи.

Перша - вправа «Лист собі в майбутнє», під час якої кожен учасник писав лист із зверненням до себе самого та своїх цілей, що були сформовані протягом тренінгу. Ця вправа спрямована на закріплення усвідомлених змін, підтримку внутрішньої мотивації та створення персонального маркера розвитку, до якого можна буде повернутися в майбутньому.

Друга частина практики полягала у врученні сертифікатів кожному учаснику. Сертифікати були персоналізовані, містили індивідуальні досягнення та відображали пройдені етапи тренінгу, що додавало учасникам відчуття значущості та підвищувало мотивацію до подальшого розвитку.

Блок висновку тривав 30 хвилин і був організований у форматі групової ретроспективи. Учасники ділилися найбільш цінним досвідом, який вони здобули, обговорювали зміни у власному ставленні та поведінці, а також визначали основні висновки щодо особистого розвитку. Було підкреслено важливість усвідомлених змін і подальшої підтримки отриманих навичок.

Примітка. Після завершення тренінгового циклу, результати оцінювання були повторно зафіксовані через місяць, що дозволило учасникам не лише засвоїти зміст занять, а й інтегрувати отримані навички у повсякденну поведінку та емоційне реагування. Учасники демонстрували позитивну динаміку емоційних, поведінкових і мотиваційних станів, що проявлялося у зниженні тривожності, фрустрації та агресивності, підвищенні емоційної стійкості, гнучкості мислення та конструктивної міжособистісної взаємодії.

Значне місце у процесі трансформації займали елементи когнітивно-

поведінкової терапії (Аарон Бек), що були спрямовані на виявлення та зміну деструктивних установок, а також майндфулнес-практики, які формували навички самоспостереження та регуляції стресових реакцій. Робота з теорією емоційного інтелекту Деніела Гоулмана та теорією диференціальних емоцій Керрола Ізарда дозволила учасникам глибше розуміти власні емоції та почуття інших, що сприяло зниженню ворожості та імпульсивних реакцій.

Через використання вправ типу «Діалог емпатії», рольових ігор та розбору конфліктних ситуацій, учасники навчалися розпізнавати приховані мотиви девіантної поведінки та конструктивно реагувати у складних комунікативних сценаріях. Теоретичні компоненти тренінгу - включно з концепціями девіації за Е. Дюркгеймом і Р. Мертоном, теорією соціального навчання А. Бандури, моделлю локусу контролю Дж. Роттера, концепціями стресу Г. Сельє, мотивації за Д. МакКлелландом і теорією цілей Е. Локка - забезпечили учасникам глибше розуміння причин власної поведінки.

Таким чином, тренінгова програма сприяла позитивній психологічній динаміці, зниженню схильності до деструктивної поведінки та формуванню адаптивніших стратегій взаємодії. Це свідчить про ефективність інтегрованого підходу, що поєднує теоретичні знання, психотерапевтичні інструменти та практичні вправи у роботі з підлітками різних вікових груп.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного комплексного дослідження практики запобігання та протидії підлітковим правопорушенням психолого-правовим інструментарієм ми надійшли до наступних висновків:

1) Отже, проблема протиправної поведінки молоді є однією з найгостріших у сучасному суспільстві, оскільки вона суттєво впливає на соціальну стабільність, дотримання правопорядку та формування майбутнього покоління.

Аналіз наукової літератури та сучасних суспільних процесів вказує на складність і багатовимірність феномену девіантної поведінки серед неповнолітніх.

Згідно з соціологічною парадигмою, девіація визначається як відхилення від домінантних соціальних норм, цінностей та очікувань. Класичним підґрунтям цього підходу є праці Еміля Дюркгейма, який у працях «Про розподіл суспільної праці» (1893) та «Самогубство» (1897) увів поняття аномії - стану нормативного вакууму в суспільстві, що породжує моральну дезорієнтацію, злочинність і девіантну поведінку.

Цю концепцію розвинув Роберт Кінг Мертон, він виокремив п'ять типів адаптації: конформізм, інновація, ритуалізм, ретритизм, заколот, з яких лише перший вважався нормативним, решта - девіантними.

Біологічні теорії пояснюють девіантність як наслідок вроджених або фізіологічних відхилень. Так, Ч. Ломброзо стверджував, що злочинці мають риси «атавізму», тобто біологічно детермінованої схильності до девіацій. У. Шелдон розробив типологію соматотипів (ендоморф, мезоморф, екторморф).

Психоаналітична теорія Зигмунда Фрейда вбачає джерело девіацій у внутрішньому конфлікті між інстинктивними потягами (Ід), моральними заборонами (Супер-Его) і свідомістю (Его). Девіантна поведінка розглядається як результат невирішених несвідомих конфліктів і психологічних травм дитинства.

Біхевіористичні підходи (Дж. Уотсон, Б. Скіннер) розглядають

девіантну поведінку як результат негативного наочіння - неправильного підкріплення поведінкових реакцій.

Маслоу пояснює девіації як наслідок перешкод у задоволенні потреб безпеки, належності та визнання. Роджерс вказує на важливість умов безумовного прийняття, які за відсутності можуть призвести до фіксації дитини у деструктивних формах самоствердження.

Соціально-ролеві теорії (Дж. Мід, М. Дойч) акцентують на тому, що девіантна поведінка є варіантом виконання соціальної ролі, яку індивід засвоює в межах певної групи чи субкультури. Поведінка тут має не лише індивідуальний, а й соціально-функціональний характер.

Теорія стигматизації (Г. Беккер, Є. Леммерт, Ф. Танненбаум) стверджує, що девіантність - це не лише характеристика дії, а результат соціального маркування. Вона передбачає дві фази: первинну девіацію (початкове порушення норм) та вторинну - адаптацію до соціальної ролі девіанта після стигматизації.

У рамках вітчизняної науки, С. Г. Немченко зазначає, що девіантна поведінка характерна для осіб, які не засвоїли загальноприйняті моральні норми, натомість адаптувались у межах субкультур. М. Вострокнутів вводить термін «делінквентна поведінка» як сукупність регулярних, асоціальних, але юридично некараних дій неповнолітніх. Він виокремлює подвійне підґрунтя делінквентності - асоціальні настанови та внутрішньо-середовищні конфлікти.

Таким чином, феномен девіантної поведінки серед неповнолітніх слід розглядати через призму багатьох підходів.

2) У контексті післявоєнної трансформації українського суспільства особливого значення набуває аналіз територіального розподілу злочинності серед неповнолітніх, що віддзеркалює соціально-економічні, демографічні й безпекові особливості окремих регіонів. Найбільш напружена криміногенна ситуація зафіксована в Одеській, Харківській, Донецькій, Дніпропетровській та Вінницькій областях, де наявність потужної

інфраструктури, висока урбанізація, соціальна стратифікація, економічна нестабільність, наявність значної кількості внутрішньо переміщених осіб та молоді з маргіналізованих соціальних груп створюють умови для активізації девіантної поведінки та формування злочинних угруповань. Зокрема, Одеса як важливий економічний і транспортний вузол стає особливо привабливою для кримінального елементу через доступ до логістичних шляхів і високу концентрацію молоді, що шукає соціального укорінення у невизначених умовах.

3) Особливої уваги в аналізі потребує прогноз післявоєнної динаміки злочинності серед неповнолітніх. З одного боку, воєнний стан, комендантська година та обмеження свободи пересування тимчасово знизили рівень правопорушень, проте після скасування обмежень молодь отримає доступ до відкритого середовища, що за відсутності належного контролю та підтримки може призвести до нового сплеску кримінальної активності. З іншого боку, соціально-економічні наслідки війни - безробіття, руйнація інфраструктури, зниження рівня життя - сприятимуть зростанню маргіналізації молоді, особливо з уразливих категорій, що втратили доступ до якісної освіти, дозвілля, працевлаштування та соціального захисту. У сукупності з психологічними травмами, пов'язаними з втратою близьких, досвідом насильства, переміщенням чи дестабілізацією базових життєвих орієнтирів, це може спричинити зростання емоційної нестабільності, тривожності, депресивних станів і посттравматичних розладів серед підлітків. У контексті низької ефективності системи психосоціальної реабілітації, значна частина молоді може вдаватися до деструктивних моделей поведінки як способу адаптації до нових умов.

4) Емпіричне дослідження девіантної поведінки підлітків було проведено на базі Олександрівського ліцею Чорноморської міської ради Одеського району Одеської області. Участь брали 40 респондентів віком 12–18 років, розподілених на чотири вікові групи. Дослідження проводилося за поперечним планом із використанням анкетно-опитувального методу.

Для оцінки психоемоційних станів застосовували: методику Айзенка (тривожність, фрустрація, агресивність, ригідність), STAI (ситуативна та особистісна тривожність), шкалу агресивності Басса–Перрі (фізична та вербальна агресія, гнів, ворожість) та методику Лозової (схильність до залежностей). Дослідження проходило чотири етапи: підготовчий (адаптація методик, забезпечення етики), збір даних, обробка та аналіз (середні показники, факторний аналіз), формулювання висновків та рекомендацій для профілактики девіантної поведінки та підвищення соціальної адаптації підлітків.

5) У молодшій віковій групі (12–13 років) домінують високі показники тривожності та інтернет-залежності, що зумовлено нестачею психологічного захисту, опорою на дорослих і втечею в онлайн-простір як компенсаторний механізм. Показники агресії та девіантності в цій групі є найнижчими, що свідчить про базову соціалізацію та відносну емоційну залежність від дорослих.

Підлітки 14–15 років демонструють зростання фрустрації, агресивності, девіантних тенденцій і схильності до вживання алкоголю. Саме в цьому віці фіксується підвищений інтерес до соціальних ролей, групової належності та протестної поведінки. Це перехідний період, який супроводжується конфліктом ідентичностей та частими формами ситуативної агресії.

Група 16–17 років виявляє максимальні показники тривожності, депресивності, агресивності й девіантних установок. Підлітки переживають найвищий рівень соціального напруження, пов'язаний із наближенням до самостійного життя, розривом соціальних зв'язків та екзистенційними переживаннями. Водночас формується стійкий тривожний тип реагування, зростає роль міжособистісних відносин як джерела підтримки, що водночас може перетворюватись на джерело психологічної залежності.

У віковій категорії 18 років фіксується деяке зниження агресивності та девіантних установок, що свідчить про поступове становлення зрілої

ідентичності, зростання критичності та усвідомлення наслідків власної поведінки. Проте найвищими залишаються рівні тривожності, нікотинової залежності та потреби у соціальній підтримці, що вказує на перехідний характер цього етапу до дорослого життя.

У свою чергу, отримані результати підкреслюють необхідність раннього виявлення психологічних труднощів, віково-адаптованої підтримки та створення ефективних виховних програм, спрямованих на зниження ризику девіантної поведінки й формування адаптивних моделей реагування в умовах стресу.

6) Теоретична база тренінгу, заснована на концепціях девіації (Е. Дюркгейм, Р. Мертон), соціального навчання (А. Бандура), локусу контролю (Дж. Роттер), мотивації (Д. МакКлелланд) та стресу (Г. Сельє), поглибила розуміння учасниками механізмів власної поведінки та її корекції.

Ключову роль у досягненні результатів відіграло поєднання методів когнітивно-поведінкової терапії (А. Бек), майндфулнес-практик (Дж. Кабат-Зінн), розвитку емоційного інтелекту (Д. Гоулман) та теорії диференціальних емоцій (К. Ізард). Практичні вправи — зокрема рольові ігри, «Діалоги емпатії» та аналіз конфліктних ситуацій — сприяли формуванню навичок саморегуляції, емпатії та ефективної комунікації.

Після завершення тренінгового циклу, було зафіксовано стійку позитивну динаміку психоемоційного стану учасників. Зниження рівнів тривожності, фрустрації та агресивності, а також підвищення емоційної стійкості, гнучкості мислення та конструктивної міжособистісної взаємодії свідчать про успішну інтеграцію набутих навичок у повсякденну поведінку.

7) У свою чергу, робота з неповнолітніми, особливо тими, хто перебуває у групі ризику або має досвід правопорушень, потребує професійного поєднання правових знань і глибокого розуміння психологічних закономірностей підліткового віку. Психолог ювенальної превенції відіграє ключову роль у формуванні довіри, подоланні

психологічних бар'єрів та створенні безпечного середовища для профілактики й корекції девіантної поведінки.

Права психолога ювенальної превенції забезпечують його професійну автономію та якість роботи. До них належать право на конфіденційність отриманої інформації, професійну незалежність у формуванні висновків, безпечні умови праці, справедливу винагороду, доступ до підвищення кваліфікації, супервізійної та міждисциплінарної підтримки. Важливим є також право на інформовану згоду клієнта та участь у розробці й удосконаленні профілактичних програм у межах чинної нормативно-правової бази.

Обов'язки психолога ювенальної превенції спрямовані на забезпечення комплексної психологічної допомоги неповнолітнім. Вони включають оцінку потреб і ризиків, проведення індивідуального та групового консультування, профілактичну і психоедукаційну роботу, взаємодію з батьками, освітніми та соціальними інституціями, дотримання етичних норм і принципів конфіденційності, ведення професійної документації та постійне підвищення власної кваліфікації на основі сучасних наукових підходів тощо.

Обмеження професійної діяльності психолога виступають гарантією етичності та законності роботи. Вони передбачають заборону на будь-які форми психологічного тиску, маніпуляцій чи експлуатації, обов'язок діяти виключно в межах власної компетентності, дотримання вікових і професійних рамок, повагу до особистих меж неповнолітніх та добровільність участі у психологічних заходах.

Узагальнюючи, система прав, обов'язків та обмежень психолога ювенальної превенції, сформована на основі аналізу чинних нормативно-правових актів у сфері психології та надання психологічної допомоги, забезпечує баланс між ефективністю профілактичної діяльності та дотриманням прав дитини.

8) Аналіз чинного законодавства України станом на січень 2026 року

акцентує увагу на критичних проблемах регулювання діяльності психологів ювенальної превенції, де психологічний аспект є центральним елементом для ефективного захисту прав та психічного здоров'я неповнолітніх. Зокрема, відсутнє чітке визначення компетенцій психолога в цій сфері, що не лише ускладнює практичне застосування норм, але й обмежує можливість повноцінного впровадження психологічних методів профілактики, реабілітації та раннього втручання у випадках ризикованої поведінки молоді. Професія психолога ювенальної превенції не має визнання на рівні фундаментальних законів, що призводить до недооцінки психологічної допомоги як невід'ємної складової ювенальної юстиції, а окремі нормативно-правові акти, призначені для її регулювання, містять суттєві прогалини, зокрема щодо стандартів психологічної оцінки, етичних норм та інтеграції психотерапевтичних підходів у досудові процедури.

Запропоновані рекомендації зберігають актуальність і можуть слугувати основою для подальшого вдосконалення. Зокрема:

- створення окремого нормативно-правового акта про спеціальні підрозділи психологів ювенальної превенції в структурі Національної поліції: Це забезпечить чітке визначення завдань, кваліфікаційних вимог (освіта, стаж, тренінги), прав, обов'язків та взаємодії з соціальними органами, заповнюючи прогалину в легалізації професії та сприяючи етичній практиці.

- доповнення Закону «Про охорону дитинства» правом на психологічну консультацію під час контактів з правоохоронцями.

- розширення Наказу МВС №1044 новим розділом VII про психологічний супровід: З урахуванням пілотного проєкту, це встановить обов'язковість залучення атестованих психологів та алгоритми їх дій.

Внесення до КПК статті 72(2) про обов'язкове призначення психолога-куратора для дітей до 14 років забезпечуючи супровід на всіх етапах провадження.

- доповнення ККУ статтею 105¹ про примусові програми сімейної

психотерапії.

- доповнення КАСУ статтею 71¹ про психолога-експерта в справах неповнолітніх: з акцентом на кваліфікацію та відповідальність, це посилить судовий захист психологічної безпеки дітей.

- розробка документів щодо ведення документації та дисциплінарної відповідальності: це зокрема сприятиме стандартизуванню конфіденційності і етики, запобіганню перевищенню меж повноважень.

доповнення Постанови КМУ 2018 року про залучення психологів у протидію насильству: з квартальним моніторингом, це інтегрує превенцію в антинасильницьку систему.

Станом на 2026 рік, ці ініціативи є інвестицією в психосоціальне здоров'я нації, що потребує негайної законодавчої уваги.

Отже, законодавче вдосконалення нормативної бази, що регулює діяльність психологів ювенальної превенції, є необхідною передумовою для ефективної профілактики правопорушень серед неповнолітніх, забезпечення їх соціальної адаптації та захисту, що в цілому сприятиме зміцненню соціальної безпеки і розвитку українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Davidson J. R. T. Treatment of posttraumatic stress disorder with amitriptyline and placebo / J. R. T. Davidson, H. Kudler, R. Smith // Arch. Gen. Psychiatry. 1990. № 47. P. 259 – 266.

URL: https://www.researchgate.net/publication/20749317_Treatment_of_Posttraumatic_Stress_Disorder_With_Amitriptyline_and_Placebo

2. McClelland D. Human Motivation. Cambridge University Press. 1988. 663 p.

URL: https://books.google.com.ua/books/about/Human_Motivation.html?id=wQIMBAAAQBAJ&redir_esc=y

3. Park, C. L. Making sense of the meaning literature: An integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events [Розуміння літератури про смисли: інтегративний огляд смислотворення та його впливу на адаптацію до стресових життєвих подій]. Psychological Bulletin, 2010, 136(2), 257–301.

URL: <https://spiritualitymeaningandhealth.uconn.edu/wp-content/uploads/sites/2598/2019/03/Making-Sense-of-the-Meaning-Literature.pdf>

4. Rutter M. Psychosocial resilience and protective mechanisms // American Journal of Orthopsychiatry. 1987. Vol. 57, no. 3. P. 316.

URL: https://www.researchgate.net/publication/227660993_PSYCHOSOCIAL_RESILIENCE_AND_PROTECTIVE_MECHANISMS

5. Znakovska, N. M. (2014). Проблеми девіантної поведінки в сучасному українському молодіжному середовищі. Науково-теоретичний альманах Грані, 17(6), 90-95.

URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/545>

6. Бабчук О. Г. Агресивна поведінка дітей дошкільного віку : особливості та мотиви прояву. // Педагогічний альманах. Актуальні проблеми дошкільної освіти : теорія та практика : матеріали II Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (04 листопада 2022 року). Вип. 2. Одеса : Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2022. С. 72-77.

URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/16189>

7. Бардашевська М.Ю., Лосієвська О.Г. Девіантна поведінка особистості. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі* : матер. Третьої (III) Всеукр. науковопракт. конф., м. Запоріжжя, 2021. С. 214–217.

URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi67/0049156.pdf>

8. Батраченко Т. С. Б 28 Кримінологія : навч.-метод. посіб. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2025. 188 с.

URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/7659/1/5338_%d0%9a%d1%80%d0%b8%d0%bc%d1%96%d0%bd%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f_.pdf

9. Березюк Т.П. Психологія травми: ключові поняття та шляхи адаптації в умовах військового конфлікту. *Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 жовт. 2022 р.). Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с.

URL: <https://surl.li/vsucka>

10. Бондаренко О. В. Біхевіоризм від Джона Б. Уотсона до Е. Толмена // Наукові горизонти. 2019. № 2. С. 80–85.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vzhnau_2019_2_14

11. Бурлака Д.Р. Соціально-психологічні чинники агресивної поведінки підлітків під час воєнного стану. *Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Психологія»*. Національний авіаційний університет. Київ, 2024. 46 с.

URL: <https://er.nau.edu.ua/items/b97e23cc-fec1-47f6-95c8-204a2c153040>

12. Веб-сайт Офіс Генерального Прокурора

URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/zviti-shodo-rozglyadu-zapitiv-na->

[informaciyu-2](#) (дата звернення 16.12.2024)

13. Власенко , К., & Гайсонюк , Н. (2023). Конструктивні та деструктивні копінг-стратегії як ресурси для подолання тривалого стресу : матеріали конференцій МНЛ, (22 грудня 2023 р., м. Чернівці), 366–369.

URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/670>

14. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. Ч. II. Практична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. К., 2016. 193 с.

URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11229/volnova.profilactica%20deviantnogo.2%20chastyna.PDF?sequence=1&isAllowed=>

15. Воронцов А.В., Дробишевська В.В. Прогнозування криміногенної ситуації в Україні у післявоєнний час. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 лист. 2023 р.) Одеса : ОДУВС, 2023. 231 с.

URL: <https://surl.lu/badggc>

16. Галич М. Ю. Загальна характеристика посттравматичного стресового розладу в умовах воєнного часу: діагностика та профілактика. *Юридична психологія*. 2022. № 1. С. 22-28.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP meta&C21COM=S&2 S21P03=FILA=&2 S21STR=urpp_2022_1_5

17. Гресь А. Діти та гаджети. Секрети розумного спілкування. Х.: ВГ «Основа», 2020. 143, [3] с.: іл., табл.

URL: <https://surl.li/ataxfy>

18. Гурман О.М., Вугляр А.В. Вплив теорії мотивації на практику управління. *The VIII International Scientific and Practical Conference «Modern*

technologies of human development», November 06-08. 2023. Bordeaux, France. 330 p.

URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/10/Modern-technologies-of-human-development.pdf#page=161>

19. Денисов С., Тимчук, О. Деякі кримінологічні аспекти теорії аномії. *In: Omul, criminologia, știința, Ed. Ediția a 2-a, 24 martie 2023, Chișinău. Chișinău: Institutul de științe penale și criminologie aplicată, 2023, Ediția a 2-a, Vol. 1, pp. 284-288.*

URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/177584

20. Державний стандарт соціальної послуги медіації (дата звернення 19.06.2025)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1160-24#Text>

21. Диса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Дніпро. ДДУВС. 2024. С. 77.

URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14678/1/%d0%9c%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_2024_%d0%9f%d1%81%d0%b8%d1%85%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f%20%d0%b4%d0%b5%d0%b2%d1%96%d0%b0%d0%bd%d1%82%d0%bd.%20%d0%bf%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d1%96%d0%bd%d0%ba%d0%b8.pdf

22. Дробишевська В.В., Матієнко Т.В. Нормативно-правове регулювання професійної діяльності психологів ювенальної превенції. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України* : матеріали VI міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м.Київ, 18 квіт. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 203 с.

URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08127cc4-d06e-4142-b569-7f94db71d4cc/content>

23. Дроздов О. Ю. Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія. Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т. Г.

Шевченка. Чернігів, 2003. 225 с.

URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/517>

24. Дух О. Значення когнітивних спотворень для психічного здоров'я особистості: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» 4 курсу денної форми навчання за спеціальністю 053 «Психологія». Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2023. 63 с.

URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6020>

25. Журавель, Т., Іванюк, І., Лехолетова, М., Лютий, В., Лях, Т., Пашко, Н., Соловійова, В., Сорокіна, О., Спіріна, Т., Суліцький, В., Удовенко, Ю., Чепенко, О., Чуйко, О., Швед, О., & Янковець, В. (2022). Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навчально-методичний посібник. Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022. 144 с.

URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/21421/file/destructive_behavior.pdf

26. Закон України «Про охорону дитинства» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст.142) (дата звернення 19.06.2025).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

27. Закон України про запобігання та протидію домашньому насильству (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 21.05.2025)

28. Закон України про правовий режим воєнного стану (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 20.05.2025)

29. Закону України «Про медіацію» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст.51) (дата звернення 19.06.2025)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

30. Зливков В.Л., Лукомська С.О. До питання про інтеграцію сучасних теорій ідентичності. Раціогуманістичні студії: матеріали методологічного семінару, присвяченого 47-річчю лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. 138 с.

URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720513/1/%D0%A0%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE_2020.pdf#page=46

31. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Теорія та практика психологічних тренінгів. К.- Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 209 с.

URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721625/1/Zlyvkvov_Lukomska.pdf

32. Зобенько, Н. А. (2012) Деякі аспекти дослідження проблеми девіантної поведінки неповнолітніх. *Рідна школа* (№ 3). pp. 36-40.

URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/5930/>

33. Іванишин Т. «Девіація» та «девіантна поведінка»: історико-теоретичний аспект. *Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія та сучасність (аспекти права). На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка* : матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. Вип. 6. ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2017. 162 с.

URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/483/vyp6.pdf#page=108>

34. Карпенко Є. Основи психотренінгу : навч. посібник. Дрогобич, 2015. с. 78

URL: <https://surl.lt/wmmmve>

35. Ковальова І. Б., Посохова Я. С. Особливості профілактичної роботи девіантної поведінки в ОВС. *Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти* : матеріали наук.-практ. конф. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.:ХНУВС, 2015.166 с.

URL: <https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/84.pdf>

36. Кодекс адміністративного судочинства України. (Відомості

Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446) (дата звернення 11.08.2025)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

37. Кокун О.М., Мороз В.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Діагностика схильності військовослужбовців до ігрової залежності : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2022. 144 с.

URL: <https://surl.li/niaxxa>

38. Константинова М. І. Використання методу тренінг в соціально-педагогічній роботі при інтернетзалежності підлітків : Кваліфікаційна робота здобувача освітнього ступеня магістр спеціальності 231 Соціальна робота.. Ізмаїл, 2024. 77 с.

URL: <http://dspace.idgu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2003>

39. Коротяєва Л. М., Кришталь А. О. Девіація: сутність та основні точки зору на її причини. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Випуск 23. Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, НУЦЗ України 2023. 300 с.

URL: <https://surl.li/galfhs>

40. Косенко М. В. Розвиток емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії : кваліфікаційна робота бакалавра спеціальності 053 «Психологія». Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 67 с.

URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/19464>

41. Котленець О.О., Кальницька К.О. Використання положень теорії соціального научіння у роботі із засудженими. *Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти* : матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Чернігів, 23 грудня 2016 р.). Чернігів :Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. 566 с.

URL: https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/04/zbirnyk_inernet_2016-.pdf#page=338

42. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я

людини. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. 316 с.

URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1352/3/psychol_zd_09.pdf

43. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III, ст. 22.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 11.08.2025)

44. Кримінальний процесуальний Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 11.08.2025)

45. Магдисюк Л. І., Демчук В. Б., Павлова Б. В. Сучасні підходи профілактики девіантної поведінки у діяльності психологічної служби. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. Мукачево, 2021. 7(1), 9-17.

URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20853>

46. Макаренко О. М. Поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2015. Т. 175. С. 61-64.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=NaUKMAApp_2015_175_13

47. Матієнко Т.В., Дробішевська В.В. Нестерпне бажання вбивати – природа чи спалах у голові? У контексті бойового досвіду військовослужбовців. *Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії* : матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності, Кропивницький, Донецький державний університет внутрішніх справ, листопада 2024 року. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. 202 с.

URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2025/02/zbirnyk-22->

[lystopada-2024.pdf](#)

48. Матяш-Заяц Л. , Тищенко Н. Теоретичний аналіз психологічних проблем підліткового віку в сучасних умовах. *Сихологічна наука і практика: сучасні виклики та допомога особистості у кризових умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 10 квітня 2025 р.).Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. Частина 1. 443 с. електронне видання

URL: <https://surl.li/qufwfu>

49. Мотричук Т.О. Практика майндфулнес у психотерапевтичній практиці. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. № 2 (2023). 44 с.

URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/psy/issue/view/8>

50. Наказ МВС №1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» (дата звернення 19.06.2025).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

51. Наказ МВС України «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» №509 від 22.05.2018 року (дата звернення 19.06.2025)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>

52. Наказ МВС України «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню» №2118 від 13.12.2023 року (дата звернення 19.06.2025)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0126-24#Text>

53. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо супервізії працівників, які надають соціальні послуги» №414 від 12.06.2020 року (дата звернення 19.06.2025)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0414739-20#Text>

54. Немченко Г. С. Педагогічна корекція девіантної поведінки

старшокласників загальноосвітньої школи : монографія. Донецьк: ТОВ «ЮгоВосток, ЛТД», 2008. 262 с.

URL: <https://surl.lu/tfggty>

55. Непокупна Т. А., Матвієнко Н. Л., Іванова В. О. Основні теорії, що пояснюють нечесну поведінку в освітньому середовищі. *Соціально-економічні, політичні та гуманітарні виміри національного та місцевого розвитку* : матеріали третьої всеукраїнської наук.-практ. конф. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка , 2022. 281 с.

URL: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD_2022.pdf#page=179

56. Носенко Е.Л. Курс лекцій з дисципліни «Теорія емоційного інтелекту» із завданнями для самоконтролю. Дніпропетровськ: 2016. 113 с.

URL: https://www.dkpp.com.ua/wp-content/uploads/2020/03/nosenko_chetveryk_burchak-.pdf

57. О'Коннелл Ш., Абдул Салам. Школи проведення кампаній: посібник для тренера. Як підготувати та провести тренінг, що матиме вплив.

URL: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Manual%20for%20trainers.pdf>

58. Островська-Бугайчук І. М. Причини формування девіантної поведінки підлітків. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* . 2015. Вип. 2. С. 48-52.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VZhDU_2015_2_11

59. Палій А.А. Диференціальна психологія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, м. Київ 2010.С. 954 URL: <https://symboldrama.if.ua/wp-content/uploads/2020/03/a.a.-palij-dyfyrencziana-psyhologiya.pdf>

60. Політунова О.Р. Аналіз чинників девіантної поведінки в підлітковому віці. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ніжин, 25 травня 2023 р.,). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 321 с.

URL: <https://surl.li/qpmfxj>

61. Постанова КМУ № 658 від 22 серпня 2018 року «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» (дата звернення 11.08.2025)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>

62. Прохоренко Я.Є. Зміст та місце поняття «девіація» в соціології Еміля Дюркгейма. *Актуальні проблеми філософії та соціології* : наукове фахове видання. Одеса : Гельветика, 2023. Вип. 44. 304 с.

URL: <https://surl.li/ffqaqr>

63. Психологія девіантної поведінки особистості : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2021. 202 с.

URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14381/1/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%9F%D0%94%D0%9F%202021%20%D0%BD%D0%BE%D0%B2.pdf>

64. Психологу для роботи [Електронний ресурс] / Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти у Рівненській області. Рівне, 2023.

URL: https://wp.nmc-pto.rv.ua/DOK/MZPsSl/Psyhologu_dla_roboty.pdf

65. Равелєва А. Особливості застосування практики «Люблячої доброти» в процесі реабілітації людей з алкогольною залежністю : кваліфікаційна робота здобувача освітнього ступеня магістр спеціальності 053 Психологія. Львів : 2020 . 131 с.

URL: <https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/591fd9eb-e2ba-4535-a422-7e7910d997b0/content>

66. Рябчик С.В. Локус контролю як психологічна характеристика особистості. *Українські перспективи у світовому розвитку* : матеріали Науково-практичної конференції (Київ, 4 листопада 2016 року). К.: Університет економіки та права «КРОК», 2016. 502 с.

URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/2016-11-04_materiali-%D1%81onference-krok.pdf#page=410

67. Скворчевська Є.Л. Чинники девіантної поведінки підлітків. *Габітус : наук. журн.*. видавн. дім «Гельветика». Одеса : Гельветика, 2025. Вип. 69, т. 1.

URL: <http://habitus.od.ua/69-2025-1>

68. Слободяник Н. В. Кризові прояви самодетермінації в студентському середовищі. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі : колективна монографія; /за редакцією Максименка С.Д. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 400 с.

URL: <https://surl.li/stwpdt>

69. Солод, Є. Є. Прояви девіантної поведінки в міжособистісних відносинах в онлайн-середовищі підлітків. *Actual problems of practical psychology*, 2024, С. 317.

URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/20417/1/90.pdf>

70. Спіріна І. Д., Пилягіна Г. Я., Чугунов В. В., Фаузі Є. С., Живілова Я. С., Шевченко Ю. М. Медична психологія : підруч. ;/за заг. ред. докт. мед. наук, проф. І. Д. Спіріної. Дніпро : ЛПА, 2022. 300 с.

URL: <http://info.dgu.edu.ua/bitstream/123456789/629/1/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%202022.pdf>

71. Стаднік М.О. Основні підходи до причин девіантної поведінки у суспільстві. *Наукова дискусія: питання соціології, політології, філософії та історії* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.

Одеса, 22-23 травня 2015 р.). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. 200 с.

URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/19e30c35-cd2b-4d30-ad47-139d03e6337f/content#page=34>

72. Тхір В. А. Взаємозв'язок між уявою та тривогою під час пандемії COVID-19 : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» : спец. 053 «Психологія». Миколаїв, 2022. 89 с.

URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2262>

73. Філіпов М.М. Психофізіологія людини : навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 136 С. Бібліогр.: с. 130 – 133.

URL: <https://books.ndcnangu.co.ua/books/PsFl6.pdf>

74. Філоненко М. М. Психологія спілкування: підручник. Київ : Центр навч. літератури, 2008. 224 с.

URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/417948.pdf

75. Франкл Віктор Книга «Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі»

URL: <https://bookclub.ua/catalog/books/psychology/lyudina-v-poshukah-spravjnogo-sensu?srsId=AfmBOorkEPSWJ8zM98EmlVGzpV5OWiUrLO6wfqfiVhhyXhHc-yErzTcl>

76. Христук О.Л. Сучасні виміри психологічної практики: майндфулнес-підхід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна* : збірник наукових праць. Львів: ЛьвДУВС, 2018. Вип.1. 172 с.

URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/psychology/issue/view/1>

77. Чайковська, О. (2019). Складові системи чинників девіантної поведінки підлітків. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Проблеми сучасної психології»*, (28) С. 702.

URL: <http://visnyk-biol.uzhnu.edu.ua/index.php/2227->

[6246/article/view/158559](http://www.6246/article/view/158559)

78. Чутора М. Підходи до розуміння сутності явища стигми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2012. Вип. 24. С. 199-203.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nvuuped_2012_24_65

79. Чушак В.Ю. Психологічні чинники девіантної поведінки підлітків. *Досягнення сучасної психологічної науки та практики* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Вінниця, 26 березня 2020 р.). Вінниця, 2020. 132 с.

URL: <https://jamp.donnu.edu.ua/issue/view/269>

80. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків.: Прапор, 2007. 640 с.

URL: <https://archive.org/details/psycholoh2007/page/548/mode/2up>

ДОДАТКИ

Додаток А

Прокуратура України
ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА

вул. Різницька, 13/15, м. Київ. 01011 факс: (044) 280-26-03
e-mail: office@gp.gov.ua, www.gp.gov.ua
Код ЄДРПОУ 00034051

16.12.2024 № 27/3 -25456ен-27

на № _____ від _____

Вікторії Дробиншевській
zorina.3d@gmail.com

Запит про надання інформації щодо кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми або за їх участю, розподілені за областями України за період 2018-2024 років, провадження за якими було завершено, а також з інших питань розглянуто.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» публічна інформація - це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

Визначальним для публічної інформації є те, що вона повинна бути заздалегідь готовим, зафіксованим продуктом, отриманим або створеним суб'єктом владних повноважень у процесі виконання своїх обов'язків.

Закон не передбачає проведення аналізу, збору та виокремлення відомостей за наведеними запитувачем критеріями, а відтак створення інформації

За результатами надаємо відомості про кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми або за їх участю, провадження за якими закінчені упродовж 2018-2023 років, січня - листопада 2024 року за розділами I-XX Кримінального кодексу України у розрізі регіонів держави з урахуванням проваджень минулих років відповідно до звітності за формою № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення».

У разі незгоди з відповіддю Ви вправі її оскаржити відповідно до статті 23 Закону України «Про доступ до публічної інформації» до керівництва Офісу Генерального прокурора або до суду.

Додаток: на 7 ~~арк.~~

Виконувач обов'язків
начальника відділу розгляду
запитів на публічну інформацію
Тетяна АКАВ

Офіс Генерального прокурора
16.12.2024 № 27/3-2545ВИХ-24

Відомості про кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми або за їх участю, провадженням за якими закінчено урядовим рішенням грудня 2018 року за розділами Кримінального кодексу України у звітній періодів держави з урахуванням проваджень минулих років

* In January, intensity in degree M / T has not yet reached the maximum.

Відомості про кримінальні правопорушення, вчинені невоволігніми або за їх участю, провадження за якими закінчені упродовж січня-грудня 2019 року за розділами Кримінального кодексу України у розрізі регіонів держави з урахуванням проваджень минулих років

* За даними звітності за формою № 1 "Єдиний звіт про кримінальні правопорушення"

урахуванням проваджень минулих років

* За даними звітності за формою № 1 "Єдиний звіт про кримінальні правопорушення"

Продолжение

урахуванням проваджень минулих років

* За даними залітності за формою № 1 "Свідоцтво залітного літального апарату" (періодичність літання)

Територія вчинення	2019 рік										2020 рік																													
	Усього кримінальних правопорушень										Усього кримінальних правопорушень																													
	Розділ ІХ УК України										Розділ ІХ УК України																													
	Злочини проти особи (загальної безпеки)										Злочини проти особи (загальної безпеки)																													
Розділ ІХ УК України	Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи										Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи																													
	Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи (загальної безпеки)										Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи (загальної безпеки)																													

* За даними звітності за формою № 1 "Єдиний звіт про кримінальні правопорушення"

Продолжение

[illegible]

* За даними звітності за формою № 1 "Єдиний звіт про кримінальні правопорушення"

Відомості про кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми або за їх участю, провадження за якими закінчені упродовж січня-листопада 2024 року за розділами Кримінального кодексу України у розрізі регіонів держави з урахуванням проваджень минулих років

Територія вчинення	Усього вчинених правопорушень	за видами правопорушень																				
		за видами правопорушень, пов'язаних з діяльністю підприємств, установ та організацій										за видами правопорушень, пов'язаних з діяльністю громадян										
		за видами правопорушень, пов'язаних з діяльністю підприємств, установ та організацій										за видами правопорушень, пов'язаних з діяльністю громадян										
		Розділ ІІІ Україна Злочини проти особи найвищої державної влади	Розділ ІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІ Україна Злочини проти особи середньої державної влади	Розділ ІІІІІІ Україна Злочини проти особи нижньої державної влади	Розділ ІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	Розділ ІІІІІІІІІІІІІІІІІІІІІІ Україна Злочини проти особи вищої державної влади	
АР Крим	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Вікинська	170	1	30	0	2	0	95	0	0	1	0	20	5	6	0	8	2	0	0	0	0	0
Волінська	44	0	11	0	4	0	9	0	1	1	0	15	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Дніпропетровська	243	4	38	0	1	2	147	0	0	6	0	21	10	14	0	8	12	0	0	0	0	0
Донецька	0	1	39	0	1	1	15	0	0	5	1	15	1	9	0	9	1	5	0	0	0	0
Житомирська	85	0	20	0	1	1	42	0	0	3	0	12	2	3	0	1	0	0	0	0	0	0
Закарпатська	163	0	27	0	0	0	104	0	1	5	0	14	4	1	5	1	0	0	0	0	0	0
Запорізька	38	0	5	0	0	0	22	2	0	1	0	1	4	1	0	1	1	0	0	0	0	0
Івано-Франківська	44	0	6	0	1	0	8	0	0	0	0	9	9	10	0	1	0	0	0	0	0	0
Київська	95	0	13	0	4	0	28	0	0	2	0	15	2	15	0	1	0	0	0	0	0	0
Кіровоградська	26	0	20	0	0	0	22	0	3	0	0	5	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Луганська	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Львівська	151	1	20	1	1	0	65	1	1	17	0	16	3	18	0	5	1	0	0	1	0	0
м. Київ	331	1	35	0	0	0	156	0	0	4	0	6	11	119	0	0	1	0	0	0	0	0
м. Севастополь	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Миколаївська	144	1	26	0	5	1	101	0	0	3	0	4	2	0	0	1	1	0	0	0	0	0
Одеська	324	3	41	2	7	0	217	1	1	4	0	14	6	14	0	10	3	0	0	0	0	1
Полтавська	73	0	17	0	3	1	33	1	0	5	0	8	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0
Рівненська	51	0	11	0	0	0	17	0	0	0	0	15	2	1	0	3	2	0	0	0	0	0
Сумська	93	0	17	0	0	0	49	0	1	1	0	6	12	2	0	3	0	0	0	0	0	0
Тернопільська	49	0	8	0	1	0	25	0	1	1	0	5	1	6	0	1	0	0	0	0	0	0
Харківська	252	7	28	0	2	2	181	0	0	3	0	6	6	3	0	10	0	0	0	0	0	0
Херсонська	15	0	4	0	2	0	6	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Хмельницька	68	0	17	0	1	1	22	0	0	4	0	7	2	12	0	2	0	0	0	0	0	0
Черкаська	51	0	7	0	1	0	17	0	0	0	0	5	2	15	0	1	2	0	0	0	0	1
Чернівецька	62	0	10	0	3	1	31	0	0	1	0	9	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0
Чернігівська	48	0	1	0	0	0	26	0	0	1	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Всього по Україні	2689	21	418	3	41	10	1428	5	8	69	0	229	90	256	8	63	32	1	0	1	4	0

* За даними звітності за формою № 1 "Єдиний звіт про кримінальні правопорушення"

Додаток В

1. Методика «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком)

№	Тривожність	Фрустрація	Агресивність	Ригідність
1.	9	7	6	5
2.	10	8	7	7
3.	8	6	8	6
4.	11	9	5	7
5.	7	7	7	5
6.	10	8	6	6
7.	9	8	8	7
8.	8	7	7	6
9.	10	10	7	7
10.	10	8	8	5
11.	12	10	9	9
12.	11	11	10	8
13.	13	9	11	9
14.	12	10	9	7
15.	10	11	10	10
16.	11	12	10	9
17.	13	10	10	9
18.	12	11	11	9
19.	12	10	8	8
20.	12	11	8	9
21.	15	13	13	11
22.	14	14	14	12
23.	16	12	12	13
24.	13	15	15	12
25.	17	14	13	10
26.	15	13	14	13
27.	14	12	13	12
28.	15	14	14	13
29.	14	13	16	11
30.	14	14	17	12
31.	15	14	14	12
32.	16	15	13	13
33.	14	13	15	11
34.	17	16	16	14
35.	16	14	14	12
36.	15	15	15	13
37.	15	15	15	12
38.	16	14	14	13
39.	15	15	15	14
40.	16	15	16	13

Додаток Г

2. Методика оцінки тривожності Спілбергера–Ханіна

№	STAI-S	Сума	STAI-T	Сума
1	2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,3,3,2,2,2,3,3,2	35	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,3,3,2	34
2	2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,2,3,3,2,2,3,3,2,3	36	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,3,2,3,2,3,2	34
3	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,2,3,2,3,3,2,2	34	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,3,3,2,2	33
4	2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,2,3,3,3,2,3,2,3,3,3	37	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,3,3,2,3,3,2	35
5	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,2,2,3,3,3,2	33	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,3,2,2	32
6	2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,3,3,2,3,2,3,3,3,3	38	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,3,2,3,2,3,3,3,2	36
7	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,3,2,2	32	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,3,2	31
8	2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,3,3,3,3,3,2,3,2,3	39	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,3,3,3,3,2,2	37
9	2,2,2,2,2,2,2,2,3,2,2,3,3,2,3,2,3,3,3,2	35	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,3,2,2,3,3,3,2	36
10	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,3,3,2,2,3,2,2,2	35	2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2,2	30
		354		338
$M(STAI-S)=354/10=35,4$		$M(STAI-T)=338/10=33,8$		

№	STAI-S	Сума	STAI-T	Сума
1	3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,4,3,3,3,4,4,4,3	43	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,3,4,4,4,3	40
2	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,3,3,4,4,3,3	42	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,3,4,3,4,3,3	39
3	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,3,3,4,4,4,3	42	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,4,3,3	39
4	3,3,3,3,3,3,3,3,4,3,3,3,4,4,4,3,4,4,3,3	43	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,3,4,4,3,4,4,3	40
5	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,4,3,3	41	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,3,3	38
6	3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,4,3,4,3,4,4,4,4,4	44	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,3,4,3,4,4,4,3	41
7	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,3,3	40	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,3,3	38
8	3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,4,4,4,4,4,3,4,3,3	45	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,3,4,4,4,4,4,3,3	42
9	3,3,3,3,3,3,3,3,4,3,3,4,4,3,4,3,4,4,4,3	42	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,3,3,4,4,4,3	40
10	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,4,4,3,3,4,3,3,3	41	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3	36
		421		397
$M(STAI-S)=421/10=42,1$		$M(STAI-T)=397/10=39,7$		

№	STAI-S	Сума	STAI-T	Сума
1	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3	60	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2	55
2	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2	55
3	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2,3,2	52
4	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3	60	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,3,2,2	52
5	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2	58	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,3,3,2,2	52
6	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,3,3,2,2	52
7	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,3,2	57	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,3,3,2,2	51
8	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,3	58	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,3,3,2,2	51
9	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,3,2,2	51
10	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2	57	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,3,3,2,2	50
		503		479
$M(STAI-S)=503/10=50,3$		$M(STAI-T)=479/10=47,9$		

№	STAI-S	Сума	STAI-T	Сума
1	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3	60	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59
2	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3	60	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59
3	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3	60	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59
4	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2	58
5	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2	58
6	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2	58
7	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3	60	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59
8	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3	60	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59
9	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3	60	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59
10	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2	59	3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,3,2,2	58
		548		521
$M(STAI-S)=548/10=54,8$		$M(STAI-T)=521/10=52,1$		

Додаток Д

№	ФА (6 пит.)	Сума ФА	ВА (6 пит.)	Сума ВА	Гнів (6 пит.)	Сума Г	Ворожість (6 пит.)	Сума В
1	3,4,3,3,4,3	20	3,3,3,4,3,3	19	3,4,3,4,3,4	21	3,3,4,3,3,4	20
2	3,3,3,4,3,3	19	3,3,3,3,3,3	18	3,3,4,3,4,3	20	3,3,3,4,3,3	19
3	3,4,3,3,3,3	19	3,3,3,3,3,4	19	3,3,3,4,3,4	20	3,3,4,3,3,3	19
4	3,3,4,3,3,3	19	3,3,3,3,3,3	18	3,4,3,3,4,3	20	3,3,3,4,3,4	20
5	3,3,3,3,4,3	19	3,3,3,4,3,3	19	3,3,4,3,4,3	20	3,3,4,3,3,3	19
6	3,4,3,3,3,3	19	3,3,3,3,3,3	18	3,3,3,4,3,4	20	3,3,3,4,3,3	19
7	3,3,3,3,3,3	18	3,3,3,3,3,3	18	3,3,3,3,4,3	19	3,3,3,3,3,3	18
8	3,4,3,3,3,3	19	3,3,3,3,3,3	18	3,3,3,4,3,4	20	3,3,4,3,3,3	19
9	3,3,3,3,3,3	18	3,3,3,3,3,3	18	3,3,4,3,3,3	19	3,3,3,3,3,3	18
10	3,3,3,4,4,3	20	3,3,3,3,3,3	18	3,4,3,3,3,4	20	3,3,4,3,3,3	19
	190/10 = 19.0		183/10 = 18.3		199/10 = 19.9		190/10 = 19.0	

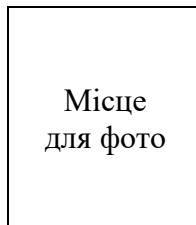
№	ФА (6 пит.)	Сума ФА	ВА (6 пит.)	Сума ВА	Гнів (6 пит.)	Сума Г	Ворожість (6 пит.)	Сума В
1	4,4,4,3,4,4	23	4,3,4,3,4,4	22	4,4,4,4,4,4	24	4,3,4,4,4,3	22
2	4,4,4,4,4,3	23	4,3,3,4,3,4	21	4,4,4,4,4,4	24	4,4,3,4,3,4	22
3	4,4,3,4,4,4	23	4,3,4,3,4,3	21	4,4,4,4,4,4	24	4,3,4,4,3,4	22
4	4,3,4,4,4,4	23	4,4,3,3,4,3	21	4,4,4,4,4,4	24	4,3,4,3,4,4	22
5	4,4,4,3,4,4	23	4,3,4,4,3,4	22	4,4,4,4,4,4	24	4,4,3,4,4,3	22
6	4,4,3,4,4,4	23	4,3,4,3,4,3	21	4,4,4,4,4,4	24	4,3,4,4,3,4	22
7	4,4,4,4,3,4	23	4,3,3,4,4,3	21	4,4,4,4,4,4	24	4,3,4,4,3,4	22
8	4,4,4,3,4,4	23	4,4,3,3,4,3	21	4,4,4,4,4,4	24	4,3,4,4,3,4	22
9	4,3,4,4,4,4	23	4,3,4,3,4,3	21	4,4,4,4,4,4	24	4,3,4,3,4,4	22
10	4,4,4,3,4,4	23	4,3,3,4,4,3	21	4,4,4,4,4,4	24	4,3,4,4,3,4	22
	230/10 = 23.0		212/10 = 21.2		240/10 = 24.0		220/10 = 22.0	

№	ФА (6 пит.)	Сума ФА	ВА (6 пит.)	Сума ВА	Гнів (6 пит.)	Сума Г	Ворожість (6 пит.)	Сума В
1	4,5,4,5,4,5	27	4,4,5,4,5,4	26	5,5,5,4,5,5	29	5,4,5,5,5,4	28
2	5,5,4,5,5,4	28	4,5,4,5,4,5	27	5,5,5,5,4,5	29	5,5,5,4,5,4	28
3	4,5,5,4,5,4	27	4,4,5,4,5,5	27	5,5,5,5,5,4	29	5,4,5,5,4,5	28
4	5,5,4,5,4,5	28	5,4,4,5,5,4	27	5,5,5,5,5,5	30	5,5,4,5,5,4	28
5	4,5,5,4,5,5	28	4,5,4,5,4,5	27	5,5,5,5,5,4	29	5,4,5,5,5,4	28
6	5,4,5,4,5,5	28	5,4,4,5,5,4	27	5,5,5,5,4,5	29	5,5,5,4,5,4	28
7	4,5,4,5,5,4	27	4,5,5,4,5,4	27	5,5,5,5,5,4	29	5,4,5,5,4,5	28
8	5,4,5,4,5,5	28	4,5,4,5,5,4	27	5,5,5,5,5,5	30	5,5,4,5,5,4	28
9	4,5,4,5,4,5	27	4,5,5,4,4,5	27	5,5,5,4,5,5	29	5,4,5,5,5,4	28
10	5,4,5,4,5,5	28	4,5,4,5,5,4	27	5,5,5,5,5,4	29	5,5,5,4,5,4	28
	276/10 = 27.6		272/10 = 27.2		292/10 = 29.2		280/10 = 28.0	

№	ФА (6 пит.)	Сума ФА	ВА (6 пит.)	Сума ВА	Гнів (6 пит.)	Сума Г	Ворожість (6 пит.)	Сума В
1	5,5,5,4,5,5	29	5,4,5,4,5,5	28	5,5,5,5,5,5	30	5,5,4,5,5,5	29
2	5,5,4,5,5,5	29	5,5,4,5,4,5	28	5,5,5,5,5,5	30	5,4,5,5,5,5	29
3	5,4,5,5,5,5	29	5,5,5,4,5,4	28	5,5,5,5,5,5	30	5,5,4,5,5,5	29
4	5,5,5,4,5,5	29	5,4,5,5,4,5	28	5,5,5,5,5,5	30	5,5,5,4,5,5	29
5	5,5,4,5,5,5	29	5,5,4,5,5,4	28	5,5,5,5,5,5	30	5,4,5,5,5,5	29
6	5,5,5,4,5,5	29	5,4,5,4,5,5	28	5,5,5,5,5,5	30	5,5,4,5,5,5	29
7	5,4,5,5,5,5	29	5,5,5,4,5,4	28	5,5,5,5,5,5	30	5,5,5,4,5,5	29
8	5,5,5,4,5,5	29	5,4,5,5,4,5	28	5,5,5,5,5,5	30	5,5,4,5,5,5	29
9	5,5,4,5,5,5	29	5,5,4,5,5,4	28	5,5,5,5,5,5	30	5,4,5,5,5,5	29
10	5,5,5,4,5,5	29	5,4,5,4,5,5	28	5,5,5,5,5,5	30	5,5,4,5,5,5	29
	290/10 = 29.0		280/10 = 28.0		300/10 = 30.0		290/10 = 29.0	

Додаток Ж

Додаток 1
до Порядку організації
діяльності психолога у сфері
ювенальної превенції

ІНДИВІДУАЛЬНА КАРТКА ПІДЛІТКА

ПРИЗВИЩЕ: _____

ІМ'Я: _____

ПО БАТЬКОВІ: _____

№ О/С: _____

РОЗПОЧАТО _____

ЗАКІНЧЕНО _____

I. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС

Прізвище, ім'я, по батькові	
Число, місяць, рік народження	
Місце народження	
Громадянство	
Місце проживання	
Місце навчання (установа, клас/курс)	
Контактна особа/законний представник	

II. ПСИХОЛОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ

Дата проведення	
Методи дослідження	
Емоційний стан	
Рівень тривожності / агресії	
Самооцінка	
Особистісні особливості	
Наявність психотравм	

III. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІАГНОСТИКИ

Необхідність інтервенції	
Цілі психологічного супроводу	

IV. ПЛАН ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ (ІНТЕРВЕНЦІЇ)

Форми роботи	
Тривалість	
Частота зустрічей	
Участь інших спеціалістів	

V. ХІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПЛАНУ

Дата початку	
Проведені заходи	
Поведінкові зміни	
Виявлені труднощі	

VI. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ

Рівень досягнення цілей	
Стан дитини на момент завершення	
Подальші рекомендації	

**VII. ОБЛІК ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ТА СТЯГНЕННЯ
ЗАХОДИ ЗАОХОЧЕННЯ**

№ з/п	Дата	За що заохочено	Вид заохочення, хто заохотив
1	2	3	4

ЗАХОДИ СТЯГНЕННЯ

№ з/п	Дата	За що накладено стягнення	Вид стягнення, ким накладено	Дата, підстави зняття стягнення
1	2	3	4	5

VIII. ВІДМІТКИ ПРО ПЕРЕВІРКУ ЩОДЕННИКА

Дата, посада, власне ім'я, прізвище та підпис особи, що перевіряє	Короткий зміст пропозицій та зауважень
1	2

XI. ПОРЯДОК ВЕДЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КАРТКИ ПІДЛІТКА

1. Індивідуальна карта підлітка (далі – Карта) складається на кожного неповнолітнього, який охоплений програмами ювенальної превенції та перебуває під психосоціальним супроводом у зв'язку з наявністю складних життєвих обставин, фактом або ризиком вчинення правопорушення.

2. Карту веде психолог ювенальної превенції, до функціональних обов'язків якого належить здійснення психологічного супроводу, проведення психодіагностики та реалізація заходів індивідуальної інтервенції.

Примітка: карта зберігається у закритому архіві структурного підрозділу або установи та використовується виключно в рамках професійної взаємодії суб'єктів профілактики відповідно до Закону України «Про захист персональних даних».

Додаток 3

Проекти документів для регулювання діяльності психолога ювенальної превенції**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАКАЗ**

«_» _____ 26 р. № ____
м. Київ

Про затвердження Порядку організації діяльності психолога у сфері ювенальної превенції

На виконання Закону України «Про охорону дитинства» (статті 7, 10, 11, 13, 17), Закону України «Про соціальні послуги» (стаття 19), Закону України «Про медіацію», з урахуванням:

- Наказу Міністерства внутрішніх справ України №1044 від 19.12.2018 року «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України»,
- Наказу Міністерства внутрішніх справ України №509 від 22.05.2018 року «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»,
- Наказу МВС України №2118 від 13.12.2023 року «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню»,
- Державного стандарту соціальної послуги медіації,
- Наказу Міністерства соціальної політики України №414 від 12.06.2020 року «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо супервізії працівників, які надають соціальні послуги».

З метою вдосконалення системи надання психологічної допомоги підліткам, які перебувають у складних життєвих обставинах або мають ризик протиправної поведінки,

НАКАЗУЮ:

1. **Затвердити** Порядок організації діяльності психолога у сфері ювенальної превенції (додається).
2. Керівникам територіальних підрозділів ювенальної превенції забезпечити впровадження цього Порядку на місцях та контроль за його виконанням.
3. Рекомендувати іншим установам, які надають соціально-психологічні послуги дітям та підліткам, використовувати зазначений Порядок у своїй роботі.

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра внутрішніх справ відповідно до розподілу обов'язків.

Додаток І

Додаток

до наказу МВС України

«_» _____ 26 р. № __

Порядок організації діяльності психолога у сфері ювенальної превенції

І. Загальні положення

1.1. Цей Порядок визначає правові, організаційні та етичні засади діяльності психологів, які забезпечують психосоціальну підтримку неповнолітніх у межах реалізації заходів ювенальної превенції, їх функціональні обов'язки, взаємодію з іншими суб'єктами профілактики, форми роботи, вимоги до підготовки та підвищення кваліфікації.

1.2. Діяльність психолога ювенальної превенції здійснюється відповідно до Конституції України, Законів України «Про охорону дитинства», «Про соціальні послуги», «Про освіту», «Про медіацію», Закону України «Про захист персональних даних», а також нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, зокрема:

- Наказу МВС України №1044 від 19.12.2018;
- Наказу МВС України №509 від 22.05.2018;
- Наказу МВС України №2118 від 13.12.2023;
- Наказу Мінсоцполітики України №414 від 12.06.2020;
- Державного стандарту соціальної послуги медіації.

ІІ. Основні поняття

2.1. Психолог ювенальної превенції - це фахівець із вищою психологічною освітою, який уповноважений здійснювати заходи психосоціального супроводу неповнолітніх, що опинилися у складних життєвих обставинах, вчинили або мають ризик вчинення правопорушення, з метою забезпечення прав дітей, їх захисту, профілактики протиправної поведінки та сприяння соціальній адаптації.

2.2. Індивідуальна карта підлітка - документ, що містить інформацію про психологічний стан неповнолітнього, результати психодіагностики, план психокорекційних заходів, їх реалізацію та оцінку ефективності.

2.3. Інтервенція - цілеспрямоване психологічне або психосоціальне втручання з метою зміни або корекції поведінки неповнолітнього, покращення його психоемоційного стану та адаптаційних можливостей.

2.4. Складні життєві обставини - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які

особа/сім'я не може подолати самотійно.

2.5. Девіантна поведінка - система дій або вчинків, що відхиляються від соціальних норм, можуть загрожувати соціальному порядку або свідчать про психоемоційні проблеми підлітка.

2.6. Суб'єкти профілактики - державні органи, установи, організації та фахівці, які здійснюють заходи з попередження правопорушень серед неповнолітніх (підрозділи поліції, служби у справах дітей, заклади освіти, охорони здоров'я, соціальні служби, медіатори).

2.7. Психосоціальна допомога - комплекс заходів, що поєднує психологічну підтримку, соціальне консультування, правову обізнаність та медіацію з метою нормалізації стану неповнолітнього та інтеграції його в соціум.

2.8. Супервізія - професійна підтримка працівників, які надають соціальні послуги, спрямована на подолання професійних труднощів, аналіз та усунення недоліків, вдосконалення організації роботи, стимулювання мотивації до роботи, дотримання етичних норм та стандартів надання соціальних послуг, запобігання виникненню професійного вигорання, забезпечення емоційної підтримки і проводиться за рахунок власних коштів надавачів соціальних послуг.

III. Кваліфікаційні вимоги

3.1. До виконання обов'язків психолога ювенальної превенції допускаються особи, які мають:

- повну вищу освіту за спеціальністю «Психологія»;
- додаткову підготовку або сертифікацію в галузі ювенальної, кримінальної або соціальної психології;
- досвід роботи з підлітками з девіантною або делінквентною поведінкою;
- знання чинного законодавства у сфері охорони дитинства, соціальної роботи, освіти та основних нормативно-правових актів у галузі права, що регулюють взаємодію з дітьми та сім'ями.

Психологом ювенальної превенції не може бути особа, яка має судимість, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або недієздатна особа.

IV. Принципи діяльності психолога ювенальної превенції

4.1. Діяльність психолога ювенальної превенції ґрунтується на таких основоположних принципах:

1) Принцип законності - психолог діє в межах повноважень, визначених чинним законодавством України, з дотриманням міжнародних стандартів захисту прав дитини.

2) Принцип дотримання прав дитини - психолог зобов'язаний поважати права, гідність і свободи кожної дитини, ставити в центр уваги її найкращі інтереси.

3) Принцип конфіденційності - психолог забезпечує нерозголошення персональної інформації, отриманої в процесі роботи, за винятком випадків, передбачених законом (наприклад, загроза життю або здоров'ю дитини чи інших осіб).

4) Принцип добровільності - участь дитини у заходах психосоціального супроводу відбувається виключно на добровільних засадах, крім випадків судового або адміністративного зобов'язання.

5) Принцип професійної компетентності - психолог повинен постійно підвищувати свій професійний рівень, діяти на основі науково обґрунтованих методів та технологій, дотримуючись етичних стандартів фаху.

6) Принцип індивідуального підходу - психолог у своїй діяльності враховує індивідуальні особливості, потреби, психоемоційний стан та рівень розвитку неповнолітнього.

7) Принцип міждисциплінарної взаємодії - діяльність психолога передбачає тісну співпрацю з іншими суб'єктами профілактики для досягнення комплексного результату щодо захисту прав дитини.

8) Принцип недискримінації - під час роботи з підлітками забороняється будь-яка форма дискримінації за ознаками статі, віку, раси, національності, соціального походження, стану здоров'я, віросповідання, сексуальної орієнтації тощо.

9) Принцип професійної етики та доброчесності - психолог повинен діяти відповідально, чесно, з повагою до професійної етики, уникати конфлікту інтересів, зловживання владою або довірою клієнтів.

V. Завдання та функції психолога

5.1. Основними завданнями психолога ювенальної превенції є:

- виявлення психологічних потреб неповнолітніх;
- оцінка ризиків девіантної поведінки;
- організація та проведення психодіагностичних, консультативних, психокорекційних заходів;
- складання індивідуальних планів інтервенції та супроводу;
- сприяння ресоціалізації підлітків;
- участь у профілактичних заходах разом з іншими суб'єктами ювенальної превенції.

5.2. Психолог здійснює:

- психологічне обстеження (тестування, спостереження, опитування);
- консультування підлітків, батьків, педагогів;
- корекційно-розвивальні заняття (індивідуальні та групові);
- просвітницьку роботу серед підлітків щодо збереження ментального здоров'я та правової відповідальності;
- підготовку аналітичних висновків і рекомендацій для суб'єктів превенції.

VI. Взаємодія з іншими суб'єктами

6.1. Психолог ювенальної превенції взаємодіє з:

- працівниками підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України;
- службами у справах дітей;
- центрами соціальних служб;
- закладами освіти та охорони здоров'я;
- медіаторами, фахівцями пробації, супервізорами та іншими фахівцями системи захисту прав дитини.

6.2. Така взаємодія забезпечується шляхом участі у спільних засіданнях, обміну інформацією (з дотриманням законодавства про персональні дані), розробки спільних планів профілактики та інтервенцій.

VII. Заходи психосоціального впливу

7.1. До неповнолітнього можуть бути застосовані заходи:

- психологічної діагностики та оцінювання рівня ризику;
- кризового консультування;
- індивідуальної психокорекції;
- групової терапії або тренінгів з розвитку соціальних навичок;
- супроводу в медіаційних процедурах;
- залучення до освітніх і культурно-виховних програм.

VIII. Підвищення кваліфікації

8.1. Психологи повинні проходити підвищення кваліфікації не рідше одного разу на три роки за програмами, які погоджені центральними органами виконавчої влади або профільними закладами післядипломної освіти.

8.2. Рекомендується участь у професійних об'єднаннях, конференціях, науково-дослідницьких програмах, обмінах досвідом з міжнародними партнерами.

IX. Відповідальність психолога ювенальної превенції

9.1. Психолог несе відповідальність за:

- дотримання вимог чинного законодавства України;
- збереження професійної таємниці, а також конфіденційної інформації, отриманої в процесі роботи;
- неналежне виконання посадових обов'язків, які призвели до порушення прав неповнолітніх або завдали шкоди їхньому психічному чи фізичному стану;
- порушення етичного кодексу психолога, зокрема непрофесійне ставлення до клієнта, перевищення повноважень, дискримінацію чи інші форми неприпустимої поведінки.

9.2. У випадку виявлення фактів порушень, психолог може бути притягнутий до:

дисциплінарної відповідальності - у формі догани, звільнення з

посади чи обмеження діяльності (відповідно до Кодексу законів про працю України);

адміністративної або кримінальної відповідальності - у випадках, передбачених законодавством (наприклад, розголошення персональних даних, службова недбалість, зловживання службовим становищем);

професійної відповідальності - з боку професійних організацій (асоціацій психологів, атестаційних комісій) у формі припинення членства, анулювання сертифікації, обмеження у практиці.

9.3. Всі дії психолога мають бути документально підтверджені, обґрунтовані та здійснені виключно в межах посадових обов'язків.

Додаток К**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ****НАКАЗ**

«_» _____ 26 р. № ____

м. Київ

**ІНСТРУКЦІЯ З ПИТАНЬ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА ЮВЕНАЛЬНОЇ
ПРЕВЕНЦІЇ****I. Загальні положення**

1.1. Ця Інструкція визначає порядок дисциплінарної відповідальності психологів, які здійснюють діяльність у сфері ювенальної превенції в системі Національної поліції України.

1.2. Дисциплінарна відповідальність настає у випадку порушення психологом етичних норм, професійних стандартів, посадових обов'язків, а також вчинення інших дій або бездіяльності, що суперечать законодавству.

II. Дисциплінарні заходи

2.1. До психолога можуть застосовуватись такі дисциплінарні заходи:

- усне або письмове попередження;
- догана;
- створення дорадчої комісії для вивчення порушень;
- призупинення професійної діяльності на визначений строк;
- відкликання права на здійснення професійної діяльності у сфері ювенальної превенції.

III. Порядок розгляду дисциплінарних справ

3.1. Дисциплінарне провадження ініціюється керівником підрозділу або за скаргою клієнта, колеги, представника громадськості тощо.

3.2. Після фіксації порушення створюється комісія, яка:

- здійснює збір пояснень та доказів;
- надає психологу можливість представити власну позицію;
- готує висновок і рекомендації щодо виду дисциплінарного заходу.

3.3. Рішення про накладення дисциплінарного стягнення приймається наказом керівника відповідного органу Національної поліції.

IV. Право на апеляцію

4.1. Психолог має право оскаржити рішення про дисциплінарне

стягнення у встановленому законом порядку протягом 10 календарних днів з моменту його ознайомлення з наказом.

V. Документування та звітність

5.1. Усі рішення, пов'язані з дисциплінарними заходами, фіксуються в особовій справі психолога та зберігаються в архіві підрозділу.

5.2. Узагальнені звіти про дисциплінарні справи подаються щорічно до Департаменту превентивної діяльності.

VI. Співпраця з професійними організаціями

6.1. При розгляді складних або конфліктних випадків підрозділи ювенальної превенції можуть залучати фахівців професійних психологічних асоціацій, комісій з етики, представників наукових установ.

VII. Реабілітаційні заходи

7.1. Психолог, до якого було застосовано дисциплінарне стягнення, може бути залучений до проходження професійного навчання, супервізії або психологічної допомоги з метою покращення професійної діяльності.

VIII. Прикінцеві положення

8.1. Інструкція підлягає перегляду у разі змін законодавства України або нормативно-правових актів Національної поліції України.

8.2. Всі питання, не врегульовані цією Інструкцією, вирішуються відповідно до чинного законодавства України.